

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERME VE AKRAN ZORBALIĞINA
MARUZ KALMANIN CİNSİYET, YAŞ, SOSYOEKONOMİK DÜZEY,
ANNE-BABA TUTUMLARI, ARKADAŞ İLİŞKİLERİ VE BENLİK
SAYGISI İLE İLİŞKİSİ**

AYŞEGÜL ATALAY

YRD. DOÇ. DR. VEZİR AKTAŞ

DİYARBAKIR
2010

T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERME VE AKRAN ZORBALIĞINA
MARUZ KALMANIN CİNSİYET, YAŞ, SOSYOEKONOMİK DÜZEY,
ANNE-BABA TUTUMLARI, ARKADAŞ İLİŞKİLERİ VE BENLİK
SAYGISI İLE İLİŞKİSİ**

AYŞEGÜL ATALAY

YRD. DOÇ. DR. VEZİR AKTAŞ

DİYARBAKIR
2010

TEŞEKKÜR

Öncelikle, tezimin planlanmasından bitimine dek her aşamasında bana yol gösteren, emeğini ve zamanını esirgemeyen, meslek yaşantıma değer katan tez danışmanım, değerli hocam, Yrd. Doç.Dr. Vezir AKTAŞ'a tüm katkılarından ve desteğinden dolayı teşekkür ederim. Yoğun çalışmalarını arasında bile çalışmam için vakit ayıran, öneri ve önemli katkılarıyla destek sağlayan sayın jüri üyeleri Yrd. Doç. Dr. Yasin BEZ ve Yrd. Doç. Dr. Abdurrahim ÖZMEN'e, tezimi yazmam konusunda beni yüreklendiren ve çalışma boyunca beni gönülden destekleyen biricik annem Saliha DEĞER'e ve çalışmalarımın her aşamasında benimle birlikte olan, her an desteğini hissettiğim, özellikle çeviri konusunda yardımını esirgemeyen ve birlikte bir hayata adım atabilmek için tezimi bitirmemi sabırla bekleyen aşkıım, Bülent ÖCAL'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayşegül ATALAY

ÖZET

Bu araştırma, cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne baba tutumu, arkadaş ilişkileri ve benlik saygısı değişkenlerinin ilköğretim II. kademe öğrencilerinin akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalmalarını yordama güçlerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın verileri, 2008-2009 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır'da üç farklı sosyoekonomik düzeydeki altı ilköğretim okulunun II. kademesine devam eden 685 öğrenciden elde edilmiştir. Yordanan değişkene ilişkin veriler; Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği Türkçe uyarlaması (Gültekin ve Sayıl, 2005), Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği Türkçe uyarlaması (Gültekin ve Sayıl, 2005) kullanılarak; yordayıcı değişkene ilişkin veriler ise Anne Baba Tutum Ölçeği (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 2005), Akran İlişkileri Ölçeği (Kaner, 2000), Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği Türkçe uyarlaması (Çuhadaroğlu,1986) ve araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu kullanılarak toplanmıştır.

Araştırmanın amacı olan akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma alt boyutları için ayrı ayrı olmak üzere cinsiyet ve yaşa göre farklılık olup olmadığı MANOVA analizi kullanılarak sınanmış ve cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne-baba tutumları, arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısının akran zorbalığına maruz kalma ile akran zorbalığı göstermeyi yordayıp yordamadıkları, yorduyorlarsa ne ölçüde yordadıklarını belirlemek amacıyla Stepwise Regresyon analizi kullanılmıştır.

Genel olarak araştırma bulgularına bakıldığında; kızlara oranla erkeklerin korkutma-sindirme ve açık saldırı alt boyutlarında, erkeklere oranla da kızların kişisel eşyalara saldırı alt boyutunda akran zorbalığına daha fazla maruz kaldıkları gözlenmiş; kızlara oranla erkeklerin korkutma-sindirme, açık saldırı ve ilişkisel saldırı türünden akran zorbalığı gösterme davranışlarını daha fazla gösterdikleri gözlenmiştir.

Yaş açısından bakıldığında ise ön ergen grubundaki deneklerin orta ergen grubundaki deneklere oranla alay etmek ve açık saldırı türünden davranışları daha fazla sergiledikleri, alay, açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarında ise ön ergenlik grubundaki öğrencilerin, orta ergenlik grubundaki öğrencilere oranla daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıkları gözlenmiştir. Yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey, anne baba tutumları, arkadaş ilişkileri ve benlik saygısı değişkenlerinin akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı göstermeyi farklı alt boyutlarda ve farklı şekillerde yordadıkları belirlenmiş ve araştırma bulguları ilgili literatür ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Akran Zorbalığı Gösterme, Akran Zorbalığına Maruz Kalma, Sosyoekonomik Düzey, Ebeveyn Tutumları, Arkadaş İlişkileri, Benlik Saygısı

ABSTRACT

ATALAY, Ayşegül . Peer Bullying Behaviour and Peer Bullying Victimization's relationship with Sex, Age, Socio-economic Situation, Parent Attitude, Peer Relations and Self-Respect, Post Graduate Thesis, Diyarbakir. 2010

This research has been carried out with the aim of determining the prediction power of sex, age, socio-economic situation, parent attitude, peer relations and self-esteem variables of primary school 6.,7. and 8. grade students' peer bullying behaviour and peer bullying victimization.

The sample of the study was gained from 685 students continuing 6.,7. and 8. grades of six primary schools from three different socioeconomic situation in Diyarbakir in 2008-2009 academic year . Data of predicted variable was gathered by using Peer Bullying Scala Turkish adaptation (Gültekin ve Sayıl, 2005) and Peer Victimization Scale Turkish adaptation (Gültekin ve Sayıl, 2005) and data of predicting variable was gathered by using Parent Attitude Scale (Kuzgun ve Eldeliklioğlu,1993), Peer Relationship Scale (Kaner, 1998), Rosenberg Self-Esteem Scale Turkish adaptation (Çuhadaroğlu,1986) and Personal Information Form developed by the researcher.

Whether there are differences in terms of sex and age were examined separately by using MANOVA analysis for peer bullying behaviour and peer bullying victimization low dimensions, the aim of the research, and Stepwise Regration analysis was used with the aim of determining whether sex, age, socio-economic situation, parent attitude, peer relations and self-esteem predict the peer bullying behaviour and peer bullying victimization and if they predict, to determine to what extent they predict .

When considered the research findings generally it's observed that boys experienced peer victimization more than girls and girls experienced peer victimization of attacks on property more than boys; peer bullying behaviours like terror, overt attack and relational attack were seen in boys more than girls. early adolescent students experienced peer victimization of teasing, overt attack and attacks on property more than middle adoloscent students. It was determined that sex, age, socio-economic situation, parent attitude, peer relations and self-esteem variables predict bullying behaviour and peer victimization on different low dimensions and in different types and research findings were discussed in the framework of the related literature.

Key Words: Peer Bullying, Peer Bullying, Peer Victimization, Socioeconomic Situation, Parents Attitude, Peer relations, Self-esteem

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Üye (imza)
:.....
(Akademik Ünvanı, Adı-Soyadı)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

.....
Akademik Unvan, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

.....	i
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1. SALDIRGANLIK VE ZORBALIK.....	2
1.1.1. Zorbalığın Tanımı.....	4
1.1.2. Zorbalığın Türleri.....	5
1.1.3. Zorbalığın Nedenleri	8
1.1.4. Akran Zorbalığı Gösteren (Zorba) Çocukların Özellikleri ve Sonuçları...9	
1.1.5. Akran Zorbalığına Maruz Kalan (Kurban) Çocukların Özellikleri ve Sonuçları	11
1.2. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERME VE AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA İLE İLİŞKİLİ BİRTAKİM FAKTÖRLER.....	13
1.2.1. Cinsiyet ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki	13
1.2.2. Yaş ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki	18
1.2.3. Anne-Baba Tutumları ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki	19
1.2.4. Arkadaş/Akran İlişkileri ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran.....	23
Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki	23
1.2.5. Benlik Saygısı ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki	24
1.2.6. Sosyo-ekonomik Düzey ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki	26
1.2.7. Ergenlerde Akran Zorbalığı ile İlgili Türkiyede Yapılmış Çalışmalar	28
1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	30

BÖLÜM II.....	32
YÖNTEM.....	32
2.1. ÖRNEKLEM VE İŞLEM	32
2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	33
2.2.1. Öğrenci Bilgi Formu	33
2.2.2. Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği	33
2.2.3. Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği	35
2.2.4. Anne-Baba Tutumları Ölçeği.....	36
2.2.5. Akran İlişkileri Ölçeği	37
2.2.6. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği.....	38
BÖLÜM III	40
BULGULAR.....	40
3.1. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMAYA İLİŞKİN BULGULAR.....	41
3.1.1. Akran Zorbalığına Maruz Kalma Açısından Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarına İlişkin Bulgular	41
3.1.2. Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Yordanmasına İlişkin Bulgular	43
3.2. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERMEYE İLİŞKİN BULGULAR.....	47
3.2.1. Akran Zorbalığı Gösterme Açısından Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarına İlişkin Bulgular.....	47
3.2.2. Akran Zorbalığı Göstermenin Yordanmasına İlişkin Bulgular.....	50
BÖLÜM IV	54
TARTIŞMA	54
4.1. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA AÇISINDAN CİNSİYET FARKLİLİĞİNE İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI.....	54
4.2. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA AÇISINDAN YAŞ FARKLİLİĞİNE İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI.....	55
4.3. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMANIN YORDANMASINA İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI.....	56
4.4. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERME AÇISINDAN CİNSİYET FARKLİLİĞİNE İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI	60
4.5. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERME AÇISINDAN YAŞ FARKLİLİĞİNE İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI	61

4.6. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERMENİN YORDANMASINA İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI.....	62
BÖLÜM V	66
SONUÇ VE ÖNERİLER	66
KAYNAKÇA.....	688
EKLER.....	89

TABLolar DİZİNİ

Sayfa No

Tablo 3.1. Akran Zorbalığına Maruz Kalma Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar	41
Tablo 3.2. Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Cinsiyete ve Yaşa Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Saptamak Amacıyla Uygulanan MANOVA Analizi Sonuçları	43
Tablo 3.3. Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Alt Boyutlarının Yordanmasına İlişkin Stepwise Regresyon Analizi Sonuçları	44
Tablo 3.4. Akran Zorbalığı Gösterme Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar.....	48
Tablo 3.5. Akran Zorbalığı Göstermenin Cinsiyete ve Yaşa Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Saptamak Amacıyla Uygulanan MANOVA Analizi Sonuçları	50
Tablo 3.6. Akran Zorbalığı Gösterme Alt Boyutlarının Yordanmasına İlişkin Stepwise Regresyon Analizi Sonuçları.....	51

BÖLÜM I

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olarak insan, diğer insanlarla sürekli bir etkileşim halindedir. Bu etkileşim sürecinde de kendisi zaman zaman diğer insanların saldırgan davranışlarına maruz kalabilmekte ya da diğer insanlara yönelik saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir. Saldırgan davranıştan söz edildiğinde ise akla ilk gelen düşünce, bir kişinin bir başka kişiye zarar verici davranışta bulunması olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında saldırganlık, günlük yaşamda sık karşılaşılan ve bireylerin sosyal ilişkilerini etkileyen bir davranış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan yaşamında önemli bir olgu olan saldırganlık konusu sosyal bilimlerde, özellikle psikoloji literatüründe en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Psikologlar, uzun yıllar boyunca insanlardaki saldırganlık eğilimlerinin kökenlerini bulmaya çalışmışlar ve özellikle saldırganlığın ne olduğu, saldırgan davranış şekilleri, saldırganlığın kalıtsal mı, yoksa kazanılan bir davranış mı olduğu, saldırgan davranışa yol açan kişilik özellikleri olup olmadığı, kitle iletişim araçlarının saldırgan davranışların sergilenmesi üzerindeki etkileri gibi konuları sorgulamışlardır.

Bir kişinin bir başka kişiye şiddet uygulamasının, onu tehdit etmesinin ya da bir başkasını öldürmesinin nedenleri oldukça farklı açılardan değerlendirilebilir. Bu araştırma kapsamında literatürde genellikle saldırganlığın bir çeşidi olarak ele alınan zorbalık gösterme ve zorbalığa maruz kalma ile ilişkili olabilecek bazı değişkenler üzerinde durulmaktadır. Çünkü, literatürde zorbalık ve zorbalığa kurban olmanın özellikle okullarda ne kadar yaygın gözlenebildiğini gösteren çok sayıda araştırma bulgusu vardır. Özellikle son 25-30 yıldır bu konuda çok farklı kültürlerde yapılan çeşitli araştırmalar okullarda çocuklar arasında akran zorbalığının son derece yaygın ve önemli bir sorun olduğunu göstermiştir. Örneğin, Baldry ve Farrington (2000) İtalya'da yaşları 11-14 arası değişen 113 kız 125 erkek öğrenciyle yaptıkları çalışmada katılımcıların yarısından fazlasının son 3 ay içinde zorbalık ettiklerini ve neredeyse yarısının da zorbalığa maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bidwell (1997) Kanada'da

482 ilkokul öğrencisiyle yaptığı çalışmada zorbalık davranışının okullarda oldukça yaygın olduğunu ifade etmiştir. Popoola'nın (2005) Nijerya'da yaşları 10-19 arasında değişen 385 öğrenciyle yaptığı çalışmada, katılımcıların çoğu yüksek oranda akran zorbalığına maruz kaldıklarını (özellikle kişisel eşyalara zarar verme davranışına maruz kaldıklarını) ifade etmişlerdir. Seals ve Young'ın (2003) yedinci ve sekizinci sınıfta okuyan 454 öğrenciyle yaptıkları çalışmada, öğrencilerin % 24'ü zorbalık içeren davranışlara bulaştıklarını ifade etmişlerdir. İngiltere'de yaşları 11-16 arası değişen çocuklarla yapılan bir diğer çalışmada ise katılımcıların yaklaşık %75'i okul yıllarında akran zorbalığına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir (Glover, Gough, Johnson ve Cartwright, 2000). Zorbalık konusunda yapılan/yapılacak çalışmaların özellikle okullarda gözlenen zorbalık davranışlarının ve yol açtığı olumsuz sonuçların kontrol altına alınması, zaman içinde azaltılması konusunda yararlı olabileceği düşünülmektedir.

1.1. SALDIRGANLIK ve ZORBALIK

Saldırganlık kavramı günlük yaşamdaki konuşmalarda sıkça yer almakta ve fiziksel güç kullanmaktan, bir cinayet, sözel hakaret ya da karşıdaki kişiyi sosyal açıdan küçük görme gibi çeşitli davranışları ifade etmeye kadar birçok anlamda kullanılmaktadır. Bu kadar farklı anlamlara sahip olan saldırganlık kavramına ilişkin olarak literatürde farklı tanımlamalar olmakla birlikte, saldırganlığın en kabul gören tanımı niyete önem veren güdüsel yaklaşımlı tanımıdır. Buna göre, bir davranış bir başkasını incitmek, bir başka deyişle fiziksel ya da psikolojik olarak zarar vermek amacıyla yapılmışsa saldırgan bir davranış olarak nitelendirilir. Eğer davranış bir başkasını incitmek amacıyla yapılmamışsa, bir başkasını incitmiş olsa bile saldırgan bir davranış olarak kabul edilmez. Güdüsel tanımlarının zayıf tarafı, bir davranışın temelinde yatan niyetin ne olduğunu kestirmenin her zaman kolay olmamasıdır. Çünkü kişilerin sahip oldukları güdüler ve duygular doğrudan bilinemeyeceğinden bunlar hakkında nesnel karar verilememektedir (Anderson ve Bushman, 2002; Taylor, Peplau ve Sears, 2000; Worchel, Cooper, Goethals ve Olson, 2000). Bu araştırmada da saldırganlığın niyete önem veren bu tanımı kullanılacaktır.

Saldırganlık türleri açısından bakıldığında, literatürde saldırganlığın çeşitli şekillerde sınıflandığı görülür. Sosyal psikologlar genellikle dolaylı ve dolaysız saldırganlık arasında bir ayırım yaparlar. Dolaylı saldırganlık, açık bir şekilde yüz yüze çatışma durumunu gerektirmeden, başka kaynaklar yoluyla diğer kişiyi incitmeye ya da ona zarar vermeye çalışmaktır. Örneğin, art niyetli dedikodular buna örnek olarak verilebilir. Dolaysız saldırganlık ise yüz yüze bir çatışma durumu içerisinde doğrudan hedefe yönelen, onu incitme ya da ona zarar verme amacı taşıyan davranıştır. Örneğin, diğer kişiyi tehdit etmek, öldürmek, fiziki güç kullanmak vb. gibi (Kenrick, Neuberg ve Cialdini, 1999). Saldırganlık şekilleri konusunda yapılan diğer bir önemli ayırım ise saldırganlığın duygusal ya da araçsal olup olmadığıyla ilgilidir. Duygusal saldırganlık kızgınlık ve öfke duyguları ile birlikte ortaya çıkan ve karşıdaki kişiyi incitme amacı taşıyan davranışlardır. Birlikte çalıştığı arkadaşına öfkeli bir şekilde sandalye fırlatmak duygusal saldırganlığa bir örnek olarak verilebilir. Araçsal saldırganlık ise bu tür duyguları içermeyen, bir amaca ulaşmak için diğer bir kişiye zarar verici davranışta bulunmaktır. Örneğin, yerini alabilmek için bir kişiyi itmek, savaşta kendi hayatını kurtarmak için bir asker öldürmek ya da para için adam öldürmek gibi (Kenrick ve ark., 1999). Saldırganlığın bir başka ikili sınıflaması “fiziksel saldırganlık” ile “sözel saldırganlık” olarak yapılan sınıflamadır. Tekmeleme, itme, vurma gibi fiziksel nitelikli davranışlar fiziksel saldırganlığa, oysa tehdit etme, alay etme, olumsuz isimler takma gibi sözel ifadeler de sözel saldırganlığa işaret etmektedir (Rivers ve Smith, 1994). Yapılan bir başka sınıflamada ise saldırganlık, davranış öncesi içerdiği koşullar ve yöneldiği amaçlar ya da içerdiği hedefler açısından çeşitli alt bölümlere ayrılmıştır. Bu tür bir sınıflama yapan Dodge ve Coie (1987), tepkisel (reactive) ve aktif yönelimli (proactive) saldırganlık olmak üzere saldırgan davranışın iki genel alt boyutu olduğunu ifade etmişlerdir. Tepkisel saldırganlık daha çok engellenme-saldırganlık kuramı çerçevesinde oluşturulan yapıya uymaktadır. Amaca ulaşmanın engellenmesi, kışkırtıcı davranışta bulunma gibi davranış öncesi koşullara tepki olarak ortaya çıkan saldırganlık ile özellikle kişilerarası ilişkilerdeki saldırganlık ve doğada organizmalar arasında yer alan düşmanca tepkiler (bir tehdit durumunda gösterilen savunmaya dönük tepkiler), tepkisel saldırganlık olarak adlandırılır. Bu saldırganlık türünde, tehdit verici olarak algılanan uyarıcıya karşı gösterilen tepkiye açıkça görülen bazı öfke ifadeleri de (örneğin, öfkeli bir yüz ifadesi ya da sözel saldırganlık ifadeleri) eşlik eder. Buna

karşılık kişinin kendi yararına sonuçlar elde edeceği beklentisi ile girişilen saldırganlık aktif yönelimli saldırganlık olarak adlandırılır (Dodge ve Coie, 1987) ve tepkisel saldırganlığa göre daha fazla amaca yöneliktir. Aktif yönelimli saldırganlık, belirli bir amaç doğrultusunda karşıdaki kişiyi zorlamaktır, araçsal saldırganlık ya da zorbalık olmak üzere iki şekilde görülebilir. Zorbalık daha ziyade kişi yönelimlidir ve doğrudan doğruya kişiler arası ilişkilerde baskın olmaya yönelik davranıştır. Buna karşılık araçsal saldırganlık nesne yönelimlidir ve nesneye kuvvet kullanarak sahip olmak amacı taşır (Price ve Dodge, 1989). Saldırganlığın türüne göre bazı insanları tepkisel saldırgan ya da aktif yönelimli saldırgan olarak sınıflamak mümkündür.

1.1.1. Zorbalığın Tanımı

Literatürde saldırganlık konusunda yapılan çalışmalar oldukça uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, zorbalık konusunun, özellikle de okullarda akran zorbalığı, akran zorbalığına maruz kalma ve sonuçları gibi konular, ancak son 25-30 yıldır çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Okullarda akran zorbalığı konusu özellikle eğitimcilerin çok uzun süreden beri aşına oldukları bir konu olmasına rağmen, araştırmacıların bu konuyla ilgilenmeleri, sistematik çalışmalar yapmaya başlamaları Dan Olweus'un çalışmalarına dayanmaktadır. Olweus'un 1970'lerde ve 1980'lerde İskandinav ülkelerinde yaptığı çalışmalar (örneğin, Olweus, 1973; 1978; akt., Olweus, 1996) dikkatleri zorbalık konusuna çekmiştir. Sonraki yıllarda pek çok ülkede -örneğin, Almanya'da Scheithauer, Hayer, Petermann ve Jugert, (2006); Amerika'da Unnever ve Cornell (2004); Bosworth, Espelage ve Simon (1999); Peskin, Tortolero ve Markham (2006); İngiltere'de Smith ve Shu (2000); Wolke, Woods, Bloomfield ve Karstadt (2000); Boulton, Trueman ve Flemington (2002); İsrail'de Wolke ve Samara (2004); İtalya'da Baldry (2004); Kanada'da Craig (1998); Bidwell, (1997); Marini, Dane, Bosacki ve YLC-CURA (2006); İspanya'da Gutiérrez, Barrios, Dios, Montero ve Barrio (2008); Kuzey İrlanda'da McNamee, Lloyd ve Schubotz (2007); Malta'da Borg (1999) ve Yunanistan'da Andreou (2001) - zorbalık konusunda benzer çalışmaların yapıldığı görülmekle birlikte, zorbalığın ne olduğu, saldırganlık ve zorbalık arasındaki farklılıklar, zorbalığın bir çeşit tepkisel saldırganlık ya da aktif yönelimli saldırganlık olup olmadığı vb. konularda tartışmaların halen devam ettiği görülmektedir.

Zorba bir davranış ya da zorbalık dendiğinde birçok kişinin zihninde bunun şiddet içeren bir davranış olabileceğine dair bir düşünce uyanır. Çünkü, bu kavram günlük yaşamdaki konuşmalarda özellikle fiziksel güç kullanmayı çağrıştırmaktadır. Nitekim, Olweus tarafından yapılan ilk çalışmalarda da (örneğin, Olweus, 1973; 1978; akt., Olweus, 1996) ağırlıklı olarak fiziksel zorbalık konusu üzerinde durulmaktaydı. Yukarıda da ifade edildiği gibi zorbalığın tanımı konusunda görüş ayrılıkları günümüzde de bulunmakla birlikte, genel olarak kabul edilen tanımlardan biri Olweus tarafından yapılmıştır. Olweus (1996) zorbalığa uğramayı ya da zorbalığın kurban olmayı (zorbalığa maruz kalmayı) genel olarak, bir kişinin, bir başka kişi ya da grup tarafından zaman içinde defalarca tekrarlanan olumsuz davranışlara maruz kaldığı bir durum olarak ele almaktadır. Ona göre, saldırganlığa ilişkin güdüsel temelli tanımlamalarda olduğu gibi, zorbalık kavramı da bir başkasını incitmek, zarar vermek amacıyla yapılan olumsuz davranışlar olarak nitelendirilir. Bu olumsuz davranışlar fiziksel temas, ağız kavgası ya da surat asmak, bir gruptan kasıtlı olarak dışlamak vb. gibi farklı şekillerde olabilir. Bir davranışı zorbalık olarak nitelendirebilmek için, taraflar arasında bir güç dengesizliğinin de olması gerekir. Buna göre, olumsuz davranışlara maruz kalan kişi kendisini savunamayacak durumda olmalı ve kendisini rahatsız eden kişiye/kişilere karşı çaresiz olmalıdır. Sonuç olarak, Olweus (1996) zorbalığı; güç dengesizliğinin olduğu kişilerarası bir ilişkide, tekrarlanarak sürekli yapılan bir saldırganlık ya da kasıtlı olarak zarar verme davranışı olarak tanımlamakta ve genellikle kurbanın açık bir provokasyonun gözlenmediği durumlarda ortaya çıktığını, zorbalık davranışının çoğunlukla bir çeşit aktif yönelimli saldırganlık davranışı olduğunu ifade etmektedir (Olweus, 1993; 1996; 1999; 2003; Smith ve Brain, 2000).

1.1.2. Zorbalık Türleri

Literatürde saldırganlıkta olduğu gibi zorbalık türleri konusunda da çeşitli sınıflamalar olduğu görülmektedir. Örneğin, Olweus (1993; 1996) doğrudan zorbalık/kurban olma ile dolaylı zorbalık/kurban olma arasında ayırım yapmanın önemini vurgulamıştır. Ona göre, doğrudan zorbalık/kurban olma durumu, kurban

yönelik açık bir saldırıya işaret etmektedir. Buna karşılık dolaylı zorbalık/kurban olma durumu ise sosyal açıdan yalnız bırakma ve bir gruptan kasıtlı olarak dışlamaya işaret etmektedir. Argenbright ve Edgell'e (akt., Beale, 2001) göre tipik olarak okulların çoğunda fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, ilişkisel zorbalık ve tepkisel zorbalık olmak üzere dört tür zorbalık davranışı gözlenmektedir. Fiziksel zorbalık, kurbanı yönelik vurmaya ya da tekmelemek gibi davranışları veya kurbanı ait bir eşyayı almayı ya da zarar vermeyi içerir. Kolaylıkla belirlenebilen bir zorbalık türüdür. Sözel zorbalık, kelimeler yoluyla karşıdaki kişiyi incitmeye ya da küçük düşürmeye işaret eder. İsim (lakap) takmayı, küçümsemeyi, ırkçı yorumlar yapmayı ve ısrarla sataşmayı içerir ve fiziksel zorbalığa oranla daha olumsuz sonuçlara yol açabilir. İlişkisel zorbalık, belirli bir kişiyi dışlama konusunda akranları ikna etme çabalarına ve kurbanların sosyal ilişkilerini sona erdirmeye, onları yalnızlaştırmaya işaret eder. Bu tür zorbalık sözel zorbalık davranışıyla ilişkilidir ve genellikle çocuklar, (çoğunlukla kızlar arasında gözlenir) diğerleri hakkında çirkin dedikodular yaydıkları zaman meydana gelir. Bu tür zorbalığın en olumsuz sonucu, kişinin sosyal ilişkilere ihtiyaç hissettiği zaman akranları tarafından reddedilmesidir. Tepkisel zorbalığı tespit etmek genellikle zordur. Çünkü, tepkisel kurbanlar hem kurban hem de zorba olabilirler. İlk bakışta bu kişiler zorbalığa uğrayan kurbanlar olarak görünürler. Bununla birlikte tepkisel kurbanlar genellikle zorbaları kışkırtırlar ve kendileri diğer insanlara zorbalık ederler. Çoğunlukla fiziksel zorbalık şeklinde meydana gelir. Bu gibi kurbanlar tepkiseldirler ve kasıtlı ya da kasıtsız fiziksel çatışma durumlarına çabucak tepki verirler. Bazı durumlarda tepkisel kurbanlar kurban olarak başlarlar ve zamanla zorbalığa zorbalıkla karşılık vermeye çalışırlar. Olweus'un (1993; 1996) sınıflamasıyla karşılaştırıldığında, Argenbright ve Edgell'in sınıflamasında fiziksel zorbalığın, doğrudan zorbalık/kurban olmaya, sözel zorbalık ile ilişkisel zorbalığın ise dolaylı zorbalık/kurban olma durumuna karşılık geldiği söylenebilir. Argenbright ve Edgell ek olarak tepkisel zorbalık türünden bahsetmişlerdir. Hawker ve Boulton (2000), yaptıkları bir meta analiz çalışmasında akran zorbalığına maruz kalma ve psikolojik uyumsuzluk konusunda son 20 yılda yapılan çalışmalarını incelemişler ve yapılan araştırmalarda ele alınan zorbalık türlerini; fiziksel (örneğin, vurmaya, itmek, tekmelemek, saçını çekme, vb.), sözel (örneğin, kızdırmaya, alay etmek, lakap takmak veya tehdit etmek vb.), ilişkisel (örneğin, karşıdaki kişinin gruba üye olmasına izin vermemek, onu dışlamak, onunla konuşmamak veya

onu reddetmek vb), dolaylı (örneğin, karşıdaki kişiye çirkin notlar göndermek, onun hakkında yalan söylemek, diğerlerine hedef kişi hakkında ahlaksız şeyler söylemek, arkasından konuşmak, onun hakkında dedikodu yapmak, vb) ve genel (örneğin, hedef kişiyle uğraşmak, ona zorbaca davranmak, diğerlerinin hedef kişinin duygularını incitmeye çalışması, hedef kişiye çirkin/hoş olmayan şeyler yapmak, hedef kişinin saldırganlığa maruz kalması, hedef kişinin komik duruma düşürülmesi vb. gibi belirli bir sınıflamaya dahil edilemeyecek yaşantılar) olmak üzere beş kategoriye ayırmışlardır. Mynard ve Joseph (2000) ise “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği” geliştirmek amacıyla, İngiltere’de orta öğretime devam eden ve yaşları 11-16 arasında değişen 812 katılımcıyla yaptıkları çalışmada, akran zorbalığa maruz kalmanın, fiziksel (itme, vurma, tekmeleme vb.), sözel (tehdit etme, alay etme, hakaret etme, lakap takma vb.), sosyal manipülasyon (arkadaş grubundan dışlama, yalnız bırakma, ilişkileri bozma vb. yollarla karşıdaki kişiye zarar vermek ya da incitmek amacıyla onun sosyal ilişkilerini manipüle etmek amaçlanır) ve kişisel eşyalara zarar verme (bilinçli olarak kişisel eşyalara zarar verme, çalma vb.) olmak üzere dört temel çeşidi olduğunu ifade etmişlerdir. Söz konusu ölçeğe ilişkin olarak Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından yapılan Türkçe’ye uyarlama çalışmasında ise orijinal ölçekten farklı olarak korkutma sindirme, alay, açık saldırı, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı olmak üzere beş farklı türde akran zorbalığı kurbanları olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışmada da kullanılan bu sınıflamaya göre; korkutma sindirme, şiddetin doğrudan açık ve fiziksel yoldan kasıtlı bir şekilde ve genellikle grup halinde korkutma/sindirme amacıyla uygulandığı durumları; alay, çocuğun fiziksel, kültürel ve psikolojik özelliklerinin küçümsenmesi ve aşağılanmasına ilişkin davranışları; açık saldırı, korkutma/sindirme alt boyutunda yer alan davranışlardaki fiziksel şiddet ögesinin açık saldırıda daha hafifletilmiş haliyle bulunduğu davranışları; ilişkisel saldırı, çocuğun sosyal ilişkilerinin saldırgan tarafından kasıtlı olarak bozulduğu ve çocuğun zor durumda bırakıldığı davranışları; kişisel eşyalara saldırı ise çocuğa ait eşyalara bilerek ve isteyerek zarar verildiği, bu eşyaların çalındığı ya da el konularak sahiplenildiği durumları içermektedir. Smith ve Ananiadou’ya (2003) göre, yapılan sınıflamalarda genel olarak zorbalığın fiziksel, sözel, sosyal dışlama ve dolaylı zorbalık türleri üzerinde durulmaktadır. Buna göre, fiziksel zorbalık vurma, tekmeleme, başkasına ait eşyaları alma gibi davranışlara; sözel zorbalık sataşma, alay etme gibi davranışlara; sosyal

dışlama birini maksatlı bir şekilde gruptan dışlama davranışına ve dolaylı zarar verme ise dedikodu yayma, kasıtlı olarak dışlama gibi davranışlara işaret etmektedir.

1.1.3. Zorbalığın Nedenleri

Zorbalığın pek çok nedenle ilişkili olduğu, bireysel özelliklerin yanı sıra aile ve sosyal çevrenin de zorbalık davranışının gelişiminde etkili olduğu ileri sürülmektedir (Baldry, 2003). Zorbalık ile ilişkili olduğu düşünülen cinsiyet, yaş, benlik saygısı, mizaç gibi bireysel özelliklerin zorbalık davranışına etkileri pek çok araştırmada ortaya konmuştur (örn.; Crick ve Grotpeter, 1995; Roland ve Idsoe, 2001; O'Moore ve Kirkham, 2001).

Pellegrini ve Long (2002) tarafından ergenlerle yapılan geniş çaplı bir araştırmada, genç erkeklerde doğrudan zorbalık davranışlarının daha çok görüldüğü ve akranları arasında sosyal statü oluşturmak için baskın davranışlar gösterdikleri ifade edilmiştir. Araştırmalar, ergenlerin bir davranışı ortaya koymadan önce olası sonuçlarını değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır. Şöyle ki; ergenler, zorba davranışın yararlarını ve zararlarını değerlendirerek bu davranışı gerçekleştirmeye ilişkin bir önsezi geliştirebilmektedirler (Nelson ve Crick, 1999). Ergen; *“zorbalığı yaparsam güç kazanırım, akran grubu içerisinde popüler olabilirim, bu nedenle yapmalıyım”* veya *“arkadaşlarımdan zorbaca davranışlar görmek beni mutsuz eder, bu nedenle kimseye zorbaca davranışlarda bulunmamalıyım”* şeklinde önsezi kapasitesi geliştirerek kendi davranışını planlayabilmektedir (Karataş ve Öztürk; 2009).

Ergenliğin başlangıç yıllarını oluşturan ve yaklaşık 11-14 yaşlarını içeren erken ergenlik dönemi, ergenin hızlı bedensel ve fizyolojik değişimlere paralel olarak duygusal ve sosyal değişimleri de yaşadığı kritik bir gelişim dönemi olarak bilinmektedir (Vernon 1999). Ergenlik dönemindeki birey, ana baba ve diğer yetişkinlerden bağımsızlaşmadan önce başka bir gelişim göreviyle karşılaşmaktadır. Bu gelişim görevi aynı yaşta ve her iki cinsten başkalarıyla yeni ilişkiler kurmaktır. Ergenliğin başlangıcında (11–13 yaşlar) ilişkiler geniş ölçüde aynı cinsten kişileri kapsarken, sonraki yıllarda ilişkiler artan sayıda karşı cinsten kişileri kapsamaktadır. Çoğunlukla bilişsel, biyolojik ve sosyal değişimlerin meydana geldiği bir geçiş süreci

olan ergenlik dönemi göz önüne alındığında, bu dönemi başarıyla atlatan ergenleri genellikle zorluklar yaşayan ergenlerden ayırmada ebeveynler ve akranlarla olan ilişkilerin niteliği önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Elliot ve Feldman 1990; Akt. Bayraktar, 2007). Bu konular ilgili bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.1.4. Akran Zorbalığı Gösteren (Zorba) Çocukların Özellikleri ve Akran Zorbalığı Göstermenin Sonuçları

Akran zorbalığı gösteren çocukların ne tür özelliklere sahip oldukları ve bunun sonuçları konusunda literatürde çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, sürekli saldırgan davranışlar sergilemeleri ve problem çözmede saldırganlık içeren yöntemler kullanmaları akran zorbalığı gösteren çocukların ayırıcı özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zorbaların aile işlevlerinin zayıf olduğu, aile içinde şiddette daha fazla tanık oldukları (Baldry, 2003) ve ebeveynleri tarafından kötü muameleye maruz kaldıkları (Shields ve Cicchetti, 2001), zorbalık yapan çocukların daha ziyade sıcak ilişkilerin olmadığı, bütünlüğün sağlanamadığı, ilişkilerin zayıf olduğu ve problem çözümünde fiziksel cezalandırmaların uygulandığı ailelerden geldiği görülmektedir (Flouri ve Buchanan, 2003; Berdondini ve Smith, 1996; Bowers, Smith ve Binney, 1992). Yapılan çeşitli çalışmalarda, kontrolün kendilerinde olmasından ötürü memnuniyet hissettikleri ve kurbanlarına baskı uygulayarak, kendilerine para, sigara, içki vb. şeyler sağladıkları (Salmon, James, Cassidy ve Javaloyes, 2000), sıklıkla dürtüsel davrandıkları ve arkadaşlarına karşı baskın olma ihtiyacı hissettikleri (Smith, Madsen ve Moody, 1999), empati kuramadıkları, kurbanlarının acı çekmesinden kendilerini sorumlu tutmadıkları, hatta bundan zevk aldıkları ve olumsuz davranışlarının diğerleri tarafından olumlu algılandığını varsaydıkları, saldırgan ergenlerin normalde kendi davranışlarının kurbanlar açısından ortaya çıkan negatif sonuçlarını fark edemedikleri (Dykeman, Daehlin, Doyle ve Flamer, 1996; Olweus, 1995; 2005), başkalarına zarar verme ve acı çektirmenin kendilerine prestij sağladığını düşündükleri (Salmon ve ark., 2000) ifade edilmiştir.

Literatürde akran zorbalığı gösteren çocukların ne tür özelliklere sahip olduklarının yanı sıra anti-sosyal bir davranış olan zorbalığın bu davranışı yapan kişi

üzerindeki olumsuz etkilerinden de söz edilmektedir. Örneğin, psikolojik sağlık açısından bakıldığında, zorba çocukların depresif belirtiler (Kaltiala-Heino, Rimpela, Rantanen ve Rimpela, 2000; Seals ve Young, 2003; Yang, Kim, Kim, Shin ve Yoon, 2006), psikotiklik (Mynard ve Joseph, 2000; Slee ve Rigby, 1993), intihar düşünceleri (Kaltiala-Heino ve ark., 2000), psikosomatik semptomlar (Forrero, Mclellan, Rissel ve Bauman, 1999) ve davranış bozuklukları (Wolke ve ark. 2000) gibi problemleri daha sık yaşadıkları ve ayrıca zorbalığın, madde kullanımı, duygusal bozukluk ve fiziksel sağlık problemleri ile de ilişkili olduğu bulunmuştur (Kaltiala-Heino ve ark., 2000; Nansel ve ark., 2001). Zorbalık davranışının özellikle antisosyal davranışlarla ilişkili olduğu (Sourander, Helstela, Helenius ve Piha, 2000), zorba öğrencilerin, alkol, sigara kullanımı ve başkaları ile kavga etme gibi kendilerine zarar verecek davranışları daha fazla yapma eğiliminde oldukları ve zorbalık davranışı sergilemenin, silah taşıma ve hırsızlık gibi suç teşkil eden davranışlarla ilişkili olduğu da (Berthold ve Hoover, 2000) ortaya konmuştur.

Okul başarısı açısından bakıldığında ise yapılan çeşitli çalışmalarda hem zorbalar hem de kurbanların okula bağlılıklarının, zorbalığa hiç bulaşmamış akranlarına göre daha düşük olduğu (Haynie ve ark., 2001), zorbalar genel olarak düşük akademik başarıya sahipken (Nansel ve ark., 2001) kurbanların bazen düşük (Bilgiç, 2007) bazen de yüksek akademik başarıya sahip olduğu (Eisenberg, Neumark-Sztainer ve Perry, 2003), okulda mutsuz, akran ilişkileri zayıf, akademik başarıları düşük olduğu (Ahmed ve Braithwaite, 2004), okulda daha çok antisosyal davranışlar gösteren çocuklarla birlikte şiddete karşı olumlu tavır geliştirdikleri ve okul kurallarını sıkça ihlal ettikleri (Espelage, Bosworth ve Simon, 2000) bulunmuştur. Bazı zorba çocukların sosyal becerileri zayıf olmasına rağmen, özellikle elebaşı konumundaki zorbaların bunun tam tersi olarak, sosyal manipülasyon ve akıl yürütme becerilerinin gelişmiş olduğu (Sutton, Smith ve Swettenham, 1999), artan davranış problemlerine rağmen, zorbaların kendi sınıflarında buldukları yüksek sosyal statüden dolayı eğlendikleri (Juvonen, Graham ve Schuster, 2003) ve kurbanlarını da kendi yaşlıları, tanıdıkları kişiler arasından seçtikleri gözlenmiştir (Bidwell, 1997). Collins ve Bell (1996) ise zorbaların diğer öğrencilere göre daha yüksek sosyallik ve liderlik vasıflarına sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç olarak, zorbalığın çocukların yaşamlarının ileriki yıllarında fiziksel ve psikolojik sağlıklarını etkileyecek önemli bir problem olduğu (Batsche ve Knoff, 1994) ve ileride ortaya çıkabilecek bazı davranış bozukluklarına sebep olabileceği (Salmon ve ark., 2000) ifade edilmektedir.

1.1.5. Akran Zorbalığına Maruz Kalan (Kurban) Çocukların Özellikleri ve Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Sonuçları

Akran zorbalığına maruz kalan çocukların özellikleri ve bunun sonuçları konusunda da literatürde çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında, sıklıkla akran zorbalığına maruz kalan bireylerin, psikolojik uyumlarının, benlik algılarının ve genel ruhsal sağlıklarının, zorbalığa hiç maruz kalmamış bireylere göre daha düşük olduğu belirtilmiştir (O'Moore ve Kirkham, 2001). Hem zorbalık davranışı gösterme hem de zorbalığa maruz kalmanın psiko-sosyal uyumla ilişkili olduğu, özellikle zorbalığa maruz kalanların sosyal ve duygusal uyum problemleri yaşadıkları, arkadaş edinmekte güçlük çektikleri ve sınıf arkadaşları ile iletişimlerinin zayıf olduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (örneğin, Nansel ve ark., 2001). Griffin ve Gross da (2004) yaptıkları çalışmada zorbalık kurbanlarının, arkadaşları tarafından seilmeyen, daha az arkadaşına sahip olan ve yeni arkadaşlar bulmakta güçlük yaşayan bireyler olduğunu belirtmişlerdir. Kurbanların, fiziksel olarak zayıf, kendine güvenlerinin düşük, diğer çocuklardan daha duyarlı, kaygılı, mutsuz ve çekingen oldukları da belirtilmiştir (Marano, 1995). Zorbalığa maruz kalan çocukların, diğerlerine göre daha çekingen, kırılgan, sessiz, hassas, kaygılı ve güvensiz oldukları, zorbalığın saldırganlıklarına ağlayarak tepki verdikleri, düşük benlik algıları olduğu, sıklıkla mutsuz ve yalnız olduklarını rapor ettikleri görülmüştür (Salmon ve ark. 2000; Olweus, 2005).

Akran zorbalığı mağdurluğunun vücut algısı ile ilişkisini cinsiyete göre inceleyen Lunde, Frisen ve Hwang (2006); çocukların sosyal ilişkilerinin genel görüntüleri, ağırlıkları ve diğerlerinin onun görünüşünü nasıl algıladığına bağlı olduğunu göstermiş ve mağdurlarda kızların erkeklere göre daha zayıf vücut algılarına sahip olduklarını, bir başka ifade ile bunu daha çok sorun ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışma aynı zamanda akran zorbalığına maruz kalmada çocuğun

kendini algılayış biçiminin etkili olduğunu da ortaya koymuştur. Zorbalığa maruz kalan çocukların arkadaşlıklarında duygusal yakınlık ve sevgi eksikliği olduğu (Craig ve Pepler, 2003), duygusal uyumlarının daha zayıf olduğu, arkadaş edinmekte güçlük yaşadıkları, sınıf arkadaşları ile iletişimlerinin zayıf olduğu ve yalnızlık yaşadıkları belirtilmiştir (Nansel ve ark., 2001).

Ebeveyn ilişkileri açısından bakıldığında, anne ve babanın çocuğun bağımsızlık gelişimini zorlaştıran ya da ebeveyn-çocuk ilişkisini tehdit eden davranışlar içerisinde olmaları çocukların kurban olma olasılıklarını arttırabilmektedir. Annenin aşırı koruyucu davranması (Salmon ve ark., 2000) ve anne-çocuk yakınlığının özellikle erkek çocuklarda, mağduriyetle pozitif yönde ilişkili olduğu, annenin talepkar, zorlayıcı ve reddetme tehditlerin ise özellikle kızlarda mağduriyete yol açabileceği belirtilmiştir (Rodkin ve Hodges; 2003).

Akran ilişkileri açısından bakıldığında ise, zorbalık kurbanlarının çoğunlukla az arkadaşına sahip oldukları, popüler olmadıkları ve yeni arkadaş edinmekte güçlük çektikleri ifade edilmektedir (Örn. Griffin ve Gross, 2004; Haynie ve ark., 2001; Young ve Sweeting, 2004). Bu durum zorbalık kurbanların dışlanmalarına ve gelen saldırılara karşı savunmasız kalmalarına yol açabilmektedir (Boulton, Trueman, Chau, Whitehand ve Amatya, 1999; Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman ve Kaukialnen, 1996). Loeber ve Hay'a (1997) göre akranları ve arkadaşları tarafından reddedilen çocuklar saldırganlık tepkileri verme eğilimindedirler. Özellikle ergenler buldukları arkadaş gruplarının normlarına ulaşmak amacıyla zorbalık içeren davranışlara karışma riskine sahiptirler. Arkadaşlık bağları ve gruptaki bireyler arasındaki arkadaşlıklar okullarda gözlenen zorbalığın önemli sebeplerinden birisidir (Moultapa, Valente, Gallaher, Rohrbach ve Unger 2004).

Akran zorbalığına maruz kalmanın psikolojik yaşam kalitesiyle ilişkili olduğu (Houbre, Tarquinio, Thuillier, Hergott, 2006; Willkins-Shurmer, O'Callaghan, Najman, Bor, Williams ve Anderson, 2003), düşük benlik saygısı, mutsuzluk, uykusuzluk, gece işemeleri, depresyon, üzgün hissetme, yalnızlık, umutsuzluk, daha fazla baş ağrısı ve mide ağrısı gibi çeşitli fiziksel ve psikolojik belirtilerle ilişkili olduğu (Due ve ark.,

2005; Fleming ve Jacobsen, 2009; Kaltiala-Heino, Rimpela, Marttunen, Rimpela ve Rantanen, 1999; Slee ve Rigby, 1993, Wal, Wit, ve Hirasing, 2003; Williams, Chambers, Logan ve Robinson, 1996), hiperaktivite ve uyum problemleri açısından risk grubu oluşturduğu (Gini, 2008; Salmon ve ark., 2000) ifade edilmektedir. Ayrıca zorbalığa uğrayan kişilerin kaygı, kızgınlık ve çaresizlik duyguları yaşadıkları (Elliot, 1992) belirtilmektedir.

Sonuç olarak, akran zorbalığına maruz kalan çocukların pek çok psikolojik rahatsızlık açısından risk grubunda oldukları, depresyon ve anksiyete gibi içsel problemlere sahip çocukların kurban olma riski taşıdıkları söylenebilir (Craig ve Pepler; 2003). Zorbalığa maruz kalan çocukların, yalnızlık, fiziksel ve psikosomatik semptomlar, mutsuzluk, okula ilişkin kaygılar ya da okula gitmekten kaçınma gibi sorunlarının olduğu da çok sayıda çalışmada belirtilmiştir (Slee ve Rigby 1993; Kaltiala-Heino ve ark., 1999).

1.2. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERME VE AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA İLE İLİŞKİLİ BİRTAKİM FAKTÖRLER

1.2.1. Cinsiyet ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki

Hemen hemen tüm kültürlerde yapılan çalışmalarda erkeklerin kızlardan daha fazla şiddete başvurdukları gözlenmektedir (Bettencourt ve Miller, 1996; Eagly ve Steffen, 1986; Knight, Fabes ve Higgins, 1996). Çocuklar üzerinde yapılan birçok çalışmada da erkek çocukların kız çocuklarından daha fazla saldırgan davranış örnekleri sergiledikleri görülmüştür (Perry, Perry ve Weiss, 1989). Örneğin, Loeber ve Hay (1997) 3-6 yaş arası çocuklar üzerinde yaptıkları bir çalışmadan elde ettikleri bulgulara dayanarak erkek çocukların kız çocuklarından daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Ancak, bu görüşü destekleyici birçok araştırma olmasına rağmen yine de erkeklerin kızlardan daha fazla saldırgan olduklarını söylemek biraz abartılı bir genelleme gibi görünmektedir. Çünkü, saldırganlık ve cinsiyetle ilgili yapılan araştırmaların çoğunda erkeklere özgü saldırganlık ifadelerine odaklanılmıştır. Ancak, 1990'lı yılların başlarından itibaren bu eğilim değişmeye başlamıştır.

Araştırmacılar cinsiyet konusuna daha fazla önem vermiş, özellikle de kızların akranlarıyla olan ilişkilerini ele alıp incelemişlerdir (örneğin, Bjorkqvist, Lagerspetz, ve Kaukiainen, 1992; Crick, Bigbee ve Howes, 1996; Crick ve Grotpeter, 1995). Kızlar ve erkeklerin saldırgan davranışları farklı şekillerde ifade edebildikleri yolunda bulgular ortaya çıkınca da, o güne kadar hakim olan erkeklerin kızlardan daha saldırgan oldukları şeklindeki varsayıma itiraz edilmiştir. Kızlarda saldırganlık davranışları açık, yüz yüze saldırganlık (örneğin, doğrudan vurmak, hakaret etmek gibi) yerine daha ziyade dolaylı şekilde (örneğin, akranlarının ilişkilerine ya da gruptaki itibarına zarar vermeye çalışmak gibi) ifade edilir (Ladd, 1999). Crick ve arkadaşlarına göre (Crick ve ark., 1996; Crick ve Grotpeter, 1995) kızlar erkeklerden daha fazla dolaylı saldırganlık ifadeleri kullanırlar ve bu saldırganlık ifadeleri okul yıllarında, 11 yaş civarında daha belirgindir. Bu belirginlik ergenlik döneminde azalmaya başlar (Crick, Casas ve Mosher, 1997). İlkokul yıllarındaki saldırganlık davranışlarıyla ilgili olarak yapılan çeşitli araştırmalarda da dolaylı ve dolaysız saldırganlıkta cinsiyet farklılıklarının olduğu ifade edilmiştir. Kızlarda saldırgan davranışın daha çok ilişkisel saldırganlık şeklinde, erkeklerde ise daha çok sözel saldırganlık ve fiziksel saldırganlık şeklinde görüldüğü öne sürülmüştür (Crick ve ark., 1996). Buss ve Perry'e (1992) göre ise saldırganlığın alt boyutları açısından (fiziksel, sözel, öfke, düşmanlık) erkeklerin puanları kızların puanlarından daha yüksek olmasına rağmen, fiziksel saldırganlıkta daha fazla olan cinsiyet farkı, sözel saldırganlık sözkonusu olduğunda azalmakta, düşmanlık sözkonusu olduğunda ise minimuma inmektedir, öfke açısından ise cinsiyetler arasında fark bulunmamaktadır.

Card, Stucky, Sawalani ve Little (2008) çocukluk ve ergenlik dönemlerindeki doğrudan ve dolaylı saldırganlık konusunda yaptıkları meta-analitik çalışmada erkeklerin kızlara oranla doğrudan (özellikle fiziksel) saldırganlığı daha fazla sergilediklerini, buna karşılık dolaylı saldırganlık konusunda ise erkekler ile kızlar arasında fark olmadığını ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Archer ise (2004) çocukluk ve ergenlik dönemlerinde saldırgan davranışlarda gözlenen cinsiyet farklılıklarını ele aldığı meta-analitik çalışmada kızlar ve erkekler arasında gözlenen cinsiyet farklılıklarının kullanılan ölçüm yöntemine ve yaşa bağlı olarak artıp azalabildiğini, genel olarak doğrudan saldırganlığın erkekler arasında daha çok görüldüğünü, kızların ise erkeklere

oranla daha fazla dolaylı saldırganlık gösterdiklerini, öfke açısından ise cinsiyetler arasında fark bulunmadığını ifade etmiştir.

Sonuç olarak, erkeklerin daha fazla fiziksel saldırganlık, kızların ise daha fazla sözel saldırganlık sergileme eğiliminde oldukları ancak, sözel saldırganlık konusundaki cinsiyet farklarının fiziksel saldırganlığa kıyasla daha az olduğu ve ilgili bulguların çelişki içerdiği kabul edilmektedir (Archer, Kilpatrick ve Bramwell 1995; Buss ve Perry, 1992; Eagly ve Steffen, 1986; Harris ve Bohnhoff 1996; Ramirez, Andreu ve Fujihara 2001).

Akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalmanın cinsiyet ile ilişkisinin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde, cinsiyet farklılıkları ile ilgili bulguların saldırganlık konusundaki cinsiyet farklılığına ilişkin bulgularla benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Olweus'a (1995; 1996) göre doğrudan zorbalık kızlara oranla erkekler arasında daha yaygın olarak görülmekte ve kızlara oranla erkekler daha sık zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Bununla birlikte, fiziksel zorbalık kızlar arasında daha az yaygın olarak görülmekte, kızlarda daha ziyade dolaylı zorbalık davranışları gözlenmektedir. Genellikle, kızlar erkeklerin zorba davranışlarına, yaşça küçük olanlar ise yaşça büyük olanların zorba davranışlarına maruz kalmaktadırlar. Ancak, ilgili literatür incelendiğinde zorbalık gösterme veya zorbalığa maruz kalma konularında yapılan çalışmaların sonuçları arasında bazı tutarsızlıkların sözkonusu olduğu görülmektedir. Yapılan birtakım çalışmalarda zorbalık göstermenin kızlara oranla erkeklerde daha yaygın olarak gözlemlendiği ifade edilirken (Baldry ve Farrington, 2000; Boulton ve Smith, 1994; Nansel ve ark., 2001; Olweus, 1996; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz, 2001; Yang ve ark., 2006), diğer birtakım çalışmalarda ise zorbalık gösterme açısından kızlar ile erkekler arasında fark olmadığı ifade edilmiştir (Craig, 1998; Frisen, Jonsson ve Persson, 2007; Kokkinos ve Panayiotou, 2004). Benzer bir durumun zorbalığa maruz kalma açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Yapılan bazı çalışmalarda erkeklerin kızlara oranla zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları (örneğin, Boulton ve Underwood 1992; Nansel ve ark., 2001; Rigby ve Slee, 1991; Wolke ve ark., 2001), bazı çalışmalarda ise zorbalığa maruz kalma açısından kızlar ve erkekler arasında fark

olmadığı ifade edilmektedir (örneğin, Craig, 1998; Frisen ve ark., 2007; Kokkinos ve Panayiotou, 2004; Yang ve ark., 2006).

Zorbalığın türü göz önüne alındığında ise daha açıklayıcı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Rivers ve Smith'e (1994) göre zorbalık konusundaki cinsiyet farklılıklarında yaş ve zorbalığın türü önemli faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, erkekler kızlara oranla fiziksel zorbalık davranışını daha fazla sergilemekte, yaklaşık 11 yaş civarında ise dolaylı zorbalık davranışı kızlarda daha fazla görülmektedir. Nation ve ark. tarafından (2008) İtalya'daki ilk ve orta dereceli okullara devam eden 4386 öğrenci üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları, hem zorbalık göstermenin hem de zorbalığa maruz kalmanın erkekler arasında daha yaygın olduğunu ve erkeklerin kızlara oranla zorba olmalarının daha muhtemel olduğunu ortaya koymuştur. Boulton ve Underwood (1992) hem zorbalık davranışı gösterme hem de zorbalığa maruz kalmanın erkekler arasında daha yaygın olduğunu, erkeklerin sadece erkekler tarafından zorbalığa maruz bırakıldıklarını, kızların ise hem erkekler hem de kızlar tarafından zorbalığa maruz bırakıldıklarını belirtmişlerdir. Aynı çalışmada kurbanların %65'i erkekler tarafından %15'i ise kızlar tarafından zorbalığa maruz kaldıklarını rapor etmişlerdir. Seals ve Young (2003) erkeklerin kızlara oranla daha çok zorbalık davranışına bulaştıklarını ve tek başına yapılan zorbalık davranışlarında hem kızların hem de erkeklerin kurbanlarını kendi cinslerinden seçtiklerini ortaya koymuşlardır. Forrero ve ark. tarafından (1999) Avustralya'da 115 okuldan 3918 öğrenci ile yapılan çalışmada ise okul çocukları arasında zorbalık davranışının yaygınlığı ve psikolojik sağlık üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Araştırma bulguları erkeklerin kızlara oranla daha fazla zorbalık davranışı sergilediklerini ve zorbalığa daha fazla maruz kaldıklarını ortaya koymuştur. Yang ve arkadaşları (2006) zorbalık ve zorbalığa maruz kalmanın, cinsiyet, ortalama kilonun üzerinde olma, depresyon, kaygı ve düşük benlik algısı ile ilişkili olduğunu; zorbalığa maruz kalma yaygınlığının kızlar ve erkekler arasında eşit olduğunu ancak erkeklerin kızlara göre zorba olmalarının daha muhtemel olduğunu belirtmişlerdir. Craig ve Pepler (1998) ise erkeklerin daha çok zorbalığa maruz kaldıklarını ifade ederek, bu durumu zorbaların kurbanlarını aynı cinsten seçmeleri ile açıklamaktadır. Craig (1998) erkeklerin yaşla birlikte fiziksel saldırganlık davranışlarında azalma olduğunu, sözel saldırganlıklarında ise artış

olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca erkek zorbalılar, başlangıçta kurbanı karşı fiziksel saldırganlık içeren davranışlarla zorbalık yaparken, sonrasında hem fiziksel hem de sözel saldırganlık içeren davranışlarla zorbalık yapabilmektedirler.

Mynard ve Joseph (2000) ise fiziksel saldırganlık ve kişisel eşyalara saldırganlığa maruz kalmanın erkeklerde, ilişkisel zorbalığa maruz kalmanın da kızlarda daha çok görüldüğünü, sözel zorbalığa maruz kalma açısından ise kızlar ile erkekler arasında bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. Chapell, Hasselman, Kitchin, Loman, MacIver ve Sarullo (2006) 80.000 Norveçli çocuk üzerinde yaptıkları araştırmada, sözel zorbalığın hem kızlarda hem de erkeklerde sık görüldüğünü ancak erkeklerin kızlardan daha çok fiziksel zorbalık uyguladıklarını ve kızların da erkeklerden daha çok sosyal zorbalığı kullandıklarını gözlemlemişlerdir. Popoola (2005) tarafından Güneybatı Nijerya'daki, II. Kademe okullarda gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre, maruz kalınan zorbalık türü cinsiyete göre farklılık göstermekte ve özellikle sosyal zorbalık, sözel zorbalık ve eşyalara saldırı türünden davranışlara kızlar erkeklerden daha fazla maruz kalmaktadırlar. Dölek'e (2002) göre hem kızlar hem de erkeklerin, erkekler tarafından zorbalığa uğrama olasılıklarının yüksek olduğu ifade edilmektedir. Kız öğrenciler, hemcinslerine daha fazla zorbalık gösterirken, erkek öğrencilere karşı zorbaca davranışları daha düşük düzeyde sergilemektedirler. Gültekin (2003), çalışmasında açık saldırılara ve teröre hedef olan erkek öğrenci sayısının kız öğrencilere oranla daha düşük olduğunu, buna karşılık alaya ve ilişkisel saldırılara maruz kalan kız öğrenci sayısının da erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Haynie ve ark. (2001), zorbalık davranışı gösterme ve zorbalığa maruz kalmanın erkekler arasında daha yaygın olduğunu ve sınıf seviyesi ile birlikte artış gösterdiğini belirlemiştir. Smith ve Brain ise (2000) erkeklerin genel olarak sürekli erkekler tarafından, kızların ise hem erkekler hem de kızlar tarafından zorbalığa uğratıldıklarını bildirmiştir. Lopez, Peres, Ochoa ve Ruiz' in (2008) yapmış oldukları araştırma sonuçları, zorbalık davranışı açısından olumlu bir aile çevresinin kızlar için önemli bir koruyucu faktör olduğunu, aynı şekilde olumlu bir sınıf ortamının ise erkekler için önemli bir koruyucu faktör olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca aile içi fiziksel şiddete maruz kalmanın özellikle kızlarda doğrudan zorbalık davranışı ile ilişkili olduğu da bildirilmiştir (Baldry, 2003).

Özetle, gerek zorbalık gösterme olsun gerekse de zorbalığa maruz kalma konusunda olsun, yapılan araştırmalarda ortaya çıkan farklılıkların genel olarak, saldırganlık türlerinde olduğu gibi sözkonusu farklılıkların zorbalığın türüne bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Örneğin, fiziksel zorbalık davranışı erkeklerde daha fazla görülebilmektedir, ilişkisel ve sözel zorbalığın kızlarda daha fazla gözlemlendiği söylenebilir.

1.2.2. Yaş ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki

Akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında, literatürde, 6, 7 ve 8. sınıfta zorbalık davranışı gösterme ve zorbalığa maruz kalmanın en üst seviyelere çıktığını gösteren araştırmalar olduğu gibi (örn., Boulton ve Underwood, 1992; Seals ve Young, 2003), zorbalığın ilköğretim I. kademenin sonlarına doğru arttığı, II. kademedede en üst düzeye çıktığı ve lisede ise düşüşe geçtiğini bildiren araştırma bulguları da mevcuttur (örn., Oliver, Oaks ve Hoover, 1994; Pellegrini ve Long, 2002). Craig'in (1998), zorba, kurban, zorba/kurban ve kontrol grubu arasında, fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırganlık açısından cinsiyet ve sınıf farklılıklarını saptamak amacıyla yaptığı çalışmada, yaşla birlikte fiziksel saldırganlıkta düşüş gözlenirken sözel saldırganlıkta artış gözlenmiş ancak ilişkisel saldırganlıkta yaşla birlikte bir farklılık gözlenmemiştir. Baldry ve Farrington (2000; 2005) akran zorbalığında mağdurluğun yaş ile birlikte azaldığını ancak zorbalık davranışının yaşa göre farklılık göstermediğini belirtmişlerdir. Salmivalli (2002) ise yaşla birlikte zorbalığın değil, zorbalığa maruz kalmaya ilişkin bildirim oranının azaldığını ifade etmiştir. Haynie ve ark. (2001) ise 6, 7 ve 8. sınıfa devam eden 4263 öğrenci üzerinde yaptıkları çalışmada zorbalık davranışı gösterme ve zorbalığa maruz kalmanın yaş ile birlikte arttığını belirlemişlerdir. Nansel ve ark. (2001) ise 6. sınıftan 10. sınıfa kadar olan 15686 öğrencinin katıldığı başka bir araştırmada, 9 ve 10. sınıflara göre 6, 7 ve 8. sınıflarda zorbalık davranışlarının sıklığının daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Frisen ve arkadaşlarının (2007), ergenlerin zorbalıkla ilgili deneyim ve algılarını tanımlamak amacıyla yaptıkları araştırmada, katılımcılar 7 ve 9 yaşlarının zorbalığa en çok maruz kalınan yaşlar olduğunu; zorbalılar ise zorbalık davranışını en çok, 10, 11 ve 12 yaşlarında sergilediklerini ifade etmişlerdir. Smith, Cowie, Olafsson

ve Liefvooghe, (2002) yaşlara göre, zorbalık gösterme ve kurban olma kavramlarının anlaşılmasında farklılık olup olmadığı yönünde yaptıkları araştırmada 8 yaşındakilerin sadece saldırgan olan ve olmayan davranışları ayırt edebildiklerini, 14 yaşındakilerin ise kavga etmekle bedensel zorbalığı ve sözel zorbalıkla sosyal dışlamayı ayırt edebildiklerini gözlemlemişlerdir. Collins, McAleavy, ve Adamson, (2004) Kuzey İrlanda'da 6 ve 9 yaşlarındaki çocuklarla yaptıkları çalışmada zorbalığın yaşla birlikte azaldığını ifade etmişlerdir. Eslea ve Ress'in (2001) yaptığı çalışmada ise zorbalığın en çok hangi yaşlarda meydana geldiği 2 çalışmada araştırılmış ve 18-55 yaşları arasındaki bireylerden zorbalık ile ilgili anılarının sorulduğu bir anket cevaplamaları istenmiştir. Bunun sonucunda zorbalığın en fazla 11-13 yaşları arasında yoğunlaştığı, bundan önceki ve sonraki yaşlarda anıların çok nadir olduğu bulunmuştur. Genç grup (18-21 yaş arası bireyler) ile daha olgun gruptaki (22-55 yaş arası) bireylerin verdikleri cevaplar arasında ise fark bulunmadığı, genel olarak bakıldığında da en çok hatırlanan ve belki de en çok meydana gelen zorbalık olaylarının çocukluğun orta dönemlerine denk geldiği bildirilmiştir. Kumpulainen ve Rasanen (2000) zorbalık deneyimlerinin sadece o dönemki değil ilerleyen dönemlerdeki psikiyatrik semptomlarla da ilgili olduğunu ve ilkökul çağında zorbalığa bulaşmış olmanın ergenlikte sapkın olma riskini arttırdığını ortaya koymuşlardır. Dölek (2002) yaptığı araştırmada mağdurların beşte birinin kendi sınıfından çocukların zorbalığına uğradıklarını, daha sonra aynı sınıf seviyesinde başka sınıflardan ve en son olarak da daha büyük sınıf seviyesindeki çocuklar tarafından mağdur edildiklerini saptamıştır.

Özetle, akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma ile yaş ilişkisi konusunda farklı bulgular olmasına rağmen yapılan birtakım çalışmalardan hareketle, zorbalık gösterme oranında yaşla birlikte bir artış gözlenirken, kurban olma sıklığının ise yaşla birlikte azaldığı söylenebilir.

1.2.3. Anne-Baba Tutumları ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki

Yapılan çalışmalarda zorbalık davranışına neden olan en önemli faktörlerden biri olarak aile faktörü üzerinde durulmaktadır. Akran zorbalığında aile özelliklerine ilişkin çalışmalarda genel olarak, ailenin çok önemli olduğu, çocukların akranlarıyla olan

ilişkilerini model alma ve sosyal pekiştirme yoluyla belirledikleri; ailenin çocuk yetiştirme stili, aile içi şiddet, ailedeki anlaşmazlıkların aşırı düzeyde olması, aile desteğinin eksikliği, aile içi iletişimin eksikliği ya da zayıflığı gibi etkenlerin çocukta birçok davranış sorunlarına yol açtığı ve bu durumun akran zorbalığında önemli olduğu belirtilmiştir (Crawford-Brown, 1999; Cummings, Goeke-Morey ve Papp 2003; Dekovic, Wissink, Meijer ve ark., 2004; Stevens, Bourdeaudhuij ve Van Oost, 2002; Sheeber, Hops, Alpert, Davis, Andrews, 1997). Örneğin, Amodei ve Scott (2002) yapmış oldukları çalışmada, saldırgan davranışların oluşumunda en önemli çevresel faktörün aile olduğunu, ailedeki negatif ilişkilerin çocuklar üzerinde olumsuz etkilere yol açtığını ve bu olumsuz etkilerin çocukların saldırgan davranışlarda bulunmaları üzerinde önemli bir rolü olduğunu belirtmişlerdir. Mazefsky ve Farrel'e (2005) göre, çocuğun erken dönemde bakımını üstlenen kişinin (genellikle anne) çocuğa yönelik temel duygusal tavrı önemlidir. Sıcaklık, ilgi ve bağlılığın olmaması ile karakterize olan olumsuz duygusal tavır ve yetersiz aile desteği ile büyüyen çocukların, şiddete maruz kalma durumunda, bu durumla uygun şekilde başa çıkma becerisi edinemedikleri ve bu nedenden ötürü saldırganlık içeren davranışlarda bulunma eğilimlerinde de artış olabilmektedir. Oliver ve arkadaşları ise (1994) zorbalıların ailelerinin çocuğa karşı ilgisiz ve soğuk davrandıklarını, aile içi dinamiklerinin olmadığını, ilişkilerinde tutarsızlıkların olduğunu; saldırgan davranışlara toleranslı olduklarını, anne-baba arasında uyumsuzluklar olduğunu, saldırganlığın pekiştirildiği çocuk yetiştirme tutumları sergilediklerini ifade etmişlerdir.

Benzer şekilde, yapılan diğer çalışmalarda ise katı disiplin uygulamaları ve otoriter aile tutumlarının çocukların zorbalık eğilimlerini arttırdığı (Baldry ve Farnington, 2000), aşırı korumacı davranan annelerin, çocuklarının zorbalığa maruz kalma açısından risk grubuna girdiği (Haynie ve ark., 2001), aile içi iletişimin zorbalığa bulaşmada önemli bir etken olduğu, özellikle öz anne-babası ile bir arada yaşamının çocuklarda zorbalığa bulaşma açısından koruyucu bir faktör olduğu (Spriggs, Lannotti, Nansel ve Haynie, 2007), zorlayıcı anne baba tutumları, ailesel düşmanlık, aile içinde sıcaklık ve uyumun olmayışı, aile içi geçimsizlik, ailelerin çocukların saldırgan tutumlarına karşı toleranslı davranması ve fiziksel şiddet gibi faktörler zorbalık davranışı ile ilişkili bulunurken (Bowers ve ark., 1992; Haynie ve ark. 2001; Schwartz,

Dodge, Pettit ve Bates, 1997; Muscari, 2002); aile içi şiddet ve çatışmanın, ergenlerdeki zorbalık davranışına eşlik ettiği, aynı durumun zayıf aile fonksiyonu ve ebeveyn desteğinin eksikliği ile otoriter ebeveyn tutumu için de geçerli olduğu (Dulli, 2006), ergenlerin aile ortamı ve aileleriyle iletişimleri, zorbalık davranışının gelişiminde belirleyici olduğu ve pek çok yönden etkilediği (Spriggs ve ark., 2007; Smith ve Myron-Wilson, 1998) ifade edilmektedir. Örneğin, ailede yaşanan şiddet model alma yoluyla çocuktaki zorbalık davranışının şekillenmesine neden olabilmektedir (Bauer, Herrenkohl, Lozano, Rivara, Hill ve Hawkins, 2006). Ailelerin, çocuğu fiziksel ya da sözel şiddet uygulayarak eğitmeye çalışmaları sonucunda çocuklar da arkadaşlarına isteklerini yaptırmak için ailelerinden öğrendikleri bu yola başvurabilmektedirler (Wadell, 2007).

Ailedeki denetim sorunu açısından bakıldığında, çocuğun ev dışında denetimsiz zaman geçirmesi olumsuz arkadaşlıklar edinmesine ve bunun sonucunda zorbalık davranışında bulunan arkadaş gruplarına dahil olmasına yol açabilmektedir (Spriggs ve ark., 2007). Aile bağlarının zayıf olması, ebeveynler ile güvenli bağlanma ilişkilerinin kurulamamış olması ve tek ebeveynli aileler de zorbalığa sebep olan diğer faktörler arasında yer almaktadır (Olweus, 1995; Flouri ve Buchanan, 2003). Baldry ve Farrington'a (2005) göre aile işlevlerindeki zayıflamalar, belirgin bir güç dengesizliği ve aile üyelerinin birbirlerine karşı saldırgan davranışlar sergilemeleri çocukların kendilerinden zayıf akranlarına karşı baskın olmayı öğrenmelerine yol açabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında çocuklardaki zorbalık davranışının öğrenme yaşantıları sonucu kazanılan öğrenilmiş bir davranış olduğu söylenebilir. Baldry'e göre (2003) aile içi şiddet çocuğun davranışları üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Aile içi şiddete maruz kalmak zorbalık gösterme ve zorbalığa maruz kalma ile ilişkilidir. Buna göre, aile içi şiddet görerek yetişen bir çocuk bunu örnek alarak ilerleyen yıllarda arkadaşlarına uygulayacaktır.

Özetle, akran zorbalığı ve anne-baba tutumları ile ilişkisi konusunda yapılan çalışmaların sonuçlarına göre, zorbalılar sert disiplin teknikleri aracılığı ile ve fiziksel ceza olarak yetiştirilmişlerdir (Bauer ve ark., 2006; Baldry, 2003). Olweus (1995) anne-babaların kullandığı saldırgan disiplin tekniklerinin ve ailelerin saldırganlığa gösterdiği

esnekliğin çocukta saldırgan davranışın ortaya çıkma riskini arttırdığını savunmuştur. Anne-babaların, çocuklarının tepkisel ve baskın karakterlerine ek olarak model olma yoluyla saldırgan davranışın artmasına neden oldukları öne sürülmüştür (Kartal ve Bilgin; 2007). Okulda başkalarına karşı zorbalık yapan çocukların genellikle, saldırıya uğradıkları zaman nasıl karşılık verecekleri aileleri tarafından öğretilen çocuklar olduğu (Demaray ve Malecki 2003) ve çocukken zorbalık davranışı gösteren ya da saldırgan olan babaların çocuklarının da okulda zorba olmaya eğilimli çocuklar olduğu (Farrington, 1993) belirtilmiştir. Yapılan çalışmalar, aile içi yoğun çatışmalarla karakterize olan negatif aile ortamının (Crawford-Brown, 1999; Cummings ve ark., 2004), ebeveynlerle zayıf ya da olumsuz iletişimin (Dekovic ve ark., 2004; Stevens ve ark., 2002), ve zayıf aile desteğinin, çocuklarda kişisel problemlere saldırgan olmayan çözümler üretme kapasitesinin (Demaray ve Malecki, 2003; Lambert ve Cashwell, 2004), ya da kendini başkasının yerine koymak (Henry, Sager ve Plunkett, 1996) gibi sosyal yeteneklerin gelişiminde azımsanmayacak derecede olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Akran zorbalığına maruz kalan kurban çocukların anne-baba tutumlarına bakıldığında ise kurban olan çocuklarının sosyal yaşantısı için annelerin yüksek düzeyde kaygılandıkları ve kurban olan çocukların ailelerine karşı bağımlılıklarının yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Olweus, 1980; Akt. Satan, 2006). Schwartz ve ark. (1997) ise evde şiddete maruz kalan çocukların zorbalığa maruz kalma açısından risk altında olduklarını belirtmişlerdir. Zorbalığa maruz kalan çocukların ailelerinin duygusal yakınlık ve dayanışma açısından aşırı düzeyde girift oldukları görülmektedir (Oliver ve ark., 1994). Bu ailelerinin çocuğun sosyalleşmesine izin vermeyecek derecede çocukları üzerinde baskı kurdukları, çocuklarında özerklik ve otonomi duygularının gelişmesine engel oldukları ve dolayısı ile bu çocukların bağımlı kişilik özellikleri gösterdikleri, özellikle annelerin aşırı koruyucu davranışlarının erkek çocuklar için kurban olmayı kolaylaştırdığı araştırmalardan elde edilen bulgulardır (Smith ve Myron-Wilson, 1998). Aşırı korumacı bir aile, çocuğun kışkırtmalara ve provokasyonlara karşı kendine güven, özerklik ve bunun gibi sosyal yetenekler geliştirmesine ve başa çıkma yöntemleri edinmesine engel olur; bu da çocuğun zorba davranışlara karşı bir hedef haline gelmesine sebep olur (Smith ve Myron-Wilson,

1998). Ailelerin çocuklarını aşırı koruma-kollama yönündeki tutumlarının, zorbalığa maruz kalmanın hem nedeni, hem de sonucu olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur (Olweus; 1993). Ancak annelerin aşırı korumacı özelliklerinin mi çocukların zorbalığa maruz kalmasına neden olduğu yoksa zorbalığa maruz kalmanın mı anneleri aşırı korumacı yaptığı konusu hala çözülememiş bir sorudur (Georgiou, 2008; Oliver ve ark., 1994).

1.2.4. Arkadaş/Akran İlişkileri ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran

Zorbalığa Maruz Kalma Arasındaki İlişki

Akran zorbalığının nedenlerine ilişkin yapılan araştırmalarda üzerinde en çok durulan konulardan bir diğeri arkadaş/akran ilişkileridir. Literatürde akran reddi ya da akran kabulü ve sapkın arkadaşlıklar olası bir risk ya da koruyucu faktör olarak ele alınmaktadır (Hay, Payne ve Chadwick, 2004; Spriggs ve ark., 2007). Yapılan araştırmalar kurbanların, mağdur olmayan akranlarına göre daha az arkadaşına sahip olduklarını, sınıf arkadaşları tarafından reddedildiklerini ve bu nedenle saldırgan akranlarına karşı savunmasız kaldıklarını göstermiştir (Salmivalli ve ark. 1996; Boulton ve ark., 1999). Ergenlerin, başkalarına karşı yıkıcı ve zarar verici davranışlarda bulunma, yasadışı aktivitelere ve çetelere katılma, kavgacılık gibi olumsuz davranışlar sergileyen arkadaşlarının sayısı ise zorbalık davranışı göstermenin önemli bir yordayıcısı olarak belirlenmiştir (Espelage ve ark., 2000). Boulton ve arkadaşlarının (1999) yapmış oldukları boylamsal araştırmada 6 ay arayla 2 farklı zamanda öğrencilere yakın arkadaşları sorulmuş ve her iki zamanda da yakın arkadaş belirten ergenlerin zorbalığa en az maruz kalan grup olduğu; her iki zamanda da yakın arkadaş belirtemeyen ergenlerin ise zorbalığa en fazla maruz kalan grup olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmada arkadaşlık kalitesinin zorbalığa bulaşmada önemi vurgulanmış ve arkadaşlar arasındaki sıcak ve yardımlaşmaya dayalı ilişkilerin zorbalığa bulaşmada önemli bir koruyucu faktör olduğu belirtilmiştir. Rodkin ve Hodges (2003) ise zorbalılar üzerinde yaptıkları araştırmada, zorbalıların arkadaş ilişkilerinin çeşitlilik gösterdiğini, bazı zorbalıların akranları tarafından reddildiğini, bazılarının ise belli bir sosyal statülerinin olduğunu, bazılarının yalnız ya da sapkın arkadaşları ile vakit geçirdiklerini bazılarının ise ilişkilerinin çeşitlilik gösterdiğini belirtmişlerdir. Zorbalığa maruz

kalanlar için ise asıl problemin kopukluk ve yabancılaşma olduğunu, akran ilişkilerinin zorbalığa maruz kalmanın olumsuz etkilerine karşı kurtarıcı bir role sahip olduğunu ortaya koymuşlardır. Demaray ve Malecki (2003) de öğrencilerin zorba, kurban ve zorba/kurban olarak sınıflandırılmalarında sosyal desteğin etkisini incelediği araştırmada, sosyal desteğin zorbalığa bulaşmada önemli bir etken olduğunu ve özellikle zorbalığa maruz kalmada yakın arkadaş desteğinin önemini ortaya koymuştur. Woods, Done ve Kalsi (2009) yalnızlık ve duygusal problemlerin doğrudan ya da dolaylı zorbalık mağdurları üzerinde arkadaşlık kalitesinin yatıştırıcı etkisi konusunda yaptıkları çalışmada dolaylı mağdurların (direkt mağdurlar değil) kurban olmayanlara göre önemli yalnızlık ve duygusal problemlere sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Doğrudan mağdurlarla ilgili olarak ise (dolaylı olanlarda değil) ok zayıf arkadaşlık kalitesi yalnızlıkla birlikte gözlenmiştir. Bu durum doğrudan mağdurlardaki yüksek arkadaşlık kalitesinin bu gruptaki az seviyedeki yalnızlık duygusuyla ilişkili olduğunu göstermekte ve aynı zamanda arkadaşlık kalitesinin, mağdurluğun olumsuz etkilerine karşı koruyucu bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Arkadaşlık kalitesi ve arkadaş ilişkileri doğrudan ya da dolaylı zorbalık davranışında, kurbanlığın doğasına bağlı olarak risk ya da koruyucu faktör rolü oynamaktadır. Arkadaşlık kalitesinin düşük olmasının, ilişkisel zorbalığa maruz kalmada tetikleyici bir rol oynadığı da söylenebilir (Wolke ve ark., 2001).

1.2.5. Benlik Saygısı ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki

Olweus'a (1993; 1996) göre zorbalığa maruz kalanlar düşük benlik saygısına sahiptirler ve gerek kendileri hakkında gerekse de kendi durumları hakkında olumsuz bir bakış açısına sahiptirler. Kendilerini başarısız görmekte, aptal hissetmekte, utangaç ve çekici olmadıklarını düşünmektedirler. Öte yandan zorbalık gösteren kişiler ise düşük benlik saygısı açısından sıkıntı yaşamamaktadırlar. Ancak, literatürde benlik saygısı ile akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma arasındaki ilişki incelendiğinde, farklı sonuçların elde edildiği çeşitli çalışmaların varlığı konunun karmaşık olduğunu göstermektedir. Bazı araştırmacılar hem zorbalık gösterenlerde hem de zorbalığa maruz kalanlarda benlik saygısının düşük olduğunu ifade ederken (örn., Andreou, 2000; Salmon, James ve Smith, 1998) diğer bir grup araştırmacı ise zorbalık

gösterenlerin yüksek, zorbalığa maruz kalanların düşük benlik saygısına sahip olduklarını ifade etmişlerdir (örn., Natvig, Albrektsen ve Qvarnstrom, 2001; Olweus, 1994; akt., Kokkinos ve Panayiotou, 2004). Öte yandan bazı araştırmacılar ise zorbalık göstermenin düşük benlik saygısı ile ilişkisi olmadığını, zorbalığa maruz kalan kişilerin ise düşük benlik saygısına sahip olduklarını ifade etmişlerdir (Rigby ve Slee, 1991; 1993; Slee ve Rigby, 1993). Rigby ve Slee (1993) tarafından Avustralya’da 12-18 yaş arası 1162 kişiyle yapılan çalışmada, zorbalığa maruz kalma ile düşük benlik saygısı arasında ilişki olduğu, zorbalık eğiliminin ise mutluluk ve okulu sevme ile negatif ilişkili olmasına rağmen benlik saygısı ile ilişkili olmadığı bulunmuştur. Rigby ve Cox (1996; akt. O’Moore ve Kirkham, 2001) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise 13-19 yaş arası kızlarda düşük benlik saygısı ile zorbalık gösterme arasında ilişki olduğu, erkekler açısından ise bunun sözkonusu olmadığı bulunmuştur.

Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi, ve Lagerspetz (1999) yapmış oldukları çalışmada da benlik saygısının zorbalık davranışı ile ilişkisini incelemiş ve okuldaki zorbaların düşük benlik saygısına sahip olduklarını, zorbalık davranışını ise kendi olumsuz imajlarını telafi etmek için kullandıklarını ifade etmişlerdir. Yine ergenlerin zorbalıkla ilgili deneyim ve algılarını tanımlamak üzere yapılan bir çalışmada katılımcılar zorbaların düşük benlik algısından muzdarip kişiler olduklarını belirtmişlerdir (Frisen ve ark., 2007). Byrne (1994) (akt. O’Moore ve Kirkham, 2001) anaokuluna devam eden ve anaokulu sonrası çocuklarda zorbalık gösterme ve zorbalığa maruz kalmanın düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde Andreou’da (2000) zorbalık gösterme ve zorbalığa maruz kalmanın düşük benlik saygısı ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir. Egan ve Perry (1998) düşük benlik saygısının zorbalığa maruz kalma ile ilişkisini inceledikleri araştırmada, benlik saygısı düşük ve özellikle sosyal rekabetçilik yönü gelişmemiş öğrencilerin doğrudan zorbalığa maruz kaldıklarını ve bunun sonucunda bazılarının kendileri gibi kurban olan ve daha değersiz hissetmelerine neden olan akranları ile ilişki kurduklarını, bazılarının da zorbalık yapan akranlarını bulup onlarla arkadaşlık etmeye çalıştıklarını ve onları taklit ettiklerini belirtmişlerdir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre kendine güven ve olumlu benlik algısı zorbalığa maruz kalmada önemli koruyucu faktörlerdir. O’Moore ve Kirkham (2001) tarafından ilk ve orta öğretim öğrencileri üzerinde yapılan araştırmanın

sonuçları çocuklarda ve ergenlerde yüksek benlik saygısının zorbalığa bulaşmada koruyucu bir faktör olduğunu ve hem zorbaların hem de kurbanların zorbalığa hiç bulaşmamış yaşlılarına göre daha düşük benlik saygısına sahip olduklarını; zorba/kurban öğrencilerin ise sadece zorba ya da sadece kurban çocuklara göre benlik saygı düzeyleri en düşük olduklarını ifade etmiştir. Şirvanlı'ya (2006) göre ergen ve çocukların zorbalığa maruz kalışlarında benlik imgesinin önemli bir rolü vardır. Buna göre, zorbalığa maruz kalmanın yordayıcılarından biri olumsuz benlik imgesine sahip olmaktır. Kokkinos ve Panayiotou (2004) davranış bozukluğu ve düşük benlik saygısının zorbalığı yordadığını, karşı gelme bozukluğu ve düşük benlik saygısını ise zorbalığa maruz kalmayı yordadığını ifade etmişlerdir.

Zorbalığa maruz kalan bireylerin düşük benlik saygısına sahip olduklarını belirten araştırma bulgularına rağmen (örn., Dake, Price ve Teljohan, 2003; Egan ve Perry, 1998) zorbalığa maruz kalmanın benlik saygısında anlamlı bir farklılık yaratmadığını gösteren çalışmalar da sözkonusudur. Seals ve Young'ın (2003) 12-17 yaş arası kişilerle yaptıkları çalışmada, hem zorbalık gösterenler hem de zorbalığa maruz kalanların, zorbalık göstermeyen ve zorbalığa maruz kalmayan kişilere oranla daha yüksek düzeyde depresyon belirtileri gösterdikleri ancak benlik saygısı açısından aralarında fark olmadığı, buna rağmen zorbaların en yüksek, kurbanların ise en düşük benlik saygısına sahip olma yönünde bir eğilimlerinin sözkonusu olduğu ifade edilmiştir. Westermann ise (2007) sadece ilişkisel zorbalığa maruz kalan öğrencilerin benlik saygılarının zorbalığa maruz kalmayan akranlarına göre daha düşük olmadığını; hem ilişkisel hem de doğrudan zorbalığa maruz kalan öğrencilerin ise benlik saygılarının daha düşük olduğunu bulmuştur.

1.2.6. Sosyo-ekonomik Düzey ile Akran Zorbalığı Gösterme ve Akran Zorbalığına Maruz Kalma Arasındaki İlişki

İlgili literatür incelendiğinde, sosyo-ekonomik düzey ile akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma ilişkisi konusunda net bir tablonun olmadığı görülmektedir. Örneğin, Olweus (1977) yaptığı iki boylamsal çalışmada zorbalık gösterme ile ailenin sosyoekonomik düzeyi arasında ilişki bulamamıştır. Olweus (1996) ailenin sosyoekonomik düzeyi ile zorbalığa maruz kalma arasında ilişki olmadığını ve

zorbalık gösterenler ile zorbalığa maruz kalanların sosyoekonomik düzey açısından benzer olduklarını ifade etmiştir. Olweus (1996) bu durumu zorbalık konusundaki çalışmalarını yürüttüğü İskandinav ülkelerinin sosyo-ekonomik düzey açısından homojen olmasıyla açıklamaktadır. Ona göre eğer homojen olmayan başka ülkelerde (örn., ABD. gibi) sosyoekonomik düzey ile zorbalık ilişkisi incelenirse arada fark bulunacaktır. Ancak, Demosthenous, Bouhours ve Demosthenous (2002) tarafından Avustralya’da ergenlerle yapılan bir çalışmada sosyoekonomik düzey ile genel saldırganlık ve akademik başarı düzeyi arasında ilişki bulunmasına rağmen, sosyoekonomik düzey ile okuldaki zorbalık arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum aynı zamanda saldırganlık ile zorbalık arasında ayırım yapmanın önemli olduğuna işaret etmektedir. Nitekim, şiddet içeren suçlar ile ailenin sosyo-ekonomik düzeyi arasında ilişki olduğundan söz edilmektedir (Heimer, 1997). Schwartz ve ark. (1997) yaptıkları çalışmada, ekonomik sıkıntıların saldırgan davranışların yordayıcısı olduğunu ve hem kurban olmayan saldırganların (zorbalık gösteren ancak kendileri zorbalığa maruz kalmayan kişiler) hem de saldırgan kurbanların (zorbalığa maruz kalan ve kendileri de zorbalık gösteren kişiler) ikisinin de düşük sosyoekonomik düzeyli ailelerden geldiklerini bulmuşlardır.

Due ve arkadaşları (2009) tarafından ergenlerde zorbalığa maruz kalma ile sosyo-ekonomik düzey arasındaki ilişkinin ele alındığı ve Avrupa ve Kuzey Amerika’da 35 ülkeden, 11-13 ve 15 yaşlarında, toplam 162305 öğrenci üzerinde yürütülen çalışmada düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerden gelen ergenlerin diğer ergenlere oranla zorbalığa daha yaygın olarak maruz kaldıkları bulunmuştur. Ülkelerin sosyo-ekonomik düzeyleri ile zorbalığa maruz kalma açısından ise ülkeler arasında farklılık bulunamamıştır. Yaşanılan ülkenin ve gidilen okuldaki ekonomik düzeyin zorbalığa maruz kalma ile ilgili olmadığını, ancak sosyo-ekonomik düzey açısından eşitsizliklerin büyük olduğu ülkelerde yaşayan ergenlerin zorbalığa maruz kalma riskinin daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir. Onlara göre, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi kötüleştikçe zorbalığa maruz kalma riski de artmaktadır. Kumpulainen, Räsänen ve Henttonen (1999) farklı sosyoekonomik düzeylerden gelen çocukların bazı açılardan zorbalığa bulaşma risklerinin aynı olduğunu, ancak düşük sosyoekonomik düzeyden gelen çocukların diğerlerine göre daha fazla süre zorbalık gösterme eğiliminde olduklarını ifade etmişlerdir. İlköğretim okullarında zorbalığın yaygınlığı ve çeşitli

değişkenlerle ilişkisinin incelendiği bir araştırmada, alt sosyo-ekonomik düzey ile zorbalık gösterme arasında ilişki olmadığı, zorbalığa maruz kalanların ise daha ziyade alt sosyo-ekonomik düzeyden geldikleri belirtilmiştir (Glew, Fan, Katan, Rivara ve Kernic, 2005). Öte yandan, Kapcı (2004) tarafından ilköğretim öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada zorbalığa maruz kalma ile sosyo-ekonomik düzey arasında ilişki bulunamamış, sadece orta sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocukların fiziksel zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür. Wolke ve ark. (2001) İngiltere ve Almanya’da yaptıkları karşılaştırmalı bir araştırmada sosyo-ekonomik düzeyin zorbalıkla oldukça zayıf bir ilişkisinin olduğu ve her sosyo-ekonomik düzeyden çocuğun zorbalığa maruz kaldığını belirtmektedirler (Akt., Kapcı , 2004). Çetinkaya, Nur, Ayvaz, Özdemir ve Kavakçı (2009) tarafından ilköğretim okulunda okuyan çocuklarla yapılan çalışmada, özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük olan okullarda zorbalığa maruz kalanlarda depresyon düzeyinin arttığı ve benlik saygısı düzeyinin azaldığı görülmüş ve öğrencilerin yaşı, sınıfı, baba mesleği, babanın öğrenim durumu, kardeş sayısı gibi değişkenlerin yanı sıra sosyo-ekonomik düzey ile zorbalık arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Özkan ve Çifci (2010) ise düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip okullarda akran zorbalığının yaygın bir davranış olduğunu ifade etmişlerdir.

Juvonen ve arkadaşlarının (2003) çoklu veri kaynaklarını kullanarak zorba, kurban ve zorba-kurbanların sergiledikleri psikolojik ve sosyal problemleri anlamaya yönelik yaptıkları araştırmadan elde edilen sonuçlar, zorbalıkla ilişkili problemlerin, ırk/etnik köken, sosyoekonomik durum ve kültür sınırlarını aştığını, sorunun bunlardan daha geniş kapsamlı olduğunu ortaya koymuştur. Glover ve arkadaşlarının (2000) yapmış olduğu çalışma, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi ve oturulan semt gibi değişkenlerin zorbalık davranışı ile doğrudan ilişkili olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde 8 yaşından 16 yaşına kadar olan dönemde zorbalık davranışı gösterme ve zorbalığa maruz kalma ile ilişkili faktörlerin incelendiği boylamsal bir araştırmada, ebeveynlerin eğitim düzeyi, ailenin sosyo-ekonomik durumu ve aile birleşimi gibi aileye ilişkin faktörlerle zorbalık davranışı gösterme ya da zorbalığa maruz kalma arasında bir ilişki bulunamamıştır (Sourander ve ark., 2000). Baldry ve Farrington’a (2005) göre de zorbalık davranışı gösterme ya da zorbalığa maruz kalma ile ailenin sosyo-ekonomik düzeyi arasında ilişki bulunmamaktadır.

Özetle, sosyo-ekonomik düzey ile akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmanın sonuçları arasındaki tutarsızlıklar sözkonusu ilişkinin çok güçlü olmadığını düşündürmektedir.

1.2.7. Ergenlerde Akran Zorbalığı Üzerine Türkiye’ de Yapılan Çalışmalar

Gültekin (2003), çalışmasında Türk örneklemini için akran zorbalığı kurbanlarını belirleme amacıyla bir ölçek geliştirmiş ve bu ölçeği psikometrik açıdan sınamıştır. Kapıcı (2004) tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin %40 oranında bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalığa maruz kaldıkları, zorbalığın demografik değişkenlerden çok psikolojik değişkenlerle bağlantılı olduğu görülmüştür. Şirvanlı (2006), özel ilk ve orta öğretim kurumlarında yaptığı çalışmada yaş, algılanan çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesinin, hem kızların hem de erkeklerin okulda akran zorbalığına uğramalarını anlamlı şekilde yordadığını ortaya koymuştur. Sarıtaş (2006) yaptığı çalışmada ilköğretim öğrencilerinde görülen zorbalık davranışının, ailesel değişkenlerle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Koç (2006) araştırmasında, zorbalık türü olayların genel olarak ve öğrencilerin cinsiyetlerine göre okulun hangi alanlarında ve ne sıklıkta meydana geldiği saptayarak; öğrencilerin zorba kişilik, kendine güven ve zorbalıktan kaçınma düzeyleri, cinsiyet, ailenin algılanan gelir düzeyi, algılanan akademik başarı durumu, hatalı davranışın sıklığı, yetişkin etkileri, özsaygı, sürekli öfke, öfkeyi dışa vurma, öfkeyi içte tutma ve öfkeyi kontrol etme düzeyi değişkenleri açısından açıklamıştır. Okulda zorbalığın genel olarak ve cinsiyete göre meydana geldiği alanlar ve sıklığına ilişkin bulgular incelendiğinde; zorbalığın okul içi alanlarda daha fazla meydana geldiği görülmüştür. Zorbalığın meydana geldiği alanlar ve sıklığı, cinsiyet değişkeni temel alınarak incelendiğinde ise; erkek öğrencilerin, hem okul içi (okulun koridorları dışında), hem de okul dışı alanlarda kız öğrencilere göre, daha sık zorbalığa karıştıkları görülmüştür. Bilgiç (2007), konu ile ilgili olarak İstanbul’daki ilköğretim okullarına devam eden 488 öğrenci üzerinde yürütmüş olduğu çalışmada; ilköğretim öğrencileri arasında zorbalık olaylarının yaygınlığının ve zorbalık olaylarına karışan öğrencilerin oranının oldukça yüksek olduğunu, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla zorbalığa maruz kaldığını ve daha fazla zorba davranışları uyguladığını ve zorba ya da kurbanların zorbalığa bulaşmamış akranlarına oranlara daha düşük

akademik başarıya sahip olduklarını belirlemiştir. Gökler (2007) İlköğretim öğrencileri arasında gözlenen akran zorbalığının incelenmesi ve zorbalığın empatik eğilim, özsaygı, problem çözme becerileri, içedönüklük-dışadönüklük ve kaygı gibi bazı kişilik özellikleri ile ilişkisinin araştırılması amacıyla yaptığı çalışmada, zorbalığın yaygın bir sorun olduğu, kurban öğrencilerin, zorba öğrencilerden daha içedönük ve özsaygı düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kartal ve Bilgin (2007) zorbalık karşıtı bir program uygulamasının ilköğretim öğrencileri üzerindeki etkinliğini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada sonuç olarak, kısa süreli ve sadece öğrenciye odaklanmış bir çalışmanın bile olumlu sonuçlar ortaya koyduğunu gözlemlemiştir. Çetinkaya ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada ise bulgular zorbalığa maruz kalma oranının %43 olduğunu, özellikle sosyoekonomik düzeyi düşük olan okullarda zorbalığa maruz kalan öğrencilerde depresyon düzeyinin arttığı ve benlik saygısı düzeyinin de azaldığını göstermiştir. Yapılan çalışmada ayrıca, öğrencilerin yaşı, sınıfı, baba mesleği, babanın öğrenim durumu, kardeş sayısı ve sosyoekonomik durumu ile zorbalık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olduğu da ortaya konmuştur.

1.3. ARAŞTIRMANIN AMACI

Yukarıda özetlenen araştırma bulgularından yola çıkarak önerilen bu araştırmanın temel amacı, Diyarbakır ilinde ilköğretim II. Kademe öğrencileri arasında var olan zorbalık davranışını, anne-baba tutumları, akran ilişkileri, benlik saygısı ve çeşitli demografik değişkenler açısından incelemek ve bu amaç doğrultusunda, ilköğretim ikinci kademe öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı gösterme durumlarının cinsiyet ve yaşa göre farklılık gösterip göstermediği; yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey, anne baba tutumları, arkadaş ilişkileri ve benlik saygısı değişkenlerinin öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı gösterme durumlarını yordayıp yordamadıkları, yorduyorlarsa ne ölçüde yordadıklarını test etmektir.

Anılan amaçlar çerçevesinde, araştırmanın uygun istatistiksel yöntemlerle yanıtlamayı amaçladığı sorular şunlardır:

1. Alt boyutlar düzeyinde akran zorbalığına maruz kalmak cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
2. Alt boyutlar düzeyinde akran zorbalığı göstermek cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Alt boyutlar düzeyinde akran zorbalığına maruz kalmak yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Alt boyutlar düzeyinde akran zorbalığı göstermek yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne baba tutumları, arkadaş ilişkileri ve benlik saygısı alt boyutlar düzeyinde akran zorbalığına maruz kalmayı yordamakta mıdır?
6. Cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne baba tutumları, arkadaş ilişkileri ve benlik saygısı alt boyutlar düzeyinde akran zorbalığı göstermeyi yordamakta mıdır?

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. ÖRNEKLEM VE İŞLEM

Araştırmaya Diyarbakır'da farklı sosyoekonomik düzeylere ait 6 ilköğretim okulunun 6, 7 ve 8. sınıflarında öğrenim gören ve yaşları 11-18 arasında değişen 403'ü kız, 411'i erkek toplam 814 öğrenci katılmıştır. Ancak kullanılan ölçeklerin bazılarında aşırı değer gözlenmesi sonucunda çalışmanın güvenilir sonuçlar vermesi için bazı denekler araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Verilere, tek değişkenli ve çok değişkenli veri temizliği uygulandıktan sonra, toplam soru sayısının %5'inden fazlası cevaplanmamış ölçekler değerlendirme dışı bırakılmıştır. Veri temizliği sonucunda 355'i (%51,8) kız ve 330'u (%48,2) erkek olmak üzere toplam 685 öğrenci ile çalışmaya devam edilmiştir. ($\bar{X}=13,23$; $s.=1.05$), Yeni veri grubunun yaş ranjı 5 olup 11-16 yaş arasında değişmekte ve yaş ortalaması 13,2277'dir.

Sosyoekonomik düzey konusunda temel olarak Diyarbakır'da görev yapan çeşitli İlköğretim Okulu müdürleri ve okul rehber öğretmenlerine başvurularak, sosyoekonomik düzeyi düşük, orta ve yüksek olan ikişer ilköğretim okulu ismi belirtmeleri istenmiştir. Müdürlerin üzerinde hemfikir oldukları okullar her düzey için ikişer adet olmak üzere seçilmiştir.

Gerekli izinler alındıktan sonra veri toplama araçları araştırmacı tarafından ilköğretim okullarında öğrencilere ders saatleri sırasında uygulanmıştır. Her sınıf için veri toplama araçlarının uygulanması yaklaşık 40 dakika sürmüştür. Öğrencilere uygulama ile ilgili gerekli yönergeler verildikten sonra kimliklerinin gizli kalacağı ve gönüllülüğün esas alındığı belirtilmiştir.

2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği, Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği, Anne-Baba Tutum Ölçeği, Arkadaş İlişkileri Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklerin Cronbach alfa iç tutarlık değerlerinin Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği Kişisel Eşyalara Saldırı alt boyutu dışında kalan ölçeklerin iç tutarlılık katsayılarının yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Söz konusu alt boyut ise değerlendirmelere katılmamıştır.

2.2.1. Öğrenci Bilgi Formu

Öğrenci Bilgi Formunda deneğin okulu, sınıfı, yaşı, cinsiyeti, anne ve babasının eğitim düzeyi ve ailenin aylık ortalama gelir bilgileri sorulmuştur. Araştırmacı tarafından oluşturulan Öğrenci Bilgi Formunun bir örneği Ek-1’de sunulmuştur.

2.2.2. Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği

Araştırmada akran zorbalığına maruz kalan öğrencileri belirleyebilmek için 2000 yılında Mynard ve Joseph tarafından geliştirilen “Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği”nin Türkçe uyarlaması kullanılmıştır. Bireysel ya da grup şeklinde uygulaması yapılabilen ölçek kendini bildirim şeklinde olup, 28 madde ve .5 alt boyuttan oluşmaktadır.

Ölçeğin Türkçeye uyarlama ve standardizasyon çalışması Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından yapılmıştır. Ankara’da 11-16 yaşları arasındaki 655 kız ve erkek öğrenciden oluşan bir örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilen çalışmadan elde edilen verilere uygulanan temel bileşenler analizi sonucunda, orijinal ölçekte bulunan fiziksel saldırı, sözel istismar, sosyal manipülasyon ve kişisel eşyalara saldırı olarak tanımlanan

4 faktörden farklı olarak, korkutma/sindirme (7 madde), alay (5 madde), açık saldırı(6 madde), ilişkisel saldırı (4 madde) ve kişisel eşyalara saldırı (5 madde) olmak üzere beş faktör belirlenmiştir. Ölçekte bulunan ifadeler için öğrencilerden “hiçbir zaman”, “bir kere”, “birden fazla” şıklarından birini işaretlemeleri beklenir (örn. madde: “Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler”).

Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından yapılan güvenirlik çalışmasında ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı toplam puan için $\alpha=.86$ olarak belirlenmiştir. Alt boyutların iç tutarlılık katsayılarının ise sırasıyla korkutma/sindirme alt boyutu için $\alpha=.73$ (örn. madde: “Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler”); alay alt boyutu için $\alpha=.68$ (örn. madde: “Görünüşümle alay ederler”); ilişkisel saldırı alt boyutu için $\alpha=.72$ (örn. madde:“Arkadaşımla aramı bozmaya çalışırlar”); açık saldırı alt boyutu için $\alpha=.72$ (örn. madde: “Beni tekmelerler”) ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutu için $\alpha=.67$ (örn. madde: “Paramı çalarlar”) olduğu belirtilmiştir.

Ölçeğin geçerliliğini test etmek için orijinal ölçekte kullanılan yöntem kullanılmış ve 294’ü kız 298’i erkek toplam 592 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çocuklara, akran zorbalığının tanımına dayanarak akran zorbalığına maruz kalıp kalmadıkları sorulmuş, çocuklardan soruyu, ‘evet’ ya da ‘hayır’ olarak cevaplamaları istenmiştir. Ancak orijinal ölçekten farklı olarak soru, ölçeğin başında değil sonunda verilmiş ve böylelikle öğrencileri yönlendirmekten kaçınılmaya çalışılmıştır. Öğrenciler soruya verdikleri ‘evet’ ya da ‘hayır’ yanıtına göre iki gruba ayrılarak her bir alt ölçekten aldıkları puanlar açısından ANOVA ile karşılaştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar bütün alt boyutlar için her iki grup arasında anlamlı bir fark olduğunu, soruya evet yanıtı verenlerin hayır yanıtı verenlere göre akran zorbalığı alt boyutlarından anlamlı olarak daha yüksek puan aldıklarını göstermiştir ($p<.001$).

Bu araştırmada Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin bütünü için $\alpha= .88$ olarak bulunmuştur. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları ise sırasıyla korkutma/sindirme alt boyutu için $\alpha= .65$; alay alt boyutu için $\alpha= .75$; ilişkisel saldırı alt boyutu için $\alpha= .83$; açık saldırı alt boyutu için $\alpha= .74$; ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutu için $\alpha= .78$ olarak bulunmuştur.

2.2.3. Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği

Araştırmada akran zorbalığı gösteren öğrencileri belirlemek amacıyla Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan, Mynard ve Joseph (2000) tarafından geliştirilen “Akran Zorbaları Kurbanlarını Belirleme ölçeğinden yararlanılarak elde edilmiş olan “Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek Pekel-Uludağlı ve Uçanok (2005) tarafından sözü edilen ölçekteki tüm akran zorbalığına hedef olmayı ölçen soruların karşısına “Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?” sorusu eklenerek elde edilmiştir. Akran Zorbaları Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinde olduğu gibi; korkutma/sindirme (7 madde), alay (5 madde), açık saldırı (6 madde), ilişkisel saldırı (4 madde) ve kişisel eşyalara saldırı (5 madde) olarak beş alt boyut belirlenmiştir.

Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının $\alpha = .89$ olduğu belirtilmiştir. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, korkutma/sindirme alt boyutu için $\alpha = .71$, alay alt boyutu için $\alpha = .67$, açık saldırı alt boyutu için $\alpha = .80$ ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutu için $\alpha = .76$ olduğu belirtilmiştir.

Ölçeğin geçerliliğini test etmek için öğretmenlere akran zorbalığının tanımı verilerek, her çocuğun bu davranışları arkadaşlarına ne kadar yaptığını değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen sonuca göre öğretmen değerlendirmeleri ile çocukların akran zorbalığı gösterme puanları arasındaki korelasyonun .51 olduğu belirtilmiştir ($p < .001$).

Bu araştırmada Akran Zorbaları Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ölçeğin bütünü için $\alpha = .79$ olarak bulunmuştur. Alt boyutların iç tutarlılık katsayıları ise sırasıyla korkutma/sindirme alt boyutu için $\alpha = .63$; alay alt boyutu için $\alpha = .65$; ilişkisel saldırı alt boyutu için $\alpha = .55$; açık saldırı alt boyutu için $\alpha = .69$ ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutu için $\alpha = .19$ olarak bulunmuştur. Kişisel eşyalara saldırı alt boyutu iç tutarlılık katsayısı çok düşük olduğu için analizlere dahil edilmemiştir. Bu durumun nedeni olarak ilköğretim öğrencilerinden oluşan örneklem

grubunun çalma ve hırsızlık davranışlarına işaret eden kişisel eşyalara saldırı alt boyutundaki sorulara doğru cevap vermedikleri düşünülmektedir.

2.2.4. Anne-Baba Tutumları Ölçeği

Araştırmada öğrencilerin anne-babalarının tutumlarını ölçmek amacıyla Kuzgun ve Eldeleklioğlu (2005) tarafından geliştirilen “Ana Baba Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Anne Baba Tutum Ölçeği üç alt boyuttan oluşmaktadır. Demokratik tutumu ölçen 15 madde, Koruyucu-İstekçi tutumu ölçen 15 madde ve Otoriter tutumu ölçen 10 maddeden olmak üzere toplam 40 maddeden oluşan ölçek, 4’lü likert tipi bir ölçektir. Öğrencilerden okudukları cümleler karşılığında a)hiç uygun değil, b) pek uygun değil, c)biraz uygun, d)çok uygun seçeneklerinden kendilerine uygun olanı işaretlemeleri beklenir (örn. madde: “Bana her zaman güven duygusu vermiş ve beni sevdiğini hissettirmiştir.”). Ölçekten 40-160 arası puan alınmaktadır. Her alt ölçekten alınan yüksek puanlar o anne-baba tutumunun var olduğunu göstermektedir (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 2005).

“Ana Baba Tutum Ölçeği” Kuzgun (1973) tarafından geliştirilen ve 120 maddeden oluşan “Ana Baba Tutum Envanteri” den yola çıkarak oluşturulmuştur. Beş alt maddeden oluşan Ana Baba Tutum Ölçeği, 1993 yılında 100 öğrenciye uygulanmış ve elde edilen puanlar üzerinde faktör analizi tekniği uygulanarak ölçeğin alt boyutlarının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Faktör analizi sonucunda maddelerin büyük çoğunluğunun, yüksek faktör yükleri ile I. Faktörde toplandığı ve bu faktörde yer alan maddelere bakıldığında faktör yükleri artı olanların “Demokratik”, eksi olanların “Otoriter” tutumu betimleyen maddeler olduğu belirtilmiştir. Bu faktörde yer alan maddelerden faktör yükü en yüksek 15 madde “Demokratik Tutum Ölçeği” maddeleri olarak seçilmiş ve bu faktörde eksi değer taşıyan fakat faktör yükleri yüksek olan 10 madde ise “Otoriter” tutumu ölçen maddeler olarak alınmıştır. II. Faktörde toplanan maddelerden faktör yükleri doyurucu bulunan 10 maddenin 3’ü Koruyucu ve 7’si “İstekçi” tutumu ölçen maddeler olarak belirlenmiş ve bu ölçeğe de Koruyucu/İstekçi Tutum Ölçeği” adı verilmiştir.

Ana Baba Tutum Ölçeğinin güvenilirliğini belirlemek için, önce ölçeği oluşturan alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Sonra ölçeğin tutarlı bir ölçme yapıp yapmadığı testin tekrarı yöntemi ile belirlenmiştir. Ana Baba tutumları ölçeğine ilişkin iç tutarlılık ve kararlılık katsayıları; Demokratik tutum alt boyutu için İç Tutarlılık Katsayısı $\alpha= 0,89$, Kararlılık Katsayısı $0,92$; Koruyucu/İstekçi tutum alt boyutu için İç Tutarlılık Katsayısı $\alpha= 0,82$, Kararlılık Katsayısı $0,75$; Otoriter tutum alt boyutu için İç Tutarlılık Katsayısı $\alpha= 0,78$, Kararlılık Katsayısı $0,79$ olarak belirlenmiştir (Kuzgun,2005).

Bu araştırmada Anne Baba Tutumları Ölçeğinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı toplam puan için $\alpha= .71$; demokratik tutum alt boyutu için $\alpha= .89$; koruyucu-istekçi tutum alt boyutu için $\alpha= .73$; ve otoriter tutum alt boyutu için $\alpha= .76$ olarak bulunmuştur.

2.2.5. Akran İlişkileri Ölçeği

Araştırmada öğrencilerin akranlarıyla ilişkilerini ölçmek amacıyla Kaner (2000) tarafından geliştirilen Akran İlişkileri Ölçeği kullanılmıştır. Akran İlişkileri Ölçeği Kaner (2000) tarafından ergenlerin akranları ile ilişkilerini Sosyal Kontrol ve Sosyal Öğrenme Kuramlarına göre inceleyebilmek için 799'u kız, 849'u erkek olmak üzere 1648 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir çalışma sonucunda geliştirilmiştir. 5'li likert tipi ölçekte öğrencilerden okudukları cümleler karşılığında a)her zaman, b)sık sık, c)ara sıra, d)nadiren ve e)hiçbir zaman seçeneklerinden kendilerine uygun olan birini işaretlemeleri beklenir. Ölçek ayrı ayrı 4 alt boyutu ölçen toplam 18 maddeden oluşmuştur. Bu alt boyutlar Bağlılık (8 madde) , güven ve özdeşim (4 madde), kendini açma (3 madde) ve sadakat (3 madde) alt boyutlarıdır.

Ölçeğin faktör yapısını ve boyutlarını belirlemeye yönelik yapı geçerliliğinin incelenmesinde temel bileşenler analizinin kullanıldığı; yapılan analiz sonucunda 4 faktörde 18 madde elde edildiğini ve faktör analizi sonucunda belirlenen 4 faktörün birlikte toplam varyansın % 54,3'ünü açıkladığı belirtilmiştir.

Ölçeğin güvenirliği, Cronbach Alfa iç tutarlılık, Spearman Brown test yarılama katsayıları ile test tekrar test yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayıları $\alpha = .86$ ve Spearman Brown testi yarılama katsayısının ise testin bütünü için $.73$ olarak hesaplandığı belirtilmiştir. Akran İlişkileri Ölçeğinin test tekrar test güvenirlik katsayısının ise $.93$ olduğu belirtilmiştir.

Bu araştırmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları ölçeğin bütünü için $\alpha = .85$; bağıllık alt boyutu için $\alpha = .89$; güven ve özdeşim alt boyutu için $\alpha = .69$; kendini açma alt boyutu için $\alpha = .72$; ve sadakat alt boyutu için $\alpha = .59$ olarak bulunmuştur.

2.2.6. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

1965 yılında Rosenberg tarafından benlik saygısını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçeğin ülkemizdeki geçerlik ve güvenirlik çalışmaları 1986'da Füsün Çuhadaroğlu tarafından yapılmıştır (Öner,1997). Ölçek 63 madde ve 12 alt ölçekten oluşmaktadır. Alt ölçekler benlik saygısı, kendilik kavramının sürekliliği, insanlara güvenmeme, eleştiriye duyarlılık, depresif duygulanım, hayalperestlik, psikosomatik belirtiler, kişiler arası ilişkilerde tehdit hissetme, tartışmalara katılabilme, ana-baba ilişkisi, babayla ilişki ve psişik yalnızlık olarak sıralanmaktadır.

Bu araştırmada benlik saygısı alt ölçeği kullanılmıştır. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin güvenirliği, test-tekrar test tekniği ile değerlendirilmiştir. 15-18 yaş arasındaki lise öğrencilerine bir ay ara ile iki kez uygulanması sonucu, her alt test için elde edilen değişmezlik katsayıları $.46$ (kişilerarası ilişkilerde tehdit hissetme altesti) ile $.89$ (psikosomatik belirtiler altesti) arasında değişmiştir. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin ülkemizdeki geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının lise öğrencileri ile yürütülmüş olmasına rağmen ilköğretim öğrencileri ile yapılan çalışmamalarda da kullanılmış olduğu görülmüştür (Türkiye Bilimler Akademisi, 2004; Bektaş, 2007).

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği 10 maddeden oluşmaktadır. Likert tipi ölçekte maddelerin cevaplanması dört seçenek arasından yapılmaktadır. Ölçekteki maddelerin yarısı olumlu cümle yapısı ile yarısı olumsuz cümle yapısı ile kurulmuştur.

Öğrencilerden bu ifadeleri değerlendirerek “çok doğru”, “doğru”, “yanlış”, “çok yanlış” seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmektedir. Ölçekte 3, 5, 8 ve 10. maddeler revers maddelerdir. Bu çalışmada Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği'nin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .78 olarak bulunmuştur. Araştırma kapsamında ortalamanın üstündeki puanlar yüksek benlik saygısı olarak değerlendirilirken; ortalamanın altındaki puanlar da düşük benlik saygısı olarak değerlendirilmiştir.

BÖLÜM III

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda yöneltilen sorulara cevap aramak amacıyla verilere uygulanan istatistiksel analizlerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulguların sunulduğunda Giriş bölümünde “Araştırmanın Amacı” başlığı altında verilen soruların sırası izlenmiştir.

İlk olarak araştırmaya katılan deneklerin akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı gösterme durumları için ayrı ayrı olmak üzere betimleyici istatistiksel bilgilere yer verilmiştir (Tablo 3.1 ve Tablo 3.4).

İkinci olarak akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı gösterme durumları için ayrı ayrı olmak üzere, cinsiyet ve yaşa göre bir farklılık olup olmadığı MANOVA analizi kullanılarak sınımlanmıştır (Tablo 3.2 ve Tablo 3.5). Üçüncü olarak yine cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne-baba tutumları, arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısının akran zorbalığına maruz kalma ile akran zorbalığı göstermeyi yordayıp yordamadıkları, yorduyorlarsa ne ölçüde yordadıklarını belirlemek amacıyla Stepwise Regresyon analizi kullanılmıştır (Tablo 3.3 ve Tablo 3.6). Araştırmadan elde edilen puanlara uygulanan istatistiksel teknikler için “SPSS for Windows 9.5” istatistik paket programı kullanılmıştır

Analizlere başlamadan önce, örneklem gruplarından toplanan verilerin çok değişkenli istatistiksel sayıltıları karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Tek değişkenli ve çok değişkenli aşırı değerlere sahip puanlar analiz dışı bırakılmıştır. Sonuçta, tüm değişkenlerde normallik sayıltısının karşılandığı görülmüştür.

3.1. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMAYA İLİŞKİN BULGULAR

3.1.1. Akran Zorbalığına Maruz Kalma Açısından Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan deneklerin akran zorbalığına maruz kalma boyutlarına ilişkin ortalama ve standart sapmaları Tablo 3.1.'de gösterilmiştir. Buna göre genel olarak gerek kızların gerekse de erkeklerin ön ergenlik döneminde orta ergenlik dönemine oranla akran zorbalığına daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür. Kızlar ve erkekler açısından bakıldığında ise korkutma-sindirme ve açık saldırı içeren davranışların kızlara oranla erkeklerde daha fazla görüldüğü, alay etmek, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı içeren davranışların ise erkelere oranla kızlarda daha fazla görüldüğü bulunmuştur.

Tablo 3.1. Akran Zorbalığına Maruz Kalma Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar

Akran Zorbalığına Maruz Kalma		Korkuma ve Sindirme		Alay		Açık Saldırı		İlişkisel Saldırı		Kişisel Eşyalara Sald.	
		\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
KIZ	11-12-13 (ön ergenlik) (231)	0,17	0,26	0,75	0,57	0,32	0,39	0,73	0,68	0,57	0,53
	14-15-16 (orta ergenlik) (124)	0,14	0,26	0,54	0,52	0,23	0,38	0,58	0,65	0,47	0,54
	Toplam (355)	0,16	0,26	0,67	0,56	0,29	0,39	0,67	0,67	0,53	0,53
ERKEK	11-12-13 (ön ergenlik) (175)	0,23	0,29	0,64	0,51	0,39	0,41	0,57	0,57	0,44	0,50
	14-15-16 (orta ergenlik) (155)	0,21	0,32	0,55	0,55	0,31	0,41	0,56	0,62	0,34	0,45
	Toplam (330)	0,22	0,30	0,60	0,53	0,53	0,41	0,56	0,59	0,40	0,48
YAŞ	11-12-13 (ön ergenlik) (406)	0,20	0,28	0,70	0,55	0,35	0,40	0,66	0,64	0,51	0,52
	14-15-16 (orta ergenlik) (279)	0,18	0,29	0,54	0,54	0,28	0,40	0,56	0,63	0,40	0,50
	Toplam (685)	0,19	0,28	0,64	0,55	0,32	0,40	0,62	0,63	0,47	0,51

Deneklerin akran zorbalığına maruz kalma boyutlarında cinsiyet ve yaşa göre bir farklılık olup olmadığı MANOVA analizi ile incelenmiştir (Tablo 3.2). Yapılan MANOVA analizi cinsiyet (Wilk's Lambda=0.94; $F_{(5-677)}=8.53$; $p<0.001$; $\eta^2=0.06$) ve yaş (Wilk's Lambda=0.98; $F_{(5-677)}=3.09$; $p<0.01$; $\eta^2=0.02$) değişkenlerinin temel etkilerinin manidar olduğunu göstermiştir. Cinsiyet ve yaş ortak etkisinin ise istatistiksel olarak manidar olmadığı görülmüştür.

Akran zorbalığına maruz kalmanın her bir alt boyutu açısından cinsiyet farklılıklarını araştırmak amacıyla yapılan ANOVA analizleri cinsiyetin; korkutma ve sindirme ($F_{(1-681)}=9.21$; $p<0,01$; $\eta^2=0,01$), açık saldırı ($F_{(1-681)}=6,29$; $p<0,05$; $\eta^2=0,01$) ve kişisel eşyalara saldırı ($F_{(1-681)}=10,45$; $p<0,01$; $\eta^2=0,02$) alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre erkekler kızlara oranla korkutma ve sindirme alt boyutu ile açık saldırı alt boyutunda daha yüksek puan alırken, kızlar kişisel eşyalara saldırı alt boyutunda daha yüksek puan almışlardır (bkz. Tablo 3.2). Diğer bir ifadeyle, akran zorbalığına maruz kalma açısından bakıldığında, kızlara oranla erkekler korkutma ve sindirme ile açık saldırı türünden davranışlara daha fazla maruz kalırken; kızlar ise kişisel eşyalara saldırı türünden davranışlara daha fazla maruz kalmaktadırlar. Akran zorbalığına maruz kalma ölçeğinin alay ve ilişkisel saldırı alt boyutlarında ise cinsiyet temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Akran zorbalığına maruz kalmanın her bir alt boyutu açısından yaş farklılıklarını araştırmak amacıyla yapılan ANOVA analizleri yaşın; alay etmek ($F_{(1-681)}=12,85$; $p<0,001$; $\eta^2=0,02$); açık saldırı ($F_{(1-681)}=7,19$; $p<0,01$; $\eta^2=0,01$) ve kişisel eşyalara saldırı ($F_{(1-681)}=5,90$; $p<0,05$; $\eta^2=0,01$) alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre ön ergen grubundaki deneklerin orta ergen grubundaki deneklere oranla alay etmek, açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarında daha yüksek puanlar almışlardır (bkz. Tablo 3.1). Diğer bir ifadeyle, akran zorbalığına maruz kalma açısından bakıldığında, ön ergen grubundaki denekler orta ergen grubundaki deneklere oranla alay etmek, açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı türünden davranışlara daha fazla maruz kalmaktadırlar. Akran zorbalığına maruz kalma

ölçeğinin korkutma sindirme ve ilişkisel saldırı alt boyutlarında ise yaş temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Tablo 3.2. Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Cinsiyete ve Yaşa Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Saptamak Amacıyla Uygulanan MANOVA Analizi Sonuçları

Değişim Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	η^2
Cinsiyet	Korkutma Sindirme	0,73	1,00	0,73	9,21	0,00	0,01
	Alay	0,35	1,00	0,35	1,18	0,28	0,00
	Açık Saldırı	1,00	1,00	1,00	6,29	0,01	0,01
	İlişkisel Saldırı	1,30	1,00	1,30	3,28	0,07	0,01
	Kişisel Eşya. Sald.	2,69	1,00	2,69	10,45	0,00	0,02
Yaş	Korkutma Sindirme	0,10	1,00	0,10	1,27	0,26	0,00
	Alay	3,78	1,00	3,78	12,85	0,00	0,02
	Açık Saldırı	1,15	1,00	1,15	7,19	0,01	0,01
	İlişkisel Saldırı	1,06	1,00	1,06	2,67	0,10	0,00
	Kişisel Eşya. Sald.	1,52	1,00	1,52	5,90	0,02	0,01
Cinsiyet x Yaş	Korkutma Sindirme	0,00	1,00	0,00	0,06	0,81	0,00
	Alay	0,52	1,00	0,52	1,78	0,18	0,00
	Açık Saldırı	0,00	1,00	0,00	0,01	0,92	0,00
	İlişkisel Saldırı	0,81	1,00	0,81	2,03	0,16	0,00
	Kişisel Eşya. Sald.	0,00	1,00	0,00	0,00	0,98	0,00
Hata	Korkutma Sindirme	54,21	681,00	0,08			
	Alay	200,41	681,00	0,29			
	Açık Saldırı	108,56	681,00	0,16			
	İlişkisel Saldırı	270,79	681,00	0,40			
	Kişisel Eşya. Sald.	175,34	681,00	0,26			
Toplam	Korkutma Sindirme	80,03	685,00				
	Alay	485,12	685,00				
	Açık Saldırı	180,27	685,00				
	İlişkisel Saldırı	537,67	685,00				
	Kişisel Eşya. Sald.	330,23	685,00				

3.1.2. Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Yordanmasına İlişkin Bulgular

Farklı türlerde akran zorbalığına maruz kalma ile cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne-baba tutumları, arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler daha öncede ifade edildiği gibi Stepwise Regresyon analizleriyle test edilmiştir. Yapılan Stepwise Regresyon analizi sonuçları Tablo 3.3.'te gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Akran Zorbalığına Maruz Kalmanın Alt Boyutlarının Yordanmasına İlişkin Stepwise Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişken	Korkutma ve Sindirme		Alay		Açık Saldırı		İlişkisel Saldırı		Kişisel Eşyalara Saldırı	
	Beta	R ²	Beta	R ²	Beta	R ²	Beta	R ²	Beta	R ²
Demografik Değ.		0,144		0.161		0.139		0.101		0.102
-Cinsiyet	0,099**				0.074*					
- Yaş	-0,078*		-0.153***		-0.089*					
- S.E.D.	-0,074*				-0.111**					
Anne-Baba Tutumu										
- Demokratik	-0,201***		-0.208***		-0.270***		-0.137***			
- Koruyucu							0.096**		0,092*	
- Otoriter					0.107**				0,155***	
Arkadaş İlişkileri										
- Bağlılık	-0,282***		-0.299***		-0.189***		-0.238***		-0,230**	
- Güven ve Özd.										
- Kendini açma							0.118**			
- Sadakat										
Benlik Saygısı	0,107**		0.123**							

*p<0.05; **p<0.01; *** p<0.001

Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan korkutma ve sindirmeyi yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeninin korkutma ve sindirmeyi negatif yönde ($R=0,28$; $R^2=0,08$; $F_{(1-683)}=59,10$; $p<0.001$); ikinci blokta anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeninin negatif yönde ($R=0,34$; $R^2=0,12$; $F_{(2-682)}=44,50$; $p<0.001$); üçüncü blokta cinsiyet değişkeninin pozitif yönde ($R=0,35$; $R^2=0,13$; $F_{(3-681)}=32,48$; $p<0.001$); dördüncü blokta benlik saygısı değişkeninin pozitif yönde ($R=0,37$; $R^2=0,13$; $F_{(4-680)}=26,20$; $p<0.001$); beşinci blokta yaş değişkeninin negatif yönde ($R=0,37$; $R^2=0,14$; $F_{(5-679)}=21,95$; $p<0.001$); altıncı blokta ise sosyoekonomik düzey değişkeninin korkutma ve sindirmeyi negatif yönde ($R=0,38$; $R^2=0,14$; $F_{(6-678)}=19,06$; $p<0.001$) manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan korkutma ve sindirmenin yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının

olmadığı görülmüştür. Bağlılık değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın % 8'ini açıklarken, bağlılık değişkeni ve anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın % 11,5'ini açıklamaktadırlar. Bu faktörlere cinsiyet değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans % 12,5 olmaktadır. Benlik saygısı değişkeni de modele eklendiğinde açıklanan toplam varyans % 13,4'e çıkmaktadır. Denklem yaş ve sosyoekonomik düzey değişkenleri eklendiğinde ise açıklanan varyans sırasıyla % 13,9 ve % 14,4 olmaktadır.

Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan alay alt boyutunu yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeninin alay boyutunda akran zorbalığına maruz kalmayı negatif yönde ($R=0,30$; $R^2=0,09$; $F_{(1-683)}=66,83$; $p<0.001$); ikinci blokta anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeninin negatif yönde ($R=0,36$; $R^2=0,13$; $F_{(2-682)}=49,89$; $p<0.001$); üçüncü blokta yaş değişkeninin negatif yönde ($R=0,39$; $R^2=0,15$; $F_{(3-681)}=40,13$; $p<0.001$); dördüncü blokta ise benlik saygısı değişkeninin alayı pozitif yönde ($R=0,40$; $R^2=0,16$; $F_{(4-680)}=32,72$; $p<0.001$) manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise alay boyutunda akran zorbalığına maruz kalmanın yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Bağlılık değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın % 8,9'unu açıklarken, bağlılık değişkeni ve anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın % 12,8'ini açıklamaktadırlar. Bu faktörlere yaş değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans % 15 olmaktadır. Benlik saygısı değişkeni de modele eklendiğinde açıklanan toplam varyans % 16,1 olmaktadır.

Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan açık saldırıyı yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta anne baba tutumundan demokratik tutum değişkeninin açık saldırıyı negatif yönde ($R=0,27$; $R^2=0,07$; $F_{(1-683)}=53,76$; $p<0.001$); ikinci blokta arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeninin negatif yönde ($R=0,32$; $R^2=0,11$; $F_{(2-682)}=39,80$; $p<0.001$); üçüncü blokta sosyoekonomik düzey değişkeninin negatif yönde ($R=0,34$; $R^2=0,12$; $F_{(3-681)}=29,88$;

$p < 0.001$); dördüncü blokta anne baba tutum ölçeğinden otoriter tutum değişkeninin pozitif yönde ($R=0,36$; $R^2=0,13$; $F_{(4-680)}=24,48$; $p < 0.001$); beşinci blokta yaş değişkeninin negatif yönde ($R=0,37$; $R^2=0,13$; $F_{(5-679)}=20,90$; $p < 0.001$); altıncı blokta ise cinsiyet değişkeninin açık saldırıyı pozitif yönde ($R=0,37$; $R^2=0,14$; $F_{(6-678)}=18,19$; $p < 0.001$); manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan açık saldırının yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Demokratik tutum değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın % 7,3'ünü açıklarken, anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeni ve bağlılık değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın % 10,5'ini açıklamaktadırlar. Bu faktörlere sosyoekonomik düzey değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans % 11,6 olmaktadır. Anne baba tutumlarından otoriter anne baba tutum değişkeni de modele eklendiğinde açıklanan toplam varyans % 12,6'ya çıkmaktadır. Denklem yaş ve cinsiyet değişkenleri eklendiğinde ise açıklanan varyans sırasıyla % 13,3 ve % 13,9 olmaktadır.

Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan ilişkisel saldırıyı yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeninin ilişkisel saldırıyı negatif yönde ($R=0,24$; $R^2=0,06$; $F_{(1-683)}=40,99$; $p < 0.001$); ikinci blokta anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeninin negatif yönde ($R=0,27$; $R^2=0,07$; $F_{(2-682)}=26,92$; $p < 0.001$); üçüncü blokta arkadaş ilişkilerinden kendini açma değişkeninin pozitif yönde ($R=0,29$; $R^2=0,08$; $F_{(3-681)}=20,90$; $p < 0.001$); dördüncü blokta anne baba tutum ölçeğinden koruyucu tutum değişkeninin pozitif yönde ($R=0,31$; $R^2=0,09$; $F_{(4-680)}=17,52$; $p < 0.001$); beşinci blokta ise cinsiyet değişkeninin ilişkisel saldırıyı negatif yönde ($R=0,32$; $R^2=0,10$; $F_{(5-679)}=15,31$; $p < 0.001$) manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan ilişkisel saldırının yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Bağlılık değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın % 5,7'sini

açıklarken, bağıllık değişkeni ve anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın % 7,3'ünü açıklamaktadırlar. Bu faktörlere arkadaş ilişkilerinden kendini açma değişkeni eklendiğinde ise açıklanan varyans % 8,4 olmaktadır. Koruyucu anne baba tutum değişkeni de modele eklendiğinde açıklanan toplam varyans % 9,3'e çıkmaktadır. Denkleme cinsiyet değişkeni eklendiğinde ise açıklanan varyans % 10,1 olmaktadır.

Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan kişisel eşyalara saldırıyı yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta arkadaş ilişkilerinden bağıllık değişkeninin kişisel eşyalara saldırıyı negatif yönde ($R=0,23$; $R^2=0,05$; $F_{(1-683)}=38,26$; $p<0.001$); ikinci blokta cinsiyet değişkeninin negatif yönde ($R=0,27$; $R^2=0,07$; $F_{(2-682)}=27,04$; $p<0.001$); üçüncü blokta anne baba tutum ölçeğinden otoriter tutum değişkeninin pozitif yönde ($R=0,31$; $R^2=0,10$; $F_{(3-681)}=24,29$; $p<0.001$); dördüncü blokta ise anne baba tutum ölçeğinden koruyucu tutum değişkeninin kişisel eşyalara saldırıyı pozitif yönde ($R=0,32$; $R^2=0,10$; $F_{(4-680)}=19,35$; $p<0.001$); manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan kişisel eşyalara saldırının yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Bağıllık değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın % 5,3'ünü açıklarken, bağıllık değişkeni ve cinsiyet değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın % 7,3'ünü açıklamaktadırlar. Bu faktörlere otoriter anne baba tutum değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans % 9,7 olmaktadır. Koruyucu anne baba tutum değişkeni de modele eklendiğinde açıklanan toplam varyans % 10,2 olmaktadır.

3.2. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERMEYE İLİŞKİN BULGULAR

3.2.1. Akran Zorbalığı Gösterme Açısından Cinsiyet ve Yaş Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan deneklerin akran zorbalığı gösterme boyutlarına ilişkin ortalama ve standart sapmaları Tablo 3.4'te gösterilmiştir. Buna göre genel olarak gerek

kızların gerekse de erkeklerin ön ergenlik döneminde orta ergenlik dönemine oranla daha fazla akran zorbalığı gösterdikleri görülmüştür. Cinsiyet açısından bakıldığında ise korkutma ve sindirme, açık saldırı ve ilişkisel saldırı içeren davranışların kızlara oranla erkeklerde daha fazla görüldüğü, alay boyutunda ise kız ve erkek öğrencilerin akran zorbalığı göstermeleri arasında bir farklılık olmadığı bulunmuştur.

Tablo 3.4. Akran Zorbalığı Gösterme Boyutlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar

Akran Zorbalığı Gösterme		Korkutma ve Sindirme		Alay		Açık Saldırı		İlişkisel Saldırı	
		\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s	\bar{X}	s
KIZ	11-12-13 (ön ergenlik) (231)	0,07	0,15	0,39	0,39	0,14	0,24	0,12	0,23
	14-15-16 (orta ergenlik) (124)	0,05	0,14	0,30	0,35	0,09	0,18	0,06	0,15
	Toplam (355)	0,06	0,15	0,36	0,38	0,12	0,22	0,10	0,21
ERKEK	11-12-13 (ön ergenlik) (175)	0,18	0,23	0,45	0,43	0,28	0,36	0,13	0,24
	14-15-16 (orta ergenlik) (155)	0,16	0,26	0,36	0,38	0,21	0,32	0,12	0,23
	Toplam (330)	0,17	0,24	0,41	0,41	0,25	0,34	0,12	0,24
YAŞ	11-12-13 (ön ergenlik) (406)	0,12	0,20	0,42	0,41	0,20	0,31	0,12	0,23
	14-15-16 (orta ergenlik) (279)	0,11	0,22	0,33	0,37	0,16	0,28	0,09	0,20
	Toplam (685)	0,12	0,21	0,38	0,39	0,18	0,30	0,11	0,22

Deneklerin akran zorbalığı gösterme boyutlarında cinsiyet ve yaşa göre bir farklılık olup olmadığı MANOVA analizi ile incelenmiştir (Tablo 3.5). Yapılan MANOVA analizi cinsiyet (Wilk's Lambda=0.92; $F_{(4-678)}=11.51$; $p<0.001$; $\eta^2=0.08$) ve yaş (Wilk's Lambda=0.98; $F_{(4-678)}=2.82$; $p<0.05$; $\eta^2=0.02$) değişkenlerinin temel etkilerinin manidar olduğunu göstermiştir. Cinsiyet ve yaş ortak etkisinin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bulunmuştur. Akran zorbalığı göstermenin her bir alt boyutu açısından cinsiyet farklılıklarını araştırmak amacıyla yapılan ANOVA analizleri cinsiyetin; korkutma ve sindirme ($F_{(1-681)}=50,30$; $p<0,001$; $\eta^2=0,07$), açık saldırı ($F_{(1-$

$_{681})=34,16$; $p<0,001$; $\eta^2=0,05$) ve ilişkisel saldırı ($F_{(1-681)}=4,09$; $p<0,01$; $\eta^2=0,01$) alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre erkekler kızlara oranla korkutma-sindirme alt boyutu ile açık saldırı ve ilişkisel saldırı alt boyutunda daha yüksek puan alırken, alay boyutunda akran zorbalığı gösterme açısından kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (bkz. Tablo 3.4). Diğer bir ifadeyle, akran zorbalığı gösterme açısından bakıldığında, kızlara oranla erkekler korkutma-sindirme, açık saldırı ve ilişkisel saldırı türünden davranışları daha fazla sergilemektedirler. Akran zorbalığı gösterme ölçeğinin alay alt boyutunda ise cinsiyet temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Akran zorbalığı göstermenin her bir alt boyutu açısından yaş farklılıklarını araştırmak amacıyla yapılan ANOVA analizleri yaşın; alay ($F_{(1-681)}=8,72$; $p<0,01$; $\eta^2=0,01$), ve açık saldırı ($F_{(1-681)}=6,50$; $p<0,01$; $\eta^2=0,01$) alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre ön ergen grubundaki deneklerin orta ergen grubundaki deneklere oranla alay ve açık saldırı alt boyutlarında daha yüksek puanlar aldıkları görülmüştür (bkz. Tablo 3.4). Diğer bir ifadeyle, akran zorbalığı gösterme açısından bakıldığında, ön ergen grubundaki denekler orta ergen grubundaki deneklere oranla alay etmek ve açık saldırı türünden davranışları daha fazla yapmaktadırlar. Akran zorbalığını gösterme ölçeğinin korkutma-sindirme ve ilişkisel saldırı alt boyutlarında ise yaş temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Tablo 3.5. Akran Zorbalığı Göstermenin Cinsiyete ve Yaşa Göre Farklılaşım Farklılaşmadığını Saptamak Amacıyla Uygulanan MANOVA Analizi Sonuçları

Değişim Kaynağı		Kareler Toplamı	sd	Ortalama Kare	F	p	η^2
Cinsiyet	Korkutma Sindirme	2,00	1,00	2,00	50,30	0,00	0,07
	Alay	0,55	1,00	0,55	3,62	0,06	0,01
	Açık Saldırı	2,83	1,00	2,83	34,16	0,00	0,05
	İlişkisel Saldırı	0,20	1,00	0,20	4,09	0,04	0,01
Yaş	Korkutma Sindirme	0,07	1,00	0,07	1,79	0,18	0,00
	Alay	1,33	1,00	1,33	8,72	0,00	0,01
	Açık Saldırı	0,54	1,00	0,54	6,50	0,01	0,01
	İlişkisel Saldırı.	0,18	1,00	0,18	3,76	0,05	0,01
Cinsiyet x Yaş	Korkutma Sindirme	0,00	1,00	0,00	0,01	0,92	0,00
	Alay	0,01	1,00	0,01	0,06	0,81	0,00
	Açık Saldırı	0,01	1,00	0,01	0,15	0,70	0,00
	İlişkisel Saldırı.	0,09	1,00	0,09	1,94	0,17	0,00
Hata	Korkutma Sindirme	27,01	681,00	0,04			
	Alay	103,99	681,00	0,15			
	Açık Saldırı	56,32	681,00	0,08			
	İlişkisel Saldırı	32,91	681,00	0,05			
Toplam	Korkutma Sindirme	29,10	684,00				
	Alay	29,10	684,00				
	Açık Saldırı	59,60	684,00				
	İlişkisel Saldırı	33,31	684,00				

3.2.2. Akran Zorbalığı Göstermenin Yordanmasına İlişkin Bulgular

Farklı türlerde akran zorbalığı gösterme ile cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne-baba tutumları, arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısı arasındaki ilişkiler daha öncede ifade edildiği gibi Stepwise Regresyon analizleriyle test edilmiştir. Yapılan Stepwise Regresyon analizi sonuçları Tablo 3.6'da gösterilmiştir.

Tablo 3.6. Akran Zorbalığı Gösterme Alt Boyutlarının Yordanmasına İlişkin Stepwise Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayıcı Değişken	Korkutma Ve Sindirme		Alay		Açık Saldırı		İlişkisel Saldırı	
	Beta	R ²	Beta	R ²	Beta	R ²	Beta	R ²
Demografik Değ.		0,160		0,072		0,117		0,055
-Cinsiyet	0,263***				0,207***			
- Yaş			-0,112**		-0,085*			
- S.E.D.								
Anne-Baba Tutumu								
- Demokratik	-0,252***		-0,178***		-0,226***			
- Koruyucu			0,075*				0,102**	
- Otoriter	0,082*							
Arkadaş İlişkileri								
- Bağlılık	-0,117**				-0,101**		-0,175***	
- Güven ve Özd.			-0,094*					
- Kendini açma								
- Sadakat	0,108**		0,123***		0,089*		0,122***	
Benlik Saygısı								

*p<0.05; **p<0.01; *** p<0.001

Akran zorbalığı gösterme alt boyutlarından olan korkutma ve sindirmeyi yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta cinsiyet değişkeninin korkutma ve sindirmeyi pozitif yönde ($R=0,26$; $R^2=0,07$; $F_{(1-683)}=50,74$; $p<0.001$); ikinci blokta anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeninin negatif yönde ($R= 0,36$; $R^2=0,13$; $F_{(2-682)}=52,03$; $p<0.001$); üçüncü blokta arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeninin negatif yönde ($R=0,38$; $R^2=0,15$; $F_{(3-681)}=38,37$; $p=<0.001$); dördüncü blokta arkadaş ilişkilerinden sadakat değişkeninin pozitif yönde ($R=0,39$; $R^2=0,16$; $F_{(4-680)}=31,10$; $p<0.001$); beşinci blokta ise anne baba tutumlarından otoriter tutum değişkeninin korkutma ve sindirmeyi pozitif yönde ($R=0,40$; $R^2=0,16$; $F_{(5-679)}=25,88$; $p<0.001$) manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığı gösterme alt boyutlarından olan korkutma ve sindirmenin yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Cinsiyet değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın %6,9'unu açıklarken, cinsiyet ve anne baba tutumlarından demokratik tutum değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın %13,2'sini açıklamaktadırlar. Bu faktörlere

bağlılık değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans %14,5 olmaktadır. Sadakat değişkeni ile birlikte yordanan değişkendeki açıklanan varyans %15.5 olurken, denkleme otoriter anne baba tutum değişkeni eklendiğinde ise açıklanan varyans %16 olmaktadır.

Akran zorbalığı gösterme alt boyutlarından olan alay alt boyutunu yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta anne baba tutum ölçeğinden demokratik tutum değişkeninin alay boyutunda akran zorbalığı göstermeyi negatif yönde ($R=0,18$; $R^2=0,03$; $F_{(1-683)}=22,23$; $p<0.001$); ikinci blokta arkadaş ilişkilerinden sadakat değişkeninin pozitif yönde ($R=0,22$; $R^2=0,05$; $F_{(2-682)}=16,52$; $p<0.001$); üçüncü blokta yaş değişkeninin negatif yönde ($R=0,24$; $R^2=0,06$; $F_{(3-681)}=14,07$; $p<0.001$); dördüncü blokta arkadaş ilişkilerinden güven ve özdeşim değişkeninin negatif yönde ($R=0,26$; $R^2=0,07$; $F_{(4-680)}=12,11$; $p<0.001$); beşinci blokta ise anne baba tutumlarından koruyucu tutum değişkeninin alay boyutunda akran zorbalığı göstermeyi pozitif yönde ($R=0,27$; $R^2=0,07$; $F_{(5-679)}=10,53$; $p<0.001$) manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığı gösterme alt boyutlarından olan alayın yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Demokratik tutum değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın %3,2'sini açıklarken, demokratik tutum değişkeni ve arkadaş ilişkilerinden sadakat değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın %4,6'sını açıklamaktadırlar. Bu faktörlere yaş değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans %5,8 olmaktadır. Arkadaş ilişkilerinden güven ve özdeşim değişkeni de modele eklendiğinde açıklanan toplam varyans %6,6'ya çıkmaktadır. Denkleme koruyucu anne baba tutum değişkeni eklendiğinde ise açıklanan varyans %7,2 olmaktadır.

Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan açık saldırıyı yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta anne baba tutumundan demokratik tutum değişkeninin negatif yönde ($R=0,23$; $R^2=0,05$; $F_{(1-683)}=36,85$; $p<0.001$); ikinci blokta cinsiyet değişkeninin pozitif yönde ($R=0,31$; $R^2=0,09$; $F_{(2-682)}=35,34$; $p<0.001$); üçüncü blokta arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeninin negatif yönde ($R=0,32$; $R^2=0,10$; $F_{(3-681)}=26,03$; $p<0.001$); dördüncü blokta

yaş değişkeninin negatif yönde ($R=0,33$; $R^2=0,11$; $F_{(4-680)}=20,95$; $p<0.001$); beşinci blokta ise arkadaş ilişkilerinden sadakat değişkeninin açık saldırıyı pozitif yönde ($R=0,34$; $R^2=0,12$; $F_{(5-679)}=17,92$; $p<0.001$); manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığı gösterme alt boyutlarından olan açık saldırının yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Demokratik tutum değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın %5,1'ini açıklarken, demokratik tutum değişkeni ve cinsiyet değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın %9,4'ünü açıklamaktadırlar. Bu faktörlere arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans %10,3 olmaktadır. Yaş değişkeni de modele eklendiğinde açıklanan toplam varyans %11'e çıkmaktadır. Denklem arkadaş ilişkilerinden sadakat değişkeni eklendiğinde ise açıklanan varyans %11,7 olmaktadır.

Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarından olan ilişkisel saldırıyı yordayan değişkenleri saptamak amacıyla yapılan stepwise regresyon analizinde ilk blokta arkadaş ilişkilerinden bağlılık değişkeninin negatif yönde ($R=0,18$; $R^2=0,03$; $F_{(1-683)}=21,58$; $p<0.001$); ikinci blokta arkadaş ilişkilerinden sadakat değişkeninin pozitif yönde ($R=0,21$; $R^2=0,05$; $F_{(2-682)}=16,13$; $p<0.001$); ve son blokta koruyucu anne baba tutum değişkeninin ilişkisel saldırıyı pozitif yönde ($R=0,24$; $R^2=0,06$; $F_{(3-681)}=13,30$; $p<0.001$) manidar olarak yordadığı bulunmuştur.

Diğer değişkenlerin ise akran zorbalığı gösterme alt boyutlarından olan ilişkisel saldırının yordanmasına istatistiksel açıdan manidar bir katkılarının olmadığı görülmüştür. Bağlılık değişkeni tek başına yordanan değişkendeki varyansın %3'1'ini açıklarken, bağlılık değişkeni ve sadakat değişkeni birlikte yordanan değişkendeki varyansın %4,5'ini açıklamaktadırlar. Bu faktörlere anne baba tutumlarından koruyucu tutum değişkeni eklendiğinde açıklanan varyans %5,5 olmaktadır.

BÖLÜM IV

TARTIŞMA

Yapılan bu çalışmada ilköğretim okullarının 6, 7 ve 8. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin akran zorbalığına maruz kalmalarını ve akran zorbalığı göstermelerini yordayan değişkenler ele alınmıştır. Temel amaç cinsiyet, yaş, sosyoekonomik düzey, anne-baba tutumları, arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısının akran zorbalığına maruz kalma ile akran zorbalığı göstermeyi yordayıp yordamadıklarını, yorduyorlarsa ne ölçüde yordadıklarını test etmektir.

Giriş bölümünde ifade edilen araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular özetlendiğinde;

4.1. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA AÇISINDAN CİNSİYET FARKLILIĞINA İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI

Akran zorbalığına maruz kalma açısından bakıldığında, cinsiyetin; korkutma-sindirme, açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre kızlara oranla erkekler, korkutma ve sindirme ile açık saldırı türünden davranışlara daha fazla maruz kalırken; kızlar ise kişisel eşyalara saldırı türünden davranışlara daha fazla maruz kalmaktadırlar.

Araştırmamızdan elde edilen bu bulgular; literatürde korkutma-sindirme ve açık saldırı gibi doğrudan fiziksel saldırganlık içeren davranışların erkek çocuklar arasında daha yaygın olduğunu bildiren araştırma bulguları (Boulton ve Underwood, 1992; Rigby ve Slee, 1991; Sutton ve ark. 1999) ve dolaylı saldırgan davranışları içeren zorbacı davranışlara kızların daha çok maruz kaldıklarını gösteren araştırma bulguları

(Crick ve Grotpeter, 1995; Rivers ve Smith, 1994) ile uyum göstermektedir. Değinilen bu durumun, sosyalleşme süreçlerine ağırlık veren araştırmacıların da (örn., Maccoby ve Martin, 1983; Ruble ve Martin, 1997) ifade ettiği gibi erkeklerin haklarını savunmada aileleri tarafından fiziksel saldırganlık ve kavgacılık yönünde teşvik edilmelerini; kızların da uzlaşmacı ve itaatkar olmaları yönünde desteklenmelerini içeren farklı sosyalleşme yaşantılarından kaynaklandığı düşünülebilir. Burada unutulmaması gereken bir diğer konu da ergenlerin aynı cins akranlarına yönelik zorbalık eğilimlerinin daha fazla olduğu (Seals ve Young, 2003; Craig ve Pepler, 1998; Smith ve Brain, 2000) ve erkeklerin kızlardan daha çok akran zorbalığı göstermeleri nedeniyle (Nation ve ark., 2008; Forrero ve ark. 1999; Haynie ve ark. 2001; Boulton ve Underwood, 1992; Rigby ve Slee, 1991; Sutton ve ark., 1999), erkeklerin akran zorbalığına daha fazla maruz kalmalarının beklenen bir durum olduğudur.

Akran zorbalığına maruz kalma ölçeğinin alay ve ilişkisel saldırı alt boyutlarında ise cinsiyet temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur. Bu durum ise akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalma alt boyutları ile cinsiyet arasındaki ilişkinin ortaya konduğu ve özellikle sözel zorbalığa maruz kalma açısından kızlarla erkekler arasında bir farklılık olmadığını bildiren (Andreou, 2000; Mynard ve Joseph, 2000; Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Chapell ve ark., 2006) çalışmalarla uyumluluk göstermektedir.

4.2. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMA AÇISINDAN YAŞ FARKLILIĞINA İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI

Akran zorbalığına maruz kalma açısından yaşın; alay etmek, açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre ön ergen grubundaki denekler orta ergen grubundaki deneklere oranla alay etmek, açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı türünden davranışlara daha fazla maruz kalmaktadırlar. Akran zorbalığına maruz kalma ölçeğinin korkutma sindirme ve ilişkisel saldırı alt boyutlarında ise yaş temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı bulunmuştur. Literatürde yaş değişkeninin akran zorbalığına etkisi ile ilgili çelişkili bulgular bulunmaktadır. Yaşın zorbalığa maruz kalmada herhangi bir farklılık yaratmadığını gösteren araştırmalar (örn.; Mynard ve Joseph, 2000) olduğu gibi;

zorbalığa maruz kalmada yaş ile birlikte bir azalma olduğunu ortaya koyan (örn.; Salmon ve ark., 1998; Baldry ve Farrington, 2005), ya da yaş ile birlikte zorbalığa maruz kalmanın değil bunu bildirmenin azaldığını belirten (örn.; Smith ve ark., 1999; Salmivalli, 2002) araştırma bulguları mevcuttur. Salmivalli' nin (2002) çalışmasında, yaşın arttıkça bildirilen mağdurluk frekansının azaldığı görülürken bu bulgunun ne akran ne de öğretmen raporları ile doğrulanmadığı, sonuç olarak kendilerini kurban olarak tanımlayan bireylerin yaşları büyüdükçe bu tanımlamalarının azaldığı görülmektedir. Yine Smith ve arkadaşlarının (1999) yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin kendisi, akranları ve öğretmenleri tarafından toplanan bilgiler doğrultusunda elde edilen bulgular sonucunda, bireylerin kendileri tarafından belirtilen mağdurluğun yaş ile birlikte azaldığı görülürken, bunun akran ya da öğretmenlerden toplanan bilgilerle örtüşmediği görülmüş ve yaşla birlikte azalan durumun zorbalığa maruz kalma değil, bunu bildirme sıklığının olduğu sonucuna varılmıştır. Zorbalığa maruz kalmada yaşa bağlı farklılaşmanın nicelikselden ziyade niteliksel yönde olduğunu; fiziksel zorbalığa maruz kalmanın yaşla birlikte düşüş gösterdiğini ve bununla beraber, ilişkisel zorbalığa maruz kalmada herhangi bir değişikliğin olmadığını ortaya koyan literatür bulguları (Craig, 1998; Gültekin, 2003; Şirvanlı, 2006) bulunmaktadır. Tüm bu bulgular ile birlikte değerlendirildiğinde, araştırmamızda, akran zorbalığı kurbanlarını belirlemek için kullandığımız ölçeğin kendini bildirim türünde bir ölçek olması ve akran zorbalığına maruz kalma açısından gözlenen yaşa bağlı anlamlı düşüşlerin sadece alay, açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarında gözlenmesi, bu bulgunun öğrencilerin yaşla birlikte akran zorbalığına maruz kalma durumlarının değil bunu rapor etmelerinin azaldığını belirten araştırma bulguları bağlamında yorumlanabileceğini düşündürmektedir.

4.3. AKRAN ZORBALIĞINA MARUZ KALMANIN YORDANMASINA İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI

Araştırma kapsamında akran zorbalığına maruz kalmayı yordayan değişkenler olarak ele alınan değişkenlerin bazılarının, bulgular bölümünde ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi, farklı şekillerde akran zorbalığına maruz kalmayı yordadıkları görülmüştür.

Araştırmamızda korkutma-sindirme, alay, açık saldırı ve ilişkisel saldırı boyutlarında akran zorbalığına maruz kalmayı yordayan değişkenler incelendiğinde anne baba tutum değişkenlerinden demokratik tutum değişkeninin ilgili boyutlarda akran zorbalığına maruz kalmayı negatif yönde yordadığı gözlenmiştir. Bir diğer ifade ile anne baba tutum değişkenlerinden demokratik tutum değişkeni ile korkutma ve sindirme, alay, açık saldırı ve ilişkisel saldırı boyutlarında akran zorbalığına maruz kalma arasında ters yönlü bir ilişki söz konusudur. Bu sonuç dikkate alındığında demokratik bir tutum sergileyen anne babaya sahip ergenlerin ilgili boyutlarda akran zorbalığına maruz kalma oranlarının azaldığı; ergenlerin akran zorbalığına maruz kalmada anne baba tutumlarının niteliğinin önemli olduğu söylenebilir. Demokratik anne baba tutumunun; aile içi ilişkilerde sağlıklı bir iletişimin kurulduğu, ergene söz hakkının tanındığı, ilgi ve ihtiyaçlarının dinlenip dikkate alındığı bir ortam yaratarak, ergenlerin kendine güvenen, sorunlarla uygun şekilde başa çıkabilen ve kendini ifade edebilen bireyler olmalarını sağladığı bilinmektedir (Steinberg, 2001; Gray ve Steinberg, 1999). Bu durumun akran zorbalığına maruz kalmada koruyucu bir faktör olması beklenen bir durum olarak araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte anne baba tutum değişkenlerinden koruyucu tutum değişkeninin ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı boyutunda; otoriter tutum değişkeninin ise açık saldırı ve kişisel eşyalara saldırı boyutunda akran zorbalığına maruz kalmayı pozitif yönde yordadığı gözlenmiştir. Bir diğer ifade ile koruyucu ve otoriter aile tutumu sergileyen ailelerin çocukları özellikle açık saldırı, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı boyutlarında daha çok akran zorbalığına maruz kalmaktadırlar. Literatürde de otoriter anne-baba tutumu ve aile içi uyumsuzluk ile akran zorbalığına maruz kalma arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur (Batsche ve Knoff, 1994; Oliver ve ark., 1994; Finnegan, Hodges ve Perry, 1998). Oliver ve ark., (1994) zorbalığa maruz kalan çocukların ailelerinin duygusal yakınlık ve dayanışma açısından aşırı düzeyde girift olduklarını belirtmişlerdir. Bu ailelerin çocuğun sosyalleşmesine izin vermeyecek derecede çocukları üzerinde baskı kurdukları, çocuklarında özerklik ve otonomi duygularının gelişmesine engel oldukları ve dolayısı ile bu çocukların bağımlı kişilik özellikleri gösterdikleri, özellikle annelerin aşırı koruyucu davranışlarının erkek çocuklar için kurban olmayı kolaylaştırdığı araştırmalardan elde edilen bulgulardır (Smith ve Myron-Wilson, 1998).

Ailelerin çocuklarını aşırı koruma-kollama yönündeki tutumlarının, zorbalığa maruz kalmanın hem nedeni, hem de sonucu olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur (Olweus; 1993). Schwartz ve ark. (1997) ise evde şiddete maruz kalan çocukların zorbalığa maruz kalma açısından risk altında olduklarını belirtmişlerdir. Anlayışsız, hoşgörüsüz, katı ve baskıcı bir tutum olan otoriter tutumda, çocuk katı kural ve standartlarla değerlendirilir ve çocuğun yanlış yapma ve kendi başına karar verme hakkı yoktur. Böyle bir ailede yetişen çocuğun başkaları tarafından kolayca etki altına giren, kendi başına hareket edemeyen, kendine güveni olmayan ve özerklik duygusu gelişmemiş biri olarak akran zorbalığına daha çok maruz kalması beklenen bir durumdur. Benzer durum aşırı koruyucu ve abartılı sevgi gösteren aile tutumu için de geçerlidir; bu tutumla yetişen çocuklar aşırı bağımlı, özgüveni gelişmemiş, kendi başına karar alamayan ve arkadaşları tarafından kabul edilmekte zorluk yaşayan bireyler olarak zorba davranışlara karşı bir hedef haline gelirler (Smith ve Myron-Wilson, 1998). Araştırma bulgularımız da literatür çerçevesinde anılan bu durumla tutarlılık göstermektedir.

Elde edilen sonuçlara arkadaş ilişkileri çerçevesinde bakıldığında; bağlılık değişkeninin tüm alt boyutlarda akran zorbalığına maruz kalmayı negatif şekilde yordadığı; kendini açma değişkeninin ise ilişkisel saldırı alt boyutunda akran zorbalığına maruz kalmayı pozitif şekilde yordadığı gözlenmiştir. Bulgulardan hareketle, arkadaş ilişkilerinde bağlılık düzeyinin yüksek olmasının ergenlerde zorbalığa maruz kalmada koruyucu bir faktör olduğu gözlenmektedir. Yapılan çalışma sonucunda ulaşılan bu bulgu ile Woods, Done ve Kalsi'nin (2009) yapmış olduğu kesitsel çalışmadan elde etmiş oldukları arkadaşlık kalitesinin, mağdurluğun olumsuz etkilerine karşı koruyucu bir faktör olduğunu ortaya koyan sonuçlar ve arkadaşlık kalitesinin zorbalığa bulaşmada önemini vurgulandığı, arkadaşlar arasındaki sıcak ve yardımlaşmaya dayalı ilişkilerin zorbalığa bulaşmada önemli bir koruyucu faktör olduğunun belirtildiği (Boulton ve ark., 1999) araştırma sonuçları ile uyumluluk göstermektedir.

Bununla beraber kendini açma değişkeninin özellikle ilişkisel saldırı boyutunda akran zorbalığına maruz kalma oranını arttırdığı gözlenmektedir. Başka bir deyişle arkadaş ilişkilerinde kendini açma düzeyi yüksek olan bireyler ilişkisel saldırı boyutunda daha çok akran zorbalığına maruz kalmaktadır. Ergenin yaşadığı sorunları ve zayıflıklarını arkadaşları ile paylaştığını gösteren kendini açma boyutunda yüksek puan almasının; ergenin sosyal ilişkilerinin saldırgan tarafından kasıtlı olarak bozulduğu ve zor durumda bırakıldığı davranışları kapsayan ilişkisel saldırı boyutunda akran zorbalığını yordaması dikkat çekicidir. Burada ergenin zorbalık davranışı yapan akranları tarafından zayıf ve savunmasız olarak algılanmasının buna sebep olabileceği düşünülebilir.

Araştırma bulgularına sosyoekonomik düzey çerçevesinde bakıldığında, sosyoekonomik düzey değişkeninin, korkutma-sindirme ve açık saldırı alt boyutlarında akran zorbalığına maruz kalma ile arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu gözlenirken; alay, ilişkisel saldırı ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Diğer bir ifade ile fiziksel, doğrudan ve açıkça şiddet içeren davranışlara sosyoekonomik düzeyi düşük olan ergenlerin daha çok maruz kaldıkları; ilişkisel saldırı, alay ve kişisel eşyalara saldırı gibi dolaylı ve sözel zorbalık türlerine maruz kalmada ise sosyoekonomik düzeyin herhangi bir farklılık yaratmadığı söylenebilir. Bu bağlamda ilişkisel saldırı, alay ve kişisel eşyalara saldırı gibi dolaylı ve sözel zorbalık türlerine maruz kalmada sosyoekonomik düzeyin herhangi bir farklılık yaratmadığını gösteren araştırma bulgularımız, literatürde zorbalığa maruz kalmanın sosyoekonomik düzeyle ilişkisinin bulunmadığını gösteren (Smith ve ark., 1999; Sourander ve ark., 2000; Glew ve ark., 2005) ve sosyoekonomik düzey düştükçe korkutma-sindirme ve açık saldırı alt boyutlarında akran zorbalığına maruz kalmanın arttığını gösteren araştırma bulgularımız ise orta sosyoekonomik düzeyden gelen ergenlerin fiziksel zorbalığa daha çok maruz kaldıklarını bildiren (Kapçı, 2004; Wolke ve ark., 2001) araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara benlik saygısı çerçevesinde bakıldığında, benlik saygısı değişkeninin korkutma-sindirme ve alay alt boyutlarında akran zorbalığına maruz kalmayı etkili olarak yordadığı gözlenmiştir. Elde edilen bulgular

doğrultusunda, ilgili alt boyutlar ile benlik saygısı değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin söz konusu olduğu; araştırmaya katılan ergenlerin benlik saygı düzeyleri arttıkça, korkutma ve sindirme ile alay boyutunda akran zorbalığına maruz kalma oranlarının da yükseldiği gözlenmiştir. Araştırmanın bu bulguları çocuklarda ve ergenlerdeki yüksek benlik saygısının zorbalığa bulaşmada koruyucu bir faktör olduğuna işaret eden araştırma sonuçları ile uyuşmamaktadır (Boulton ve Underwood, 1992; Craig, 1998; Salmon ve ark., 1998; O'Moore ve Kirkham, 2001). Belki de zorbalığa maruz kalanların benlik saygısının anlaşılabilmesi için yüksek ve düşük değerlerin ötesine gitmek gerekir. Ortaya çıkan bu çelişkili ve muğlak sonucun sebebi bu araştırmada benlik saygısını ölçmek için kullanılan ölçeğin kişinin benlik saygısını kendi raporladığı (self-report) bir ölçek olması ve bu nedenle de ortaya çıkmayan bir benlik saygısı yapısıyla ilişkili olabileceği (Salmivalli ve ark., 1999) düşünülmektedir.

4.4. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERME AÇISINDAN CİNSİYET FARKLILIĞINA İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI

Akran zorbalığı göstermeye ilişkin olarak elde edilen bulgular özetlendiğinde; cinsiyetin; korkutma ve sindirme, açık saldırı ve ilişkisel saldırı alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre kızlara oranla erkekler korkutma ve sindirme, açık saldırı ve ilişkisel saldırı türünden davranışları daha fazla sergilemektedirler. Akran zorbalığı gösterme ölçeğinin alay etme alt boyutunda ise cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık görülmemekle birlikte anlamlılığa yakın bir değer olduğu görülmüştür.

Kaltiala-Heino ve arkadaşlarının (1999) çalışmasından elde edilen bulgular 8. ve 9. sınıf öğrencileri arasında erkek zorbaların oranının bir hayli yüksek olduğunu; beş aylık dönem içerisinde kızların % 2'sinin diğer öğrencilere karşı zorbaca davranışlarda bulunduğunu; erkek öğrencilerin ise % 9'nun haftada en az bir kez diğer öğrencilere karşı zorbaca davranışlarda bulunduğunu ortaya koymuştur. Buss ve Perry'e (1992) göre saldırganlığın alt boyutları açısından (fiziksel, sözel, öfke, düşmanlık) erkeklerin puanları kızların puanlarından daha yüksek olmasına rağmen, fiziksel saldırganlıkta daha fazla olan cinsiyet farkı, sözel saldırganlık söz konusu olduğunda azalmaktadır. Çalışmamızda genel olarak akran zorbalığı ve cinsiyet ilişkisine ilişkin

ulaşılan sonuç ile akran zorbalığı ve cinsiyet ilişkisini belirlemeye yönelik olarak yapılan (Haynie ve ark., 2001; Nansel ve ark., 2001; Bouton ve Underwood, 1992) alışmalarda ulaşılan zorbalık gösterme açısından erkeklerin kızlara göre daha fazla oranda olduğu sonucu uyumluluk göstermektedir. Akran zorbalığı ve cinsiyet ilişkisini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar ve bu araştırma bulguları beraber ele alındığında zorbalık gösterme ile cinsiyet arasında bir ilişki olduğu ve cinsiyetin zorbalık davranışının belirleyicilerinden biri olduğu görülmektedir. Bu durum toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde özellikle kız çocuklarının küçük yaşlardan beri fiziksel saldırganlık içeren davranışlarının hoş karşılanmayıp bastırılması nedeniyle kız çocuklarının saldırgan davranışlarını bildirmede açık davranmaktan kaçınmış olabilecekleri ya da aynı sebeple kızların daha çok örtülü şiddet uygulayarak dolaylı zorbalığı tercih etmelerinden ve zorbalığın toplum tarafından daha çok erkeksi bir davranış biçimi olarak değerlendirilmesinden ötürü erkeklerin daha çok doğrudan zorbalığı tercih etmeleri ile de açıklanabilir (Eagly ve Steffen, 1986; Bettencourt ve Miller, 1996; Bettencourt ve Kernahan, 1997).

4.5. AKRAN ZORBALIğI GÖSTERME AÇISINDAN YAş FARKLILIğINA İLİşKİN BULGULARIN YORUMLANMASI

Akran zorbalığı göstermede yaşın; alay etmek ve açık saldırı alt boyutları üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre n ergen grubundaki denekler orta ergen grubundaki deneklere oranla alay etmek ve açık saldırı türünden davranışları daha fazla sergilemektedirler. Akran zorbalığına maruz kalma leğinin korkutma sindirme ve ilişkisel saldırı alt boyutu açısından ise yaş temel etkisinin istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı görülmüştür. Literatürde akran zorbalığı göstermede yaşa göre farklılık olup olmadığı konusundaki bulgular çelişkilidir. Zorbalık gösterme davranışının yaşla birlikte azaldığını belirten araştırmaların yanı sıra yaşla birlikte fiziksel saldırganlığın azaldığını ancak sözel veya diğer yöntemlerle zorbalık yapma sıklığının arttığını bildiren çalışmalar da (Craig ve Pepler, 2003) vardır. Frisen ve arkadaşlarının (2007) yapmış olduğu çalışmada da zorbalık davranışının en çok 9, 10, 11 yaşlarında yapıldığı belirlenmiştir. Craig (1998) ise yaptığı araştırmada, yaşla

birlikte fiziksel saldırganlıkta düşüş olduğunu, sözel saldırganlıkta da artış olduğunu gözlemlemiştir. Araştırma bulgularını bu bağlamda ele aldığımızda; yaşla birlikte alay ve açık saldırı boyutlarında akran zorbalığı göstermenin azalması, literatürde yaş ile zorbalığın farklı alt boyutları arasında negatif bir ilişki olduğunu; zorbalık davranışının orta ergenlik dönemine denk gelen sınıflarda daha yaygın olduğunu ve yaşla birlikte zorbalık gösterme davranışında azalma olduğunu ortaya koyan araştırma bulgularını (Nansel ve ark., 2001; Pellegrini ve Long, 2002) destekler niteliktedir. Ayrıca alay etme davranışının genel toplumsal yargı çerçevesinde çocukça bir davranış olarak algılanması; açık saldırganlığın ise yaşla birlikte akranlar arasında giderek daha fazla tepkiyle karşılanması nedenleriyle bu alt boyutlarda akran zorbalığı göstermenin azalması beklenen bir durum olarak araştırma bulgularımızla tutarlılık göstermektedir.

4.6. AKRAN ZORBALIĞI GÖSTERMENİN YORDANMASINA İLİŞKİN BULGULARIN YORUMLANMASI

Bulgular bölümünde ayrıntılı olarak ifade edildiği gibi, araştırma kapsamında akran zorbalığı göstermeyi yordayan değişkenler olarak ele alınan değişkenlerin bazılarının farklı şekillerde akran zorbalığı göstermeyi yordadıkları görülmüştür.

Yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlara, anne baba tutum değişkenleri çerçevesinde bakıldığında; otoriter anne baba tutum değişkeninin korkutma ve sindirme boyutunda akran zorbalığı göstermeyi pozitif yönde yordadığı; koruyucu tutum değişkeninin alay ve ilişkisel saldırı boyutunda akran zorbalığı göstermeyi pozitif yönde yordadığı; demokratik tutum değişkeninin ise korkutma-sindirme, alay ve açık saldırı alt boyutlarında akran zorbalığı göstermeyi negatif yönde yordadığı gözlenmiştir. Bulgulardan hareketle, ergenlerin akran zorbalığı göstermelerinde anne baba tutumlarının niteliğinin önem arz ettiği söylenebilir. Literatürde de, zorbalık gösteren ergenlerin daha çok otoriter çocuk yetiştirme tutumuna sahip ailelerden geldikleri belirtilmiştir (Baldry ve Farrington, 2000; Shields ve Cicchetti, 2001). Otoriter anne baba tutumunun korkutma ve sindirme boyutunda akran zorbalığı göstermeyi yordaması, ailelerin çocuğu fiziksel ya da sözel şiddet uygulayarak eğitmeye çalışmaları sonucunda çocukların da arkadaşlarına isteklerini yaptırmak için ailelerinden öğrendikleri bu yolu tercih etmeleri (Waddell, 2007) bağlamında değerlendirildiğinde beklenen bir durum

olarak literatürle tutarlılık göstermektedir. Ayrıca bu bulgu, katı disiplin uygulamaları ve otoriter aile tutumlarının çocukların zorbalık eğilimlerini arttırdığını bildiren (Baldry ve Farnington, 2000) çalışmaların bulgularını da destekler niteliktedir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuca göre demokratik anne baba tutumunun ilişkisel saldırı dışındaki diğer alt boyutlarda ergenlerin akran zorbalığı göstermelerini engelleyen bir faktör olması, anne ve babanın ergen ile ilişkilerinin arttıkça zorba ve zorba/kurban statülerinde olma olasılığını azalttığı, katılmamış statüsünde olma olasılığını ise arttırdığını (Totan ve Yöndem, 2007); ergenlerin aileleri ile olumlu iletişimleri ile okul saldırganlığı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu (Lambert ve Cashwell, 2004) gösteren araştırma bulgularını destekler niteliktedir.

Elde edilen sonuçlara arkadaşlık ilişkileri çerçevesinde bakıldığında, sadakat değişkeninin tüm alt boyutlarda akran zorbalığı göstermeyi pozitif şekilde yordadığı, bağlılık değişkeninin, korkutma-sindirme ve açık saldırı boyutunda akran zorbalığı göstermeyi negatif yönde yordadığı ve güven ve özdeşim değişkeninin ise alay boyutunda akran zorbalığı göstermeyi negatif yönde yordadığı görülmektedir. Başka bir deyişle zorbalık davranışı gösteren ergenlerin arkadaş ilişkilerinde sadakat düzeylerinin yüksek olduğu, doğrudan saldırgan davranışları içeren boyutlarda akran zorbalığı gösteren ergenlerin arkadaşlarına yakın ilgi ve sevgiden yoksun oldukları, alay içeren davranışlar gösteren ergenlerin ise arkadaşları ile güven ve özdeşim içeren bir ilişkilerinin olmadığı söylenebilir. Ergenlerin, “başı derde giren arkadaşlarını korumak amacıyla yalan söylemeyi ve arkadaşları onun başını derde soksa bile yanında olmayı” içeren davranışlardan oluşan sadakat alt boyutunda yüksek puanlar almalarının zorbalık göstermeyle pozitif bir ilişki içerisinde olması dikkat çekici bir bulgudur. Ergen akran gruplarının okuldaki tüm etkinlikleri özellikle de olumsuz davranışları etkilemesi (Gaviria ve Raphael, 2001) bağlamında, zorbalık davranışının arkadaş ilişkilerinden yüksek düzeyde etkilendiği ve ergenlerin zorbalık davranışını arkadaşlarını korumak amacıyla ya da onların yanında olmak için yaptıkları düşünülmektedir. Ayrıca araştırmanın bu bulgusu, ergenlerin, başkalarına karşı yıkıcı ve zarar verici davranışlarda bulunma, yasadışı aktivitelere ve çetelere katılma, kavgacılık gibi olumsuz davranışlar sergileyen arkadaşlarının sayısının, zorbalık davranışı göstermenin bir yordayıcısı olduğunu bildiren araştırmalar (Espelage ve ark., 2000) ile de uyumaktadır. Özellikle

doğrudan zorbalığın akran ilişkilerinin zayıf olduğu (Rodkin ve Hodges, 2003; Olweus, 2005) göz önünde bulundurulduğunda, ergenlerin birbirlerine karşı sevgi ve yakınlık duymalarını ifade eden bağlılık alt boyutunun, korkutma-sindirme ve açık saldırı boyutunda akran zorbalığını negatif yönde yordaması beklenen bir durumdur. Sadakat değişkeninin akran zorbalığı göstermeyi pozitif yönde yordamasına karşın, bağlılık değişkeninin ise negatif yönde yordaması belki de zorba öğrencilerin, kendileri gibi saldırgan öğrencileri bulup gruplar oluşturmaları ve zorbalığa katılmayanları buna zorlamaları (Salmivalli, Huttunen ve Lagerspetz, 1997) sonucunda oluşturulmuş arkadaşlık ilişkileri ile açıklanabilir.

Elde edilen sonuçlara sosyoekonomik düzey değişkeni çerçevesinde bakıldığında ise; bu değişkenin akran zorbalığı gösterme alt boyutları ile arasında bir ilişki olmadığı gözlenmiştir. Sosyoekonomik düzey ile akran zorbalığı gösterme arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı çalışmalarda da ailenin eğitim seviyesi ve sosyoekonomik statüsünün zorbacı davranışlar göstermeye önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür (Dake ve ark., 2003). Çocuklukla üzerinde durulmasına rağmen; düşük sosyoekonomik altyapıya sahip olmanın zorbalığa bulaşma ile hiçbir ilişkisi olmadığını belirten araştırmalar (örn.; Glew ve ark., 2005) mevcuttur. Glover ve arkadaşlarının (2000) çalışmalarının sonuçları da; oturulan semt, zengin ya da fakir olma, diğer bir ifadeyle ailenin sosyoekonomik düzeyi ile zorbalık davranışı arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığını göstermektedir. Sourander ve arkadaşlarının (2000) yapmış olduğu araştırma sonuçları da ailelerin sosyoekonomik düzeylerinin akran zorbalığı gösterme ile ilişkili olmadığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, sosyoekonomik düzey değişkeninin akran zorbalığı gösterme alt boyutları ile arasında bir ilişki olmadığını gösteren araştırma bulgumuz, literatürle uyumluluk göstermektedir.

Benlik saygısı değişkeninin akran zorbalığı gösterme ile ilişkisine bakıldığında, akran zorbalığı gösterme alt boyutları ile benlik saygısı arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür. Benzer şekilde Rigby ve Slee de (1993)'te yaptıkları çalışmada (12-18 yaş aralığındaki öğrencilerde) diğerlerine zorbalık yapma eğilimiyle Rosenberg' Benlik Saygısı Ölçeğindeki sonuçların (puanların) bir ilgisi olmadığını bulmuşlardır. Seals ve Young (2003) tarafından yapılan çalışmada da özsaygı açısından zorba ve kurbanlar

arasında anlamlı farklara rastlanmamıştır. Sonuç olarak yüksek benlik saygısının akran zorbalığına bulaşma da koruyucu bir faktör olduğu yönündeki araştırma bulgularına (O'Moore ve Kirkham, 2001) rağmen literatürde akran zorbalığı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin hala çözülemediğini (Salmivalli ve ark., 1999) söyleyebiliriz.

4.7. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın sınırlılıklarından bir tanesi, örneklemin Diyarbakır ilindeki 6 ilköğretim okulunda eğitim öğretime devam eden ikinci kademe öğrencilerinden seçilmiş olmasıdır ve bu durum araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini azaltmaktadır. Diğer bir sınırlılık ölçeklerin kendini bildirim (self-report) şeklinde olması ve sonuçlarına güvenilmesidir. Bunun yerine akran ve öğretmen raporlarının da kullanıldığı çoklu denek yaklaşımı kullanılabilirdi. Araştırmada kullanılan sosyoekonomik düzey değişkeninin sınıflamasının sadece okul müdürleri ve okul rehber öğretmenlerinin görüşlerine dayanılarak yapılmış olması da araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır. Bunun yerine kullanılan demografik bilgi formunda sosyoekonomik düzeyi belirleyecek soruların bulunması ya da araştırma örneğine özel okulda eğitim gören öğrencilerin de dahil edilmesi daha objektif ve geçerli bir sınıflamanın yapılmasını sağlayabilirdi. Araştırmanın sınırlılıklarından biri de yaş ile ilgili verilerin objektif olmadığı düşünülmesidir. Yaş ile ilgili belirlemenin objektif olarak yapılabilmesi için demografik bilgi formunda deneklerin doğum tarihlerinin istenmesi verilerin objektif ve net olmasını sağlayabilirdi.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde, Diyarbakır ilinde ilköğretim II. kademe öğrencilerinin farklı alt boyutlarda akran zorbalığına maruz kalmalarının yaş, cinsiyet, sosyoekonomik düzey, anne baba tutumları, arkadaş ilişkileri ve benlik algısı tarafından farklı düzeylerde yordandığı gözlenmiştir. Yine araştırmadan elde edilen bulgular, öğrencilerin akran zorbalığı göstermelerinin, yaş, cinsiyet, anne baba tutumları ve arkadaş ilişkileri tarafından farklı düzeylerde yordandığını ortaya koymuştur.

Araştırma sonuçları tüm dünyada ve ülkemizde ergenleri tehdit eden bir problem olan akran zorbalığının ilköğretim okullarında önlenmesi ve müdahale edilmesi için kullanılacak yöntemlerin neler olması gerektiği konusunda önemli ipuçları vermektedir. Türkiye için geliştirilecek olan müdahale ve önleme programlarına özellikle ailelerin dahil edilmesi ve öğrencilerin arkadaşları ile ilişkileri üzerinde durulması gerektiği, bu programların özellikle 6 ve 7. sınıf öğrencilerini hedef alması gerektiği araştırma sonucunda elde edilen bulgular neticesinde varılan sonuçlardır. Bütün bunlarla beraber risk grupları belirlenirken, öğrencilerin aile yapıları, içinde buldukları akran grupları, yaş ve cinsiyetlerine özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Olumlu aile iletişimi ve demokratik anne-baba tutumlarının çocuğun gelişimindeki önemi ile ilgili, özellikle otoriter ebeveyn tutumlarına sahip ailelerin, eğitimlerine ağırlık verilerek, ailelerin bu konuda bilinçlenmesi sağlanabilir.

Benlik saygısının akran zorbalığına maruz kalmayı negatif yönde yordaması ile ilgili elde edilen araştırma bulgusunun, bugüne kadar yapılan akran zorbalığı araştırmalarından elde edilen sonuçlardan farklı olması, akran zorbalığı ile ilgili olarak yapılacak yeni araştırmalarda özellikle benlik saygısı değişkeninin ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bütün bunlarla beraber, elde edilen bulgular akran zorbalığını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bulgular incelendiğinde sözü geçen değişkenlerin akran zorbalığı gösterme ve akran zorbalığına maruz kalmadaki varyansın %5 ile % 16'lık arasında değişen bir kısmını açıkladığı gözlenmektedir. Bu nedenle akran zorbalığını etkileyen farklı değişkenlerin de incelendiği yeni çalışmalar yapılması gerekmektedir. Zorbalıkla ilgili olduğu düşünülen akademik başarı, öğretmen tutumları, okul iklimi, okul büyüklüğü ve okul disiplini gibi değişkenlerle ilişkilerinin araştırılması akran zorbalığının daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir.

Yapılacak yeni çalışmalarda elde edilen sonuçların daha genellenebilir olmasını sağlamak amacıyla, farklı özellik taşıyan illerden seçilen daha geniş örneklem gruplarıyla zorbalığı yordayan değişkenlerin karşılaştırmalı incelemesi yapılabilir. Benzer bir çalışma özel okullarda yürütülerek üst sosyoekonomik düzeydeki öğrencilerin de akran zorbalığına maruz kalma ve akran zorbalığı gösterme durumları incelenebilir. Okullardaki yönetici ve öğretmenlerin de okullardaki zorbalıkla ilgili görüşlerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

Sonuç olarak öğrencilerin sosyal ve psikolojik uyumlarını olumsuz yönde etkileyen akran zorbalığını önleme ve müdahale programlarının etkili bir şekilde uygulanabilmesi için akran zorbalığının bireysel özelliklerinin iyi aydınlatılması gerekmektedir. Bu nedenle bundan sonra yapılacak çalışmalar oldukça önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed, E. ve Braitwaite, V. (2004). Bullying and victimization: cause for concern for both families and schools. *Social Psychology of Education*, 7: 35-54.

Amodei N. ve Scott, A.A. (2002). Psychologists contribution to the prevention of youth violence. *The Social Science Journal*, 39: 511-526.

Anderson, C. ve Bushman, B. (2002). The Effects of Media Violence on Society *Science*, 295. no. 5564, 2377 – 2379.

Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year old Greek school children. *Aggressive Behavior*, 26: 49-56.

Andreou, E. (2001). Bully/victim problems and their association with coping behaviour in conflictual peer interactions among school-age children. *Educational Psychology*, 21(1), 59-66.

Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology*, 8, 291 – 322.

Archer, J., Kilpatrick, G. ve Bramwell, R. (1995). Comparison of Two Aggression Inventories. *Aggressive Behavior*, 21, 371-380.

Baldry, A. C. ve Farrington, P. D. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community and Applied Psychology*, 10, 17–31.

Baldry, A. C. ve Farrington, P. D. (2005). Protective factors as moderators of risk factors in adolescence bullying. *Social Psychology of Education*, 8: 263–284.

Baldry, A.C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse and Neglect*, 27: 713–732.

Baldry, A.C. (2004). What about bullying? An experimental field study to understand students' attitudes towards bullying and victimisation in Italian middle schools. *British Journal of Educational Psychology*, 74: 583–598.

Batsche, G. M. ve Knoff, H. M. (1994). Bullies and Their Victims: Understanding a Pervasive Problem In The Schools. *School Psychology Review*, 23(2): 165–175.

Bauer N.S., Herrenkohl T.I., Lozano P., Rivara F.P., Hill K.G. ve Hawkins J.D. (2006). Childhood Bullying Involvement And Exposure To Intimate Partner Violence. *Pediatrics*, 118: 235– 242.

Bayraktar, F. (2007). Olumlu Ergen Gelişiminde Ebeveyn/Akran İlişkilerinin Önemi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14 (3) : 157-166.

Beale, A.V. (2001). Bullybusters: Using drama to empower students to take a stand against bullying behavior. *Professional School Counseling*, 4(4), 300-305.

Berdondini L. ve Smith P.K. (1996). Cohesion And Power In The Families Of Children Involved In Bully/Victim Problems At School, *Journal of Family Therapy*, 18: 99–102.

Berthold, K.A., Hoover, J.H. (2000). Correlates of Bullying and Victimization Among Intermediate Students in the Midwestern USA. *School Psychology International*, 21: 65-78.

Bettencourt, B.A. ve Miller, N. (1996). Gender Differences In Aggression as a Function of Provocation: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 119, 422-447.

Bettencourt, B.A. ve Kernahan, C. (1997). A Meta-Analysis of Aggression in the Presence of Violent Cues: Effects of Gender Differences and Aversive Provocation. *Aggressive Behavior*, 23, 447-456.

Bidwell, N.M. (1997). The Nature and Prevalence of Bullying in Elementary Schools. Online. 1-39.

Web:<http://www.saskschoolboards.ca/old/ResearchAndDevelopment/ResearchReports/SchoolImprovement/97-06.htm>. Date of Access: January 30, 2001.

Bilgiç, E. (2007) İlköğretim I. Kademede Görülen Zorba Davranışların Sınıf Değişkenleri ve Atmosferi Algılamalarına Göre İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bjorkqvist, K.L., Lagerspetz, K.M.J. ve Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behaviour*, 18, 117-127.

Borg, M.G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren. *Educational Research*, 41(2), 137-153.

Bosworth, K., Espelage, D.L. ve Simon, T., (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *Journal of Early Adolescence*, 19(3), 341-362.

Boulton, M.J., ve Smith, P.K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions, and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12, 315-329.

Boulton M.J, Trueman M., Chau C., Whitehand C. ve Amatya K. (1999). Concurrent and longitudinal links between friendship and peer victimization: Implications for befriending interventions. *Journal of Adolescence*, 22: 461–466.

Boulton, M.J., Trueman, M. ve Flemington, I. (2002). Associations between secondary school pupils' definitions of bullying, attitudes towards bullying, and tendencies to engage in bullying: Age and sex differences. *Educational Studies*, 28(4), 353-370.

Boulton, M. J. ve Underwood, K. (1992). Bully/victim Problems Among Middle School Children. *British Journal of Educational Psychology*, 62: 73–87.

Bowers L, Smith P.K. ve Binney V. (1992). Cohesion and power in the families of children involved in bully/victim problems at school. *Journal of Family Therapy* 14: 371–387.

Buss, A.H. ve Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.

Card, N.A., Stucky, B.D., Sawalani, G.M. ve Little, T.D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A Meta-Analytic Review of Gender Differences, Intercorrelations, and Relations to Maladjustment. *Child Development*, 79(5): 1185–1229.

Chapell, M.S., Hasselman, S.L., Kitchin, T., Loman, S.N., Maclver, K.W. ve Sarullo, P.L. (2006). Bullying in Elementary School, High School, and College. *Adolescence*. 41(164): 633-648.

Collins, K., ve Bell, R. (1996). Peer perceptions of aggression and bullying behavior in primary schools in Northern Ireland. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 794: 336–338.

Collins, K., McAleavy, G. ve Adamson, G. (2004). Bullying in schools: A Northern Ireland Study. *Educational Research*, 46(1), 1469-5847.

Craig, W.M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children. *Personal and Individual Differences*, 24(1), 123-130.

Craig, W.M. ve Pepler, D. (1998). Observations of Bullying and Victimization in the School Yard. *Canadian Journal of School Psychology*, 13 (2) 41-59.

Craig, W.M. ve Pepler, D. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *Canadian Journal of Psychiatry*, 48: 577–582.

Crawford-Brown, C. (1999) The Impact Of Parenting On Conduct Disorder In Jamaican Male Adolescents. *Adolescence*, 34 (134): 417-436.

Crick, N.R., Bigbee, M.A. ve Howes, C. (1996). Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt thee? Let me count the ways. *Child Development*, 67, 1003-1014.

Crick, N.R. ve Grotpeter, J.K. (1995). Relational Aggression, Gender and Social-Psychological Adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.

Crick, N.R., Casas, J.F. ve Mosher, M. (1997). Relational and overt aggression in preschool. *Developmental Psychology*, 33, 579-588.

Cummings E.M., Goeke-Morey, M.C., Papp, L.M. (2004). Everyday Marital Conflict and Child Aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32(2), 191–202.

Çetinkaya, S., Nur, N., Ayvaz, A., Özdemir, D. ve Kavakçı, Ö. (2009). Sosyoekonomik durumu farklı üç ilköğretim okulu öğrencilerinde akran zorbalığının depresyon ve benlik saygısı düzeyiyle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 151–158.

Dake, J.A., Price, J.H. ve Telljohann, S.K.(2003). The Nature and Extent of Bullying at School. *Journal of School Health*, 73(5), 173–180.

Dekovic, M., Wissink, I., Meijer, A. (2004). The role of family and peer relations in adolescent antisocial behaviour: Comparison of four ethnic groups. *Journal of Adolescence*, 27: 497–514.

Demaray, M., ve Malecki, C. (2003). Perceptions Of The Frequency And Importance Of Social Support By Students Classified As Victims, Bullies And Bully/Victims In An Urban Middle School. *School Psychology Review*, 32: 471–489.

Demosthenous, H., Bouhours, T. ve Demosthenous, C.M. (2002). Socioeconomic status and youth aggression in Australia. *Youth Studies Australia*, 21(4), 11-16.

Dodge, K.A. ve Coie, J.D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146-1158.

Dölek, N. (2002). “Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve önleyici bir program modeli”. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Due, P., Holstein, B.E., Lynch, J., Diderichsen, F., Gabhain, S.N., Scheidt, P., Currie, C., ve The Health Behaviour in School-aged Children Bullying Working Group. (2005). Bullying and symptoms among school-aged children: International comparative cross sectional study in 28 countries. *European Journal of Public Health*, 15(2), 128-132.

Due, P., Merlo, J., Harel-Fisch, Y., Damsgaard, M.T., Holstein, B.E., Hetland, J., Currie, C., Gabhainn, S.N., Gaspar de Matos, M. ve Lynch, J. (2009). Socioeconomic Inequality in Exposure to Bullying During Adolescence: A Comparative, Cross-Sectional, Multilevel Study in 35 Countries. *American Journal of Public Health*, 99 (5), 907-914.

Dulli, L. S. (2006). *Primary Socialization Theory And Bullying: The Effects Of Primary Sources Of Socialization On Bullying Behaviors Among Adolescents*. The University of North Carolina: At Chapel Hill.

Dykeman, C., Daehlin, W., Doyle, S., ve Flamer, H. S. (1996). Psychological Predictors Of School-Based Violence: Implications For School Counselors. *School Counselor*, 44: 35–47.

Eagly, A.H. ve Steffen, V.J. (1986). Gender and Aggressive Behavior: A Meta-Analytic Review of The Social Psychological Literature. *Psychological Bulletin*, 100, 309-330.

Egan, S.K. ve Perry, D.G. (1998). Does low self-regard invite victimization? *Developmental Psychology*, 34(2), 299-309.

Eisenberg M.E., Neumark-Sztainer D. ve Perry C.L. (2003). Peer harassment, school connectedness, and academic achievement. *Journal of School Health*, 73: 311–316.

Elliot, M. (1992). *Bullying. A practical guide to coping for schools*. Wiltshire: Longman.

Eslea, M., Ress, J. (2001). At What Age are Children Most Likely to Be Bullied at School. *Aggressive Behavior* 27: 419-429.

Espelage D.L., Bosworth K. ve Simon T.R. (2000). Examining the social context of bullying behaviors in early adolescence. *Journal of Counseling and Development*, 78: 326–333.

Farrington D. (1993). Understanding and preventing bullying. In *Crime and Justice: a Review of Research*, Tonry M (ed.). Vol. 17. University of Chicago Press: Chicago:381–458.

http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/cjrr17&div=11&g_sent=1#397

Finnegan, R.A., Hodges, E.V.E., Perry, D.G. (1998). Victimization by Peers: Associations With Children's Reports of Mother–Child Interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*. 75(4), 1076-1086.

Fleming, L.C., ve Jacobsen, K.H. (2009). Bullying and symptoms of depression in Chilean middle school students. *School Health*, 79(3), 130-137.

Flouri E ve Buchanan A. (2003). The role of mother involvement and father involvement in adolescent bullying behavior. *Journal of Interpersonal Violence*,18: 634–44.

Forero, R., Mcllellan, L. ve Rissel, C. ve Bauman, A. (1999). Bullying Behavior And Psychosocial Health Among School Students In New South Wales. Australia: *Cross Sectional Survey. British Medical Journal*, 22: 423-426.

Frisen, A., Jonsson, A., Persson, C. (2007) Adolescent's Perception of Bullying: Who is the Victim? Who is the Bully What Can Be Done to Stop Bullying. *Adolescence*; 42 (168): 749-761.

Gaviria, A., Raphael, S. (2001). School-Based Peer Effects and Juvenile Behavior. *The Review of Economics and Statistics*, 83, 257-268.

Georgiou, S.N. (2008), Parental Style And Child Bullying And Victimization Experiences At School. *Social Psychology Education* 11:213-227.

Gini G. (2008). Associations between bullying behaviour, psychosomatic complaints, emotional and behavioural problems. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 44(9), 492 – 497.

Glew, G. M., Fan, M.-Y., Katon, W., Rivara, F. P., Kernic, M. A. (2005). Bullying, Psychosocial Adjustment, and Academic Performance in Elementary School. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 159, 1026-1031.

Glover, D., Gough, G., Johnson, M., ve Cartwright, N. (2000). Bullying in 25 secondary schools: Incidence, impact and intervention. *Educational Research*, 42(2), 141–156.

Gökler, R. (2007). İlköğretim Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Gray M., Steinberg L. (1999). Unpacking authoritative parenting: Reassessing a multidimensional construct. *Journal Of Marriage and Family*, Published by: National Council on Family Relations 61: 574–587.

Griffin, R. S. ve Gross, A. (2004). Childhood bullying: Current Empirical Findings and Future Directions for Research. *Aggression and Violent Behavior*, 9(4): 379–400.

Gutiérrez, H., Barrios, A., Dios, M.J., Montero, I. ve Barrio, C.D. (2008). The incidence of peer bullying as multiple maltreatment among Spanish secondary school students. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*. 8 (2), 247-257.

Gültekin, Z. (2003). “Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması”. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 8(15): 47–61.

Haris, M.B. ve Bohnhoff, K.K. (1996). Gender and Aggression: Personal Aggressiveness. *Sex Roles*, 35, 27-41.

Hawker, D.S.J. ve Boulton, M.J. (2000). Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441-455.

Hay, D.F., Payne, A., Chadwick, A.(2004). Peer relations in childhood *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 45:1 84–108.

Haynie D.L., Nansel T., Eitel P., Crump, A.D., Saylor K., Yu K. Ve Simons-Morton B. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence* 21: 29–49.

Heimer, K. (1997). Socioeconomic Status, Subcultural Definitions, and Violent Delinquency. *Social Forces*, 75(3), 799-834.

Henry, C. S., Sager, D. W., Plunkett, S. W. (1996). Adolescents' perceptions of family system characteristics, parent adolescent dyadic behaviors, adolescent qualities, and dimensions of adolescent empathy. *Family Relations*, 45: 283–292.

Houbre, B., Tarquinio, C., Thuillier, I. ve Hergott, E. (2006). Bullying among students and its consequences on health. *European Journal of Psychology of Education*, 21(2), 183-208.

Juvonen, J., Graham, S. ve Schuster, M.A. (2003). Bullying among young adolescents: The strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, 112 (6), 1231–1237.

Kaltiala-Heino R, Rimpela M, Marttunen M, Rimpela A ve Rantanen P. (1999) Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: School Survey. *British Medical Journal*; 319: 348-351.

Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P., ve Rimpela, A. (2000). Bullying at school- an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, 23: 661–674.

Kaner, S. (2000). Akran ilişkileri ölçeği ve akran sapması ölçeği geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 33(1-2), 67-75.

Kapçı, E.G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(1), 1–13.

Karataş, H. ve Öztürk, C. (2009). Sosyal bilişsel teori ile zorbalığa yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 2(2): 61-74.

Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3(2): 207-227.

Kenrick, D.T., Neuberg, S.L. ve Cialdini, R.B. (1999). *Social Psychology*. Boston: Allyn and Bacon.

Knight, G.P., Fabes, R.A. ve Higgins, D.A. (1996). Concerns About Drawing Causal Inferences From Meta-Analyses: An Example In The Study of Gender Differences In Aggression. *Psychological Bulletin*, 119, 410-421.

Koç, Z. (2006). Lise Öğrencilerinin Zorbalık Düzeylerinin Yordanması. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Kokkinos, C. M. ve Panayiotou, G. (2004). Predicting Bullying And Victimization Among Early Adolescents: Associations With Disruptive Behavior Disorders, *Aggressive Behavior*, 30: 520-533.

Kumpulainen, K., Räsänen, E. ve Henttonen, I. (1999). Children involved in bullying: Psychological disturbance and the persistence of the involvement. *Child Abuse and Neglect*, 23(12), 1253–1262.

Kumpulainen, K. ve Räsänen, E. (2000). Children involved in bullying school age: Their psychiatric symptoms and deviance in adolescence. Epidemiological sample. *Child Abuse and Neglect*, 24(12), 1567-1577.

Kuzgun, Y. (1973). Ana baba tutumlarının bireyin kendini gerçekleştirme düzeyine etkisi. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5: 57-70.

Kuzgun, Y. ve Eldeleklioğlu, J. (2005). Ana Baba Tutumları Ölçeği (Ergenler ve yetişkinler için). PDR’de kullanılan Ölçekler: Rehberlik Ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları Ve Programları Dizisi 1 (Editörler: Kuzgun, Y. Bacanlı, F.). Ankara: Nobel Yayınları.

Ladd, G.W. (1999). Peer relationships and social competence during early and middle childhood. *Annual Review of Psychology*, 50, 333-359.

Lambert, S. F., ve Cashwell, C. S. (2004). Preteens talking to parents: Perceived Communication And School-Based Aggression. *Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 12: 122-128.

Loeber, R. ve Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48, 371-410.

Lopez, E.E., Perez, S.M., Ochoa, G.M., Ruiz, D.M. (2008). Adolescent Aggression: Effects of Gender and Family and School Environments. *Journal of Adolescence*, 31: 433-450.

Lunde, C., Frisen, A. ve Hwang, C.P. (2006). Is peer victimization related to body esteem in 10 year old girls and boys. *Body Image*, 3: 25-33.

Maccoby, E., ve Martin, J.A. (1983). "Socialization In The Context of The Family: Parent- Child Interaction". In P.H. Mussen (Series Ed.) ve E.M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 4: Socialization, Personality and Social Development* (4th Ed., Pp.1-101). New York: Wiley.

Marini, Z.A., Dane, A.V., Bosacki, S.L., ve YLC-CURA, (2006). Direct and indirect bully-victims: Differential psychosocial risk factors associated with adolescents involved in bullying and victimization. *Aggressive Behavior*, 32, 551-569.

Marano, H. E. (1995). Big bad bully. *Psychology Today*, 28(5): 50-82.

Mazefsky, C.,A. ve Farrell, A.D. (2005). The role of witnessing violence, peer provocation, family support, and parenting practices in the aggressive behavior of rural adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, 14 (1) : 71-85.

McNamee, H., Lloyd, K. ve Schubotz, D. (2007). Same-sex attraction, homophobic bullying and mental health of young people in Northern Ireland. *Journal of Youth Studies*, 11(1), 33-46.

Moultapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L. ve Unger, B. (2004). Social network predictors of bullying and victimization. *Adolescence* 315(21): Vol. 39 No. 154.

Muscari M.E. (2002). Sticks and stones: The np's role with bullies and victims. *Journal of Pediatric Health Care* 16: 22-28.

Mynard, H. ve Joseph, S. (2000). Development of the multidimensional peer-victimization scale. *Aggressive Behavior*, 26(20) 169-178.

Nansel, T.R., Overpeck, M., Pilla, R.S., Ruan, W.J., Simons-Morton, B. ve Scheidt, P. (2001). Bullying Behaviors among US Youth: Prevalence and Association with Psychosocial Adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094-2100.

Nation, M., Vieno, A., Perkins, D.D. ve Santinello, M. (2008). Bullying in School and Adolescent Sense of Empowerment: An Analysis of Relationships with Parents, Friends, and Teachers. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 18: 211-232.

Natvig, G.K., Albrektsen, G. ve Qvarnstrom, U. (2001). School-related stress experience as a risk factor for bullying behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 561-575.

Nelson, D.A. ve Crick, N.R. (1999) Rose-colored glasses: Examining the social information-processing of prosocial young adolescents, *Journal of Early Adolescence* 19: 17-38.

Oliver, R., Oaks I.N., ve Hoover, J. H. (1994). Family issues and interventions in bully and victim relationships. *School Counselor*, 41(3): 1999-2003.

Olweus, D. (1973). Hackkycklingar och Oversittare. Forskning om skolmobbing (Victims and bullies: Research on school bullying). Stockholm: Almqvist ve Wicksell.

Olweus, D. (1977). Aggression and peer acceptance in adolescent boys: Two short-term longitudinal studies of ratings. *Child Development*, 48, 1301-1313.

Olweus, D. (1978). *Aggression in the Schools: Bullies and Whipping Boys*. Washington, DC: Hemisphere (Wiley).

Olweus, D. (1980). Familial and Temperamental Determinants of Aggressive Behavior in Adolescent Boys: A Causal Analysis. *Developmental Psychology*, 16, 644–660.

Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.

Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at School: Basic facts and effects of a school-based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35, 1171-1190.

Olweus, D. (1995) Bullying or Peer Abuse at School Facts and Intervention. *Current Directions in Psychological Science* 4 (6): 196-200.

Olweus, D. (1996). Bullying At School: Knowledge Base And An Effective Intervention Program. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 794, 265-276.

Olweus, D. (1999). Sweden. In: Smith PK, Morita Y, Junger-Tas J, Olweus D, Catalano R, Slee P, editors. *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. London and New York: Routledge. p 2–27.

Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60 (6), 12-17. Black and White Photograph, 1 Diagram.

Olweus, D. (2005). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.

O'Moore, M. ve Kirkham, C. (2001). Self-esteem and it's relationship to bullying behaviour. *Aggressive Behavior*, 27: 269- 283.

Özkan, Y. ve Çifci, E.G. (2010). Düşük Sosyo-ekonomik Düzeydeki İlköğretim Okullarında Akran Zorbalığı. *İlköğretim Online*, 9(2), 576–586. Online: <http://ilkogretim-online.org.tr>

Pellegrini, A. D. ve Long, J. D. (2002). A Longitudinal Study Of Bullying, Dominance, And Victimization During The Transition From Primary School Through Middle School. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 259-280.

Perry, D.G., Perry, L.C. ve Weiss, R.J. (1989). Sex differences in the consequences that children anticipate for aggression. *Developmental Psychology*, 25, 312–319.

Peskin, M.F., Tortolero, S.R. ve Markham, C.M. (2006). Bullying and victimization among Black and Hispanic adolescents. *Adolescence*; 41(163), 467-484.

Popoola, B.I. (2005). Prevalence of peer victimization among secondary school students in Nigeria. *International Education Journal*, 6(5), 598-606.

Price, M.J. ve Dodge, K.A. (1989). Reactive and Proactive Aggression In Childhood: Relations To Peer Status and Social Context Dimensions. *Journal Of Abnormal Child Psychology*, 17, 455-471.

Ramirez, J.M., Andreu, J.M. ve Fujihara, T. (2001). Cultural And Sex Differences In Aggression: A Comparison Between Japanese and Spanish Students Using Two Different Inventories. *Aggressive Behavior*, 27, 313-322.

Rigby, K ve Cox, I. K. (1996). The contributions of bullying and low self-esteem to acts of delinquency among Australian teenagers. *Personality and Individual Differences*. 21(4), 609-612.

Rigby, K. ve Slee, P.T. (1991). Bullying among Australian school children: reported behaviour and attitudes to victims. *Journal of Social Psychology*, 131(5), 615-627.

Rigby, K. ve Slee, P.T. (1993). Dimensions of Interpersonal Relation Among Australian Children and Implications for Psychological Well-Being. *The Journal of Social Psychology*. 733(1), 33-42.

Rivers I., Smith, P.K. (1994). Types of Bullying Behaviour and Their Correlates. *Aggressive Behavior*, 20, 359-368.

Rodkin, C. P. ve Hodges E., (2003). Bullies and victims in the peer ecology: Four questions for psychologists and school professionals, *School Psychology Review*, 32: 384–400.

Roland E. ve Idsoe T. (2001). Aggression and bullying. *Aggressive Behavior*, 27: 446–462.

Ruble, D. N., ve Martin, C. L. (1997). “Gender Development”. In W. Damon (Series Ed.), ve N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology*, Vol. 3, Social, Emotional and Personality Development (5th Ed.). New York: Wiley.

Salmivalli, C. (2002). Is there an age decline in victimization by peers at school?. *Educational Research*, 44: 269–278.

Salmivalli, C., Huttunen, A., Lagerspetz K.M.J. (1997). Peer networks and bullying in schools. *Scandinavian Journal of Psychology*, 38, 305–312.

Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L. ve Lagerspetz, K.M.J. (1999). Self-evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(10), 1268-1278.

Salmivalli C, Lagerspetz K, Björkqvist K, Österman K, Kaukiainen A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior*, 22: 1–15.

Salmon, G., James, A., Cassidy, E.L., Javaloyes, M.A. (2000). Bullying a Review: Presentations to an Adolescent Psychiatric Service and within a School for Emotionally and Behaviourally Disturbed Children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 5, 563-579.

Salmon, G., James, A. ve Smith, D.M. (1998). Bullying in schools: Self-reported anxiety, depression, and self-esteem in secondary school children. *British Medical Journal*, 317 (7163), 924–925.

Sarıtaş, M. (2006). İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinde Gözlenen Zorba Davranışların Aile Sorunlarına Göre İncelenmesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Satan, A. (2006). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Zorba Davranış Eğilimlerinin Okul Türü ve Bazı Sosyo Demografik Değişkenler İle İlişkisi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Scheithauer, H., Hayer, T., Petermann, F. ve Jugert, G. (2006). Physical, verbal, and relational forms of bullying among German students: Age trends, gender differences, and correlates. *Aggressive Behavior*, 32(3), 261-275.

Schwartz, D., Dodge, K.A., Pettit, G.S., ve Bates, J.E. (1997). The early socialization of aggressive victims of bullying. *Child Development*, 68(4), 665-675.

Seals, D. ve Young, J. (2003). Bullying and victimization: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38(152), 735-748.

Sheeber, L., Hops, H., Alpert, A., Davis, B. ve Andrews, J. (1997). Family support and conflict: Prospective relations to adolescent depression. *Journal of Abnormal Child psychology*, 25: 333–345.

Shields, A., ve Cicchetti, D. (2001). Parental maltreatment and emotion dysregulation as risk factors for bullying and victimization in middle childhood. *Journal of Clinical Child Psychology*, 30: 349–363.

Slee, P.T. ve Rigby, K. (1993). The relationship of Eysenck's personality factors and self-esteem to bully/victim behaviour in Australian school boys. *Personality and Individual Differences*, 14, 371-373.

Smith, P. K., ve Ananiadou, K. (2003). The nature of school bullying and the effectiveness of school-based interventions. *Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 5(2): 189–208.

Smith, P K., ve Brain, P (2000). Bullying in school: Lessons from two decades of research. *Aggressive Behavior*. 26. 1-9.

Smith, P.K., Cowie, H., Olafsson, R.F., Liefvooghe, A.P.D. (2002). Definitions of Bullying: A Comparison of Terms Used, and Age and Gender Differences, in a Fourteen-Country International Comparison. *Child Development*, 73 (4): 1119-1133.

Smith, P. K., Madsen, K. ve Moody, J. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research*, 41(3): 267-285.

Smith P.K, Myron-Wilson R. (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 3: 405–417.

Smith, P.K. ve Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7(2), 193-212.

Sourander, A., Helstela, L., Helenius, H. ve Piha, J. (2000). Persistence of Bullying From Childhood To Adolescence A Longitudinal 8 Year Follow Up Study. *Child Abuse and Neglect*, 24(7): 873-881.

Spriggs, A. L., Lannotti, R. J., Nansel, T. R. ve Haynie, D. L. (2007). Adolescent Bullying Involvement And Perceived Family Peer And School Relations: Commonalities And Differences Across Race/Ethnicity. *Journal of Adolescent Health*, 41: 283–293.

Steinberg, L. (2001). We Know Some Things: Parent-Adolescent Relationships Retrospect and Prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1-19.

Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I., Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence*, 31: 419–428.

Sutton, J., Smith, P.K. and Swettenham, J. (1999). Bullying and “Theory of Mind”: A Critique of the “Social Skills Deficit” View of Anti Social Behaviour. *Social Development* 8: 117-127.

Şirvanlı, Ö. D. (2006). Akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ile benlik algısı tarafından yordanma gücü. *Türk Psikoloji Dergisi (Turkish Journal of Psychology)*, 21(58): 77–98.

Taylor, S.E., Peplau, L.A. ve Sears, O.D. (2000). *Social Psychology (10th. Ed.)*. New Jersey: Prentice – Hall, Inc.

Unnever, J. ve Cornell, D. (2004). Middle school victims of bullying: Who reports being bullied? *Aggressive Behavior*, 30, 373-388.

Vernon A. (1999). *Counseling Children and Adolescents (2nd ed)*. Love Publishing Company, Denver.

Waddell, M. (2007). Grouping or Ganging: The Psychodynamics Of Bullying. *British Journal of Psychotherapy*, 23 (2): 189–206.

Wal, M. F., Wit, C. A. M., ve Hirasing, R. A. (2003). Psychosocial health among young victims and offenders of direct and indirect bullying. *Pediatrics*, 111(6): 1312–1317.

Westermann, L.D. (2007) The Social Support and Self-Esteem of Victims of Relational Bullying. The Northern Illinois University.

Williams, K., Chambers, M., Logan, S. ve Robinson, D. (1996). Association of common health symptoms with bullying in primary school children. *British Medical Journal*, 313, 17 - 19.

Willkins-Shurmer, A., O'Callaghan, M., Najman, J., Bor, W., Williams, G., ve Anderson, M. (2003). Association of bullying with adolescent health-related quality of life. *Journal of Pediatric Child Health*, 39, 436–441.

Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L. ve Karstadt, L. (2000). The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(8), 989-1002.

Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. ve Schulz, H. (2001). Bullying And Victimization of Primary School Children In England and Germany: Prevalence And School Factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696.

Wolke, D. ve Samara, M.M. (2004). Bullied by siblings: Association with peer victimization and behavior problems in Israeli secondary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(5), 1015-1029.

Woods, S., Done, J. ve Kalsi, H. (2009). Peer victimisation and interalising difficulties: The moderating role of friendship quality. *Journal of Adolescence*, 32: 293–308.

Worchel, S., Cooper, J., Goethals, G.R. ve Olson, J.M. (2000). *Social Psychology*. Australia: Wadsworth.

Yang S-J, Kim J-M, Kim S-W, Shin I-S ve Yoon J-S (2006) Bullying and victimization behaviors in boys and girls at South Korean primary schools. *Journal of American Academy of Child Adolescent Psychiatry*, 45: 69–7.

Young, R. ve Sweeting, H., (2004). Adolescent Bullying, Relationships, Psychological Well-Being, and Gender-Atypical Behavior: A Gender Diagnosticity Approach, *Sex Roles*, 50: 525-537.

Sevgili Öğrenciler,

Size sunulan bu anketler bilimsel bir araştırma kapsamında hazırlanmıştır. Anketlere vereceğiniz cevaplar sadece bu araştırma için kullanılacak ve gizli tutulacaktır. Lütfen anketlerin üzerine adınızı yazmayınız.

Bütün soruları dikkatle okumanızı ve soruların tümünü cevaplamanızı önemle rica ediyorum. Gerçek duygu ve düşüncelerinizi yansıtacak cevaplar vermeniz bu araştırma açısından oldukça önemlidir

Yardımlarınız için teşekkür ediyorum.
Ayşegül ATALAY

ÖĞRENCİ BİLGİ FORMU

1- Okulunun Adı:

.....

2- Yaş:

.....

3- Sınıfı:

.....

4- Cinsiyeti:

Kız Erkek

5- Annenin eğitim durumu nedir?

Okur-yazar değil İlkokul Mezunu Ortaokul Mezunu
 Lise Mezunu Üniversite Mezunu

Diğer.....

6- Babanın eğitim durumu nedir?

Okur-yazar değil İlkokul Mezunu Ortaokul Mezunu
 Lise Mezunu Üniversite Mezunu

Diğer.....

5. Ailenin Aylık Geliri:

- 0-500 TL Arası
- 500 TL -1000 TL Arası
- 1000 TL-1500 TL Arası
- 1500 TL -2500 TL Arası
- 2500 TL- 3500 TL Arası
- 3500 TL ve Üzeri

Sevgili Öğrenciler,

Sizlere verdiğim bu soru listesi ile amacım, arkadaşlarınızla ilişkileriniz hakkında bazı bilgiler edinmektir. Her soru a ve b olmak üzere iki şıktan oluşmaktadır. Her şıktaki cümleleri dikkatlice okuduktan sonra, her şık için bir seçeneği işaretleyin. İşaretleme yapmak için size uygun olan parantezin içine X işareti koymanız yeterlidir. Nasıl işaretlemeniz gerektiği konusunda bir kuşkunuz olursa ya da anlayamadığınız cümleler olursa parmak kaldırın size yardımcı olacağım. Cümlelerin hepsini bitirmeye özen gösterin. Bu bir sınav değildir ve cevapların doğru ya da yanlış olması gibi bir durum da söz konusu değildir. Benim için önemli olan sizin gerçek düşüncelerinizi yansıtmasıdır. Sizden aldığım tüm bu bilgiler kesinlikle gizli kalacaktır ve yalnızca araştırma amacıyla kullanılacaktır. Doldurulmuş haldeki cevap kağıtlarınızın, okul idaresine, öğretmenlerinize ya da arkadaşlarınıza gösterilmesi söz konusu değildir. Yardımlarınız için şimdiden teşekkür ederim.

1) a. Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

2) a. Beni o kadar korkuturlar ki onlardan uzak dururum.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

3) a. Bana çirkin saldırılarda bulunurlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

4) a. Okula giderken ya da okuldan dönerken beni rahatsız ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

5) a. Üstümü başımı kirletirler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

6) a. Grup halinde üstüme gelip beni rahatsız ederler

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

7) a. Bana yumruk atarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

8) a. Bana isimler takarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

9) a. Görünüşümle alay ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

10) a. Herhangi bir nedenden dolayı benimle alay ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

11) a. Bana “gerzek”, “aptal” ve benzeri sözler söylerler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

12) a. Konuşma biçimimle alay ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

13) a. Beni tekmelerler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

14) a. Canımı acıtlarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

15) a. Beni döverler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

16) a. Bana küfür ederler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

17) a. Çelme takıp beni düşürmeye çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

18) a. Bana tükürürler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

19) a. Arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

20) a. Arkadaşlarımı bana karşı kışkırtmaya çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

21) a. Başkalarının benimle konuşmasına engel olurlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

22) a. Hakkımda yalan söylerler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

23) a. İzin olmadan bana ait eşyaları alırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

24) a. Bana ait eşyalara bilerek zarar verirler.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

28) a. Sana tüm bu davranışları çoğunlukla kız arkadaşlarınız mı yoksa erkek arkadaşlarınız mı yapıyor?

Çoğunlukla kızlar Çoğunlukla erkekler Hem kızlar hem erkekler
() () ()

b. Peki sen bu davranışları çoğunlukla kız arkadaşlarına mı yoksa erkek arkadaşlarına mı yapıyorsun?

Çoğunlukla kızlara Çoğunlukla erkeklere Hem kızlara hem erkeklere
() () ()

25) a. Bana ait eşyaları çalarlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

26) a. Bana ait bir şeyi kırıp bozmaya çalışırlar.

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

27) a. Paramı çalarlar

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

b. Peki sen bu davranışı ne kadar yapıyorsun?

Hiç bir zaman Bir kere Birden fazla
() () ()

AİÖ

Bu ölçek siz gençlerin arkadaşlarınız ile ilişkilerinizde yaşadıklarınızı ve hissettiklerinizi ölçmek amacı ile hazırlanmıştır.

Sizden istenen her ifadeyi dikkatle okuyup her ifade için 5 yanıt seçeneğinden birini ilgili yere işaretlemenizdir.

Lütfen her ifadeyi cevaplayınız. Cevaplarınızı iyice düşünerek ve içtenlikle vermeniz araştırmanın sağlığı açısından önemlidir.

Yanıtlarınız gizli tutulacak ve hiçbir kişi ya da kuruluşa bildirilmeyecektir.

Katkılarınız için teşekkürler.

		Her zaman	Sık sık	Ara sıra	Nadiren	Hiçbir zaman
1.	Arkadaşlarım beni severler.					
2.	İşler yolunda gitmediğinde arkadaşlarıma güvenebilirim.					
3.	Arkadaşlarımı korumak için gerektiğinde yalan söylerim.					
4.	Arkadaşlarım düşüncelerimi duymaktan hoşlanırlar.					
5.	Arkadaşlarımın başı polisle derde girse, onları kurtarmak için yalan söylerim.					
6.	Ailemle ilgili sorunlarımı arkadaşlarımla paylaşıyorum.					
7.	Kendimi kötü hissettiğimde arkadaşlarımı aramak beni rahatlatır.					
8.	Arkadaşlarıma güvenirim.					
9.	Arkadaşlarıma gerçekleri söyleyecek kadar güvenirim.					
10.	Arkadaşlarım bana saygı duyarlar.					
11.	Arkadaşlarımla birbirimiz çok severiz.					
12.	Arkadaşlarım bana ilgi gösterirler.					
13.	Arkadaşlarım sorunlarımla ilgilenirler.					
14.	Annemin ve babamın beni anlayıp anlamadığı, arkadaşlarımla konuşurum.					
15.	Sorunlarım olduğunda arkadaşlarım bana yardım ederler.					
16.	Arkadaşlarım düşüncelerime önem verirler.					
17.	Arkadaşlarım beni bir belaya sürükleseler bile yine onlarla olurum.					
18.	En iyi arkadaşım gibi olmak isterim.					

ABTÖ

Size anne babaların çocuklarını hangi yöntemlerle eğittiğini, çocuklarına toplumsal davranışlar kazandırırken nasıl davrandığını ifade eden cümlelerden oluşan bir liste verilmiştir. Sizden istenen, bu cümleleri okuyup bunların annenizin ya da babanızın sizi eğitirken genellikle benimsediği davranışlara ne derece benzediğini, onların tutumuna ne kadar uyduğunu düşünerek seçeneklerden uygun bulduğunuz kutucuğu işaretlemenizdir.

Cevaplarınızda içten davranmaya çalışınız. Çünkü cevaplarınız araştırma amacı için kullanılacak, hiçbir kurum ya da şahsa bildirilmeyecektir.

		Hiç uygun değil	Pek uygun değil	Biraz uygun	Çok uygun
1	Bana her zaman güven duygusu vermiş ve beni sevdiğini hissettirmiştir.				
2	Çok yönlü gelişme için beni olanakları ölçüsünde desteklemiştir.				
3	Her yaptığım işin olumlu yanlarını değil kusurlarını görmüş ve beni eleştirmiştir.				
4	Her zaman basıma kötü bir şey gelecekmiş gibi beni koruyup kollamaya çalışır.				
5	Aramızdaki ilişki ona içimi açmaya cesaret edemeyeceğim kadar resmidir.				
6	Arkadaşlarımı eve çağırma izin verir, geldiklerinde onlara iyi davranırdı.				
7	Elimden geldiği kadar, her konuda benim fikrimi almaya özen gösterir.				
8	Çevremizdeki çocuklarla beni karşılaştırır onların benden daha iyi olduklarını söylerdi.				
9	Bana hükmetmeye çalışır.				
10	Bugün bile alışverişe çıkacağım zaman kandırılacağımı düşünerek benimle gelmek ister.				
11	Benden her zaman gücümün üstünde başarı beklemiştir.				
12	Fiziksel ve duygusal olarak kendisine yakın olmak istediğim zaman soğuk ve itici davranırdı.				
13	Sorunlarımı onunla rahatlıkla konuşabilirim.				
14	Neden bazı şeyleri yapmam ya da yapmamam gerektiğini bana açıklar.				
15	Birlikte olduğumuz zamanlar ilişkimiz çok arkadaşçadır.				
16	Kendi istediği mesleği seçmem konusunda beni zorlamıştır.				
17	Sevmediğim yemekleri bana yarayacağı düşüncesi ile zorla yedirirdi.				
18	Sınavlarda hep üstün başarı göstermemi istemiştir.				
19	Kendimi yönetebileceğim yaşlarda bile gittiği her yere beni de götürür, benim evde yalnız kalmamdan kaygılanırdı.				
20	Evde bir konu tartışılırken görüşlerimi söylemem için beni teşvik eder.				
21	Küçük yaşımdan itibaren ders çalışma ve okuma alışkanlığı kazanmam konusunda bana yardımcı olmuştur.				
22	Küçüklüğümde bana yeterince vakit ayırır; parka, sinemaya götürmeyi ihmal etmezdi.				
23	Benim gibi bir evladı olduğu için kendini bahtsız hissettiğimi sanıyorum.				
24	Okulda başarılı olmam konusunda beni zorlar, düşük not aldığımda beni cezalandırırdı.				
25	Beni kendi emellerine ulaştırmak için bir araç olarak kullanırdı.				
26	Beni daima yapabileceğimden fazlasını yapmaya zorlar.				
27	Paramı nerelere harcadığımı ayrıntılı bir biçimde denetler.				

		Hiç uygun değil	Pek uygun değil	Biraz uygun	Çok uygun
28	Her zaman her işte kusursuz olmam gerektiği inancındadır.				
29	Ona yakınlaşmak istediğimde bana sıcak bir şekilde karşılık verir.				
30	Bana önemli ve değerli bir kişi olduğum inancımı aşlamıştır.				
31	Cinsellik konusunda karşılaştığım sorunları kendisine anlatmak istediğimde hep ilgisiz kalmıştır.				
32	Benim iyiliğimi istediğini, benim için neyin iyi olduğunu ancak kendisinin bileceğini söyler.				
33	Her zaman nerede olduğumu ve ne yaptığımı merak eder.				
34	İyi bir iş yaptığımda beni övmekten çok daha iyisini yapmam gerektiğini söyler.				
35	Cinsel konularda çok tutucu olduğu için onun yanında bu konulara ilgi gösteremem.				
36	Aile ile ilgili kararlar alınırken benimde fikrimi öğrenmek ister.				
37	Beni olduğum gibi kabul etmiştir.				
38	Başkalarına benden daha çok önem verir ve onlara daha nazik davranır.				
39	Günlük olaylar hakkında anlattıklarımı ilgi ile dinler ve bana açıklayıcı cevaplar verir.				
40	Benimle genellikle sert bir tonda ve emrederek konuşur.				

RBSE

Sevgili Öğrenciler;

Lütfen aşağıda yer alan ifadelerin size ne ölçüde uygun olduğunu, aşağıdaki ölçeği dikkate alarak ifadenin yanındaki bölmede işaretleyin.

Teşekkürler.

1	Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
2	Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
3	Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
4	Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilir. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
5	Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
6	Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
7	Genel olarak kendimden memnunum. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
8	Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
9	Bazen kesinlikle bir işe yaramadığımı düşünüyorum. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış
10	Bazen hiç de iyi bir insan olmadığımı düşünüyorum. a) Çok doğru b)Doğru c) Yanlış d) Çok yanlış